

วิธีชีวิตสัปดาห์ในกรุงเทพมหานคร

ปริญญานิพนธ์

ของ

ชาติชาย มานิตยกุล

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

พฤษภาคม 2550

วิธีชีวิตสัปดาห์ในกรุงเทพมหานคร

ปริญญาบัตร

ของ

ชาติชาย มานิตกุล

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

พฤษภาคม 2550

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ปริญญานิพนธ์

เรื่อง

วิถีชีวิตสัปเหร่อในกรุงเทพมหานคร

ของ

ชาติชาย มานิตยกุล

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เพ็ญศิริ จีระเดชากุล)

วันที่..... เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2550

คณะกรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์

..... ประธาน

(รองศาสตราจารย์ไพฑูรย์ ดวงจันทร์)

..... กรรมการ

(อาจารย์พัทธยา จิตต์เมตตะ)

คณะกรรมการสอบปากเปล่า

..... ประธาน

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์อุษณา กาญจนทัต)

..... กรรมการ

(อาจารย์พัทธยา จิตต์เมตตะ)

..... กรรมการ

(อาจารย์พัชนี โชติกลเสถียร)

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ไพฑูรย์ ดวงจันทร์)

ประกาศคุณูปการ

ปริญญาานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี เพราะได้รับความกรุณาอย่างดียิ่งจากอาจารย์ไพบูลย์ ดวงจันทร์ และอาจารย์พัทธยา จิตต์เมตตา คณะกรรมการควบคุมปริญญาานิพนธ์ ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำและข้อคิดอันเป็นประโยชน์ต่อการวิจัย ตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องในปริญญาานิพนธ์ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอกราบขอพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์อุษณา กาญจนทัต และอาจารย์พัชนี โชติกลเสถียร กรรมการแต่งตั้งเพิ่มเติม ที่ช่วยแนะนำแก้ไขข้อบกพร่อง พร้อมข้อวิจารณ์อันเป็นประโยชน์ทำปริญญาานิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิทยาการต่าง ๆ ให้ผู้วิจัยสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการศึกษาได้เป็นอย่างดี

ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์จันทร์รัตน์ ประวาลปัทม์ อาจารย์สุชาดา อมรพิเชษฐกุล อาจารย์เจตต์ คุชฤทธิ์ อาจารย์สุรียา ทองคำ คุณวิภาวี โพธิ์ชื่น ที่ให้ความห่วงใยและให้กำลังใจผู้วิจัยเสมอมา

ขอขอบพระคุณทุกความห่วงใย กำลังใจ ตลอดจนความช่วยเหลือในทุกๆ ด้าน จากพี่เพื่อน และน้อง ๆ วิชาเอกภาษาไทยและภาษาตะวันออก ซึ่งมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อความสำเร็จของปริญญาานิพนธ์ฉบับนี้ และขอขอบพระคุณ น้องศิริลักษณ์ ศรีกล้า ที่ได้ช่วยพิมพ์งานปริญญาานิพนธ์ให้ปรากฏออกมาสมบูรณ์เรียบร้อย

ผู้วิจัยขอโน้มระลึกถึงพระคุณของพ่อไชยะและคุณแม่ชวนชม ผู้เป็นประทีปและกำลังใจแก่ผู้วิจัยอย่างยิ่ง

คุณค่าและสารประโยชน์อันใดที่พึงบังเกิดจากปริญญาานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอน้อมนุชาพระคุณครูอาจารย์ทุกท่านที่กรุณาสั่งสอน ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ ความคิด ความรักด้านการศึกษารวมทั้งครูผู้สร้างสรรค์ผลงานอันทรงคุณค่า ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้อำอิงตลอดจนศึกษาค้นคว้าเพื่อสร้างเสริมความคิด ปัญญา จนประสบความสำเร็จในการศึกษาครั้งนี้

ชาติชาย มานิตยกุล

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	1
ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า.....	2
ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า.....	3
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า.....	3
วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า.....	3
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	4
2 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา.....	9
ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับกรุงเทพมหานคร.....	9
ประวัติความเป็นมา.....	9
ที่ตั้งและอาณาเขต.....	10
การปกครอง.....	10
ประชากร.....	11
การคมนาคม.....	14
การศึกษา.....	16
ศาสนา.....	17
เศรษฐกิจและสังคม.....	18
ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับวัดที่ศึกษา.....	20
วัดพระศรีมหาธาตุ.....	20
วัดอัปสรสวรรค์.....	22
วัดธาตุทอง.....	24
วัดสร้อยทอง.....	25
วัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร.....	27

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
3 วิถีชีวิตของสัปเหร่อ.....	29
ลักษณะสังคมโดยทั่วไปของผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับศพ.....	29
หัวหน้าสำนักงานฌาปนสถาน	29
เจ้าหน้าที่ศาลา.....	29
สัปเหร่อ.....	30
วิถีชีวิตของสัปเหร่อ.....	32
วิถีชีวิตของสัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุ.....	32
วิถีชีวิตของสัปเหร่อวัดอัมพรสวรรค์.....	36
วิถีชีวิตของสัปเหร่อวัดธาตุทอง.....	38
วิถีชีวิตของสัปเหร่อวัดสร้อยทอง.....	40
วิถีชีวิตของสัปเหร่อวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร.....	43
4 บทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อ.....	48
พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีศพ.....	48
พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีศพในอดีต.....	48
พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีศพในปัจจุบัน.....	63
บทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อ.....	87
บทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุ.....	87
บทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อวัดอัมพรสวรรค์.....	88
บทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อวัดธาตุทอง.....	90
บทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อวัดสร้อยทอง.....	91
บทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร.....	93
ความเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรม ความเชื่อ บทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อ.....	94
การบอกหนทาง.....	94
การอาบน้ำศพ.....	94
การแต่งตัวศพ.....	95
การมัดตราสัง.....	96
การเบิกโลง.....	96
การทำเครื่องประกอบโลง.....	96

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
การตั้งศพ.....	97
การตามไฟหน้าศพ.....	97
การสวดอภิธรรม.....	98
การเซ่นศพ.....	98
การนำศพออกจากบ้าน.....	98
การโปรยข้าวตอก.....	99
การเผาศพ.....	99
การทิ้งเบ้าให้ตากลี่ยายกลา.....	99
การนำน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพ.....	100
การโยนผ้าข้ามศพ.....	100
การชักฟืนสามดุ้น.....	100
การบวชน้ำไฟ.....	101
การสวดหน้าไฟ.....	101
วันเผาศพ.....	101
การเดินสามหาบ.....	102
การแปรรูป.....	102
การเก็บอัฐิ.....	102
5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	103
สรุปผลการศึกษาค้นคว้า.....	103
อภิปรายผล.....	106
ข้อเสนอแนะ.....	109
บรรณานุกรม.....	110
อภิธานศัพท์.....	114
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	129

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 แผนที่กรุงเทพมหานคร.....	10
2 วัดพระศรีมหาธาตุ.....	20
3 วัดอัปสรสวรรค์.....	22
4 วัดธาตุทอง.....	24
5 วัดสร้อยทอง.....	25
6 วัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร.....	27
7 นายพนม ขวัญใจ สัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุ.....	33
8 นายศราวุฒิ เม่นหุ่ม สัปเหร่อวัดมหาธาตุ.....	35
9 นายเสวก กิจนิเทศ สัปเหร่อวัดธาตุทอง.....	38
10 นายทัศนัย ศรีประเสริฐ สัปเหร่อวัดสร้อยทอง.....	42
11 นายประกาศ ศิลปอุดม สัปเหร่อวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร.....	44
12 ศพนอนวางไว้บนเตียงเตรียมรดน้ำ.....	51
13 มีดหมอของสัปเหร่อ.....	55
14 พระสวดอภิธรรม.....	57
15 การอาบน้ำอาบศพพระราชทาน.....	79

วิธีชีวิตสัปดาห์ในกรุงเทพมหานคร

บทคัดย่อ

ของ

ชาติชาย มานิตยกุล

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

พฤษภาคม 2550

ชาติชาย มานิตยกุล. (2550). *วิถีชีวิตสัปเหร่อในกรุงเทพมหานคร*. ปรินิพนธ์ ศศ.ม.

(ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการ

ควบคุม : รองศาสตราจารย์ไพฑูรย์ ดวงจันทร์, อาจารย์พัทธยา จิตต์เมตตา

ปรินิพนธ์ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิถีชีวิต ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม และบทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อในกรุงเทพมหานคร โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ และเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์ ข้อมูลที่ใช้ศึกษาเป็นข้อมูลที่ผู้ศึกษาเก็บรวบรวมด้วยตนเองจากสัปเหร่อจำนวน 8 คน จากวัดที่กระจายในเขตกรุงเทพมหานครจำนวน 5 วัด

ผลการศึกษาพบว่า ด้านวิถีชีวิตของสัปเหร่อในกรุงเทพมหานครในประเด็นที่ศึกษามีดังนี้

- 1) ภูมิลำเนา เป็นชาวกรุงเทพมหานครและชาวต่างจังหวัดในสัดส่วนเท่ากัน ชาวกรุงเทพมหานครโดยมากเป็นผู้มีภูมิลำเนาอยู่ใกล้วัดที่ประกอบอาชีพ ส่วนชาวต่างจังหวัดโดยมากเป็นชาวภาคกลาง
- 2) การศึกษา ส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาในระดับประถมศึกษา
- 3) การเข้าสู่อาชีพสัปเหร่อทั้งหมดไม่ได้ตั้งใจเข้าสู่อาชีพนี้ แต่เกิดจากความใกล้ชิดกับวัดและถูกชักชวน
- 4) สภาพครอบครัว ส่วนใหญ่มีครอบครัว
- 5) ที่อยู่อาศัย ทั้งหมดอาศัยอยู่ในบ้านพักที่วัดจัดให้ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณวัดที่ประกอบอาชีพ
- 6) รายได้ ทุกคนมีรายได้ประมาณเดือนละ 4,000-6,000 บาท และ
- 7) อาชีพเสริม สัปเหร่อที่มีอาชีพเสริมมีสัดส่วนเท่ากันกับที่ไม่มีอาชีพเสริม อาชีพเสริมส่วนใหญ่เป็นการรับจัดเลี้ยงเมื่อมีงานศพ

สำหรับด้านขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมของสัปเหร่อในกรุงเทพมหานครมี 14 ขั้นตอน ได้แก่

- 1) การอาบน้ำศพ
- 2) การแต่งตัวศพ
- 3) การรดน้ำศพ
- 4) การมัดตราสัง
- 5) การเบิกโลง
- 6) การตั้งศพ
- 7) การสวดอภิธรรมบำเพ็ญกุศล
- 8) การเช่นศพ
- 9) การทิ้งเบ๊ยให้ตากเลียายกลา
- 10) การนํานํามะพร้าวล้างหน้าศพ
- 11) การบวชหน้าไฟ
- 12) การเผาศพ
- 13) การแปรรูป และ
- 14) การเก็บอัฐิ

ส่วนด้านบทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อในกรุงเทพมหานครโดยมากที่ปฏิบัติเหมือนกันตามขั้นตอนของพิธีกรรม คือ มีบทบาทและหน้าที่ในการอาบน้ำศพ การแต่งตัวศพ การตั้งศพ การเผาศพ การแปรรูป และการเก็บอัฐิ ขั้นตอนของพิธีกรรมนอกจากนี้บางขั้นตอน คือ การรดน้ำศพ การสวดอภิธรรมบำเพ็ญกุศล การเช่นศพ และการบวชหน้าไฟ เป็นบทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์หรือเจ้าของศพ บางขั้นตอน คือ การมัดตราสัง การเบิกโลง การทิ้งเบ๊ยให้ตากเลียายกลา และการนํานํามะพร้าวล้างหน้าศพ สัปเหร่อบางคนไม่ปฏิบัติ

WAY OF LIFE OF THE UNDERTAKERS IN BANGKOK METROPOLITAN

AN ABSTRACT

BY

CHATCHAI MANITAYAKUL

Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the
Master of Arts Degree in Thai
at Srinakharinwirot University

May 2007

Chatchai Manitayakul. (2007). *Way of life of the Undertakers in Bangkok Metropolitan*. Master thesis. M.A. (Thai). Bangkok : Graduate School. Srinakharinwirot University. Advisor Committee : Assoc. Prof. Phaiboon Duangchan, Mr.Pattaya Jitmetta.

This research aims to study the way of life, roles and ritual procedures of undertakers in Bangkok Metropolitan. Descriptive analysis together with qualitative research, by means of interviewing with eight undertakers from five temples around Bangkok Metropolitan, were used to finalize the conclusion.

It is found that various aspects of the way of life of undertakers are:

- 1.The ratio of undertakers' homeland from upcountry (mostly central plain) is equivalent to those of Bangkok Metropolitan living close to their working temple.
- 2.They mostly finished primary education.
- 3.Living close to the temple and being persuaded are the main inspiration of entering the profession.
- 4.Almost all have a family.
- 5.All live in the provided houses in the temple.
- 6.Their earning is around baht 4,000-6,000 monthly.
- 7.Extra earning comes from catering ritual services for the deceased.

It is also found that there are fifteen ritual procedures performed by undertakers in Bangkok Metropolitan which are: 1.bathing, 2.dressing, 3.hand-pouring ceremony, 4.tying (mud tra sang), 5.placing in the coffin (berk long), 6.disposition the coffin, 7.Buddhist chanting ceremony, 8.placing food for the dead, 9.throwing coins for merits, 10.washing the face with coconut water, 11.ordination ceremony (buad na fai), 12.cremating, 13.sorting the ash into human form and 14.collecting the ash.

Services provided by undertakers in Bangkok Metropolitanian general are: bathing, dressing, disposition the coffin, cremating, sorting the ash into human form and collecting the ash. Some religious rites for instance hand-pouring ceremony, Buddhist chanting ceremony, placing food for the dead and ordination (buad na fai) are performed by Buddhist monks or host relatives. It is remarkable that some undertakers omit certain ritual processes such as tying (mud tra sang),

placing in the coffin (berk long), throwing coins for merit, and washing the face with coconut water.

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

มนุษย์ย่อมมีการเกิด แก่ เจ็บ และตาย ความตายจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่มนุษย์ก็หวาดกลัวความตาย ไม่ปรารถนาความตาย มนุษย์จึงคิดหาหนทางต่าง ๆ นานาเพื่อให้ตายช้าที่สุด และเมื่อมีผู้ตายลงผู้ที่ยังอยู่ก็คิดวิธีการศพจนกลายเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับศพขึ้น

การจัดการศพเป็นพิธีกรรมที่มีอยู่ในทุกชนชาติและปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน เป็นประเพณีปฏิบัติที่ผู้อยู่กระทำให้กับผู้ตาย เพื่อการแสดงความรัก อาลัย ให้เกียรติ สำนึกในบุญคุณ ยกย่องผู้ตายเป็นครั้งสุดท้าย และกระทำโดยเชื่อว่าเพื่อให้ผู้ตายมีภาวะที่อยู่มั่นคงในภพหน้า รวมถึงเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้กับญาติหรือผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับผู้ตายให้คลายความหวาดกลัว พิธีกรรมเหล่านี้เมื่อกระทำสืบทอดกันมากก็กลายเป็นประเพณีเกี่ยวกับชีวิต

คนโบราณมีความเชื่อและเกรงกลัวในเรื่องความตายอย่างมาก เห็นได้จากการขุดค้นที่จังหวัดกาญจนบุรีพบหลักฐานว่า มีการพรมดินเทศสีแดงบนศพที่อยู่ในท่านอนราบเหยียดยาวตั้งแต่ปลายยุคหินเก่าแล้ว นอกจากนี้ยังพบภาชนะดินเผาใส่อาหาร เปลือกหอยในหลุมศพ การฝังศพมีการกำหนดทิศทางให้หันศีรษะผู้ตายไปทางทิศตะวันตกอย่างมีแบบแผน หลักฐานเหล่านี้แสดงให้เห็นชัดเจนว่า มนุษย์ในสมัยนั้นคงมีความเชื่อว่าวิญญาณอยู่ในร่างกายคน และเป็นสิ่งสำคัญที่สุดต่อชีวิตคน เมื่อใดที่คนตายลงวิญญาณที่อยู่ในร่างกายจะเปลี่ยนรูปกลายเป็นผี ซึ่งอาจจะเป็นผีดีหรือผีร้ายก็ได้ตามลักษณะของการตาย วิญญาณหรือผีนี้จะอยู่ในอีกสภาพหนึ่งที่จะไปไหนมาไหนก็ได้ตามใจชอบ เพราะมิได้อยู่ในร่างมนุษย์แล้ว มนุษย์จะสัมผัสติดต่อได้ก็ด้วยการประกอบพิธีกรรมบางอย่างขึ้นเท่านั้น (ปรานี วงษ์เทศ. 2539 : 175) จากที่เชื่อว่าเมื่อญาติพี่น้องหรือผู้ที่เคารพนับถือในครัวเรือนตายลงจะเปลี่ยนแปลงสภาพไปเป็นผี ดังนั้น พิธีกรรมที่เกี่ยวกับศพจึงเป็นกระบวนการหนึ่งที่กำหนดขึ้นมาเพื่อรองรับสถานะแห่งการเปลี่ยนแปลงนี้

กล่าวเฉพาะสังคมไทย ในสมัยก่อนเมื่อครอบครัวใดมีคนตายลงเพื่อนบ้านใกล้เคียงก็จะมาช่วยเหลือ ศพส่วนใหญ่จะตั้งบำเพ็ญกุศลที่บ้าน เนื่องจากบ้านเรือนในสมัยก่อนมีบริเวณกว้างมากพอที่จะจัดให้มีการสวดพระอภิธรรมได้ แต่บางบ้านจะนำศพไปสวดพระอภิธรรมที่วัด และดำเนินการฌาปนกิจต่อไป

สำหรับปัจจุบัน สังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วมาก ทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา และวัฒนธรรม ทำให้ประเพณีและวิถีชีวิตในด้านต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงจากเดิมไปเป็นอันมาก

รวมถึงพิธีกรรมเกี่ยวกับศพด้วย กล่าวคือ เมื่อมีคนในครอบครัวตายลง พิธีศพที่ปฏิบัติกันในเขตกรุงเทพมหานครและตามตัวเมืองในต่างจังหวัดนั้น ส่วนมากจะนำศพไปที่วัดทันที เพื่อทำพิธีรดน้ำศพในหมู่ญาติมิตร หลังจากนั้นจะบรรจุศพลงในหีบที่ตกแต่งด้วยหรีดดอกไม้ตามฐานะของผู้ตาย และมีภาพของผู้ตายวางอยู่ข้างศพ รอพระสงฆ์สวดพระอภิธรรมในตอนเย็น ปกติการสวดศพนิยมสวดกัน 7 วัน หรือหากเจ้าภาพมีความจำเป็นรีบด่วนก็อาจสวดศพเพียง 3 วันก่อนจะเคลื่อนศพไปยังที่เผา และยังมีความนิยมเก็บศพไว้เป็นเวลาหลายเดือนหรือเป็นปีซึ่งขึ้นอยู่กับความพร้อม สถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของครอบครัวนั้นๆ ด้วย

ขั้นตอนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับศพจะต้องได้รับการจัดการที่ถูกต้องตามประเพณีจากผู้ที่มีความรู้ความชำนาญในพิธีการ มิฉะนั้นเชื่อว่าจะส่งผลกระทบต่อบุคคลในครอบครัวที่ยังอยู่และต่อวิญญาณของผู้ตาย ซึ่งสังคมไทยเรียกผู้ที่มีความรู้ความชำนาญในด้านนี้ว่า “สัปเหร่อ” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายคำว่าสัปเหร่อไว้ว่า ผู้ที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับศพ ตั้งแต่ทำพิธีมัดตราสังจนกระทั่งนำศพไปฝังหรือเผา ฉะนั้นสัปเหร่อจึงเป็นบุคคลที่จำเป็นและมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการทำพิธีศพ เนื่องจากมีหน้าที่ตั้งแต่การเคลื่อนย้ายศพเข้ามาในบริเวณวัด การจัดศพ ตั้งแต่อาบน้ำศพ บรรจุศพ การกำกับคาถาอาคมต่าง ๆ การส่งศพขึ้นเมรุ จนกระทั่งเก็บอัฐิเสร็จเรียบร้อย เห็นได้ว่างานของสัปเหร่อเป็นงานบริการที่หนักและเหนื่อย เป็นงานที่มีวิธีการปฏิบัติเฉพาะทาง วิธีการขั้นตอนต่าง ๆ ต้องมีการเรียนรู้ ต้องมีคาถาพิเศษสำหรับใช้ในพิธีกรรมและใช้ในการป้องกันตัวหรือสยบวิญญาณร้าย (ศุณยวิจักขณสิกร, 2540) ทั้งนี้ เพราะคนทั่วไปไม่มีความรู้เกี่ยวกับพิธีศพ อาชีพสัปเหร่อจึงมีความจำเป็นและสำคัญต่อพิธีศพเป็นอย่างยิ่ง แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้ประกอบการอาชีพสัปเหร่อมีจำนวนไม่มากนัก เนื่องจากสังคมไทยถือว่าเป็นอาชีพที่ไม่เป็นมงคล ทำให้ผู้ประกอบการอาชีพสัปเหร่อและอาชีพสัปเหร่อมิได้อยู่ในความสนใจของคนในสังคม จึงอาจนำไปสู่การขาดแคลนผู้สืบทอดวิธีการจัดการศพ และภูมิปัญญาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพิธีศพอาจสูญหายได้ในอนาคตหากไม่ได้รับการศึกษาค้นคว้าไว้เป็นหลักฐาน

ดังนั้น การศึกษาเกี่ยวกับวิถีชีวิตและบทบาทหน้าที่ของสัปเหร่อจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจ ประกอบกับเรื่องดังกล่าวนี้ในเขตกรุงเทพมหานครยังไม่มีผู้ใดศึกษาในเชิงวิจัยมาก่อน ผู้ศึกษาจึงสนใจที่จะศึกษาเรื่องนี้ ซึ่งคาดว่าผลของการศึกษารั้งนี้้นนอกจากได้บันทึกองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับพิธีศพไว้เป็นหลักฐานแล้ว ยังจะช่วยปลูกฝังทัศนคติที่ดีต่ออาชีพสัปเหร่อ ทำให้สังคมเข้าใจ มองเห็นคุณค่า และความสำคัญต่ออาชีพสัปเหร่อได้ดีขึ้น

ความมุ่งหมายของการศึกษา

เพื่อศึกษาวิถีชีวิตของสัปเหร่อ ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม และบทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อในกรุงเทพมหานคร

ความสำคัญของการศึกษา

การศึกษารุ่นนี้เป็นการบันทึกองค์ความรู้ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับพิธีศพ ช่วยให้สามารถเข้าใจวิถีชีวิต สถานภาพทางสังคมของสัปเหร่อ มองเห็นคุณค่า และความสำคัญต่ออาชีพสัปเหร่อ รวมทั้งเข้าใจโลกทัศน์ของคนไทยเกี่ยวกับความตาย

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษารุ่นนี้ศึกษาเรื่องวิถีชีวิตสัปเหร่อในกรุงเทพมหานครครั้งนี้ ได้ศึกษาในช่วงปี พ.ศ.2549 – 2550 โดยการเลือกวัดที่ทำงานของสัปเหร่อจำนวน 5 วัด ดังนี้

1. วัดพระศรีมหาธาตุ ที่ตั้ง ถนนพหลโยธิน ม.6 แขวงอนุสาวรีย์ เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร
2. วัดอัมพรสวรรค์ ที่ตั้ง 179 แขวงปากคลองภาษีเจริญ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร
3. วัดธาตุทอง ที่ตั้ง ถนนสุขุมวิท แขวงพระโขนงเหนือ เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร
4. วัดสร้อยทอง ที่ตั้ง ถนนประชาชื่นสาย 1 แขวงบางซื่อ เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร
5. วัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร ที่ตั้ง ใกล้สะพานกษัตริย์ศึกและสถานีรถไฟกรุงเทพ (หัวลำโพง) แขวงวัดเทพศิรินทร์ เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร

วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษารุ่นนี้ศึกษาเรื่องวิถีชีวิตสัปเหร่อในกรุงเทพมหานครครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีขั้นตอนการศึกษา ดังนี้

1. การรวบรวมและศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้ศึกษาได้รวบรวมและศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งเอกสารและงานวิจัยที่ให้ความรู้พื้นฐาน เอกสารที่ใช้เป็นหลักในการศึกษาค้นคว้าโดยตรง ได้แก่ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม เอกสารที่เกี่ยวข้องกับประเพณีการตายและสัปเหร่อ รวมทั้งแหล่งข้อมูลเทคโนโลยีสารสนเทศต่าง ๆ

2. การรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

ผู้ศึกษาได้รวบรวมข้อมูลภาคสนามด้วยตนเองตามความมุ่งหมายและขอบเขตของการศึกษาที่วางไว้ในช่วงปี พ.ศ.2549 – 2550 โดยอาศัยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) และบันทึกเสียงผู้บอกข้อมูลลงในเทปบันทึกเสียงพร้อมทั้งจดบันทึกไว้ด้วย

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้ศึกษาได้วิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมได้จากสนามในประเด็นที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตสัปเหร่อในกรุงเทพมหานครตามขอบเขตของการศึกษาที่กำหนด

4. การสรุปและเสนอผลการศึกษา

การสรุปและเสนอผลการศึกษานี้ได้ใช้วิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาค้นคว้าเรื่องวิถีชีวิตของสัปเหร่อในกรุงเทพมหานครครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้แบ่งเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. เอกสารเกี่ยวกับวัฒนธรรม

ความหมายตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2485 วัฒนธรรม หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียว ก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน

เสฐียรโกเศศ (2541 : 98) ได้ให้คำนิยามไว้ว่า วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือผลิตสร้างขึ้น เพื่อความเจริญงอกงามในวิถีชีวิตของมนุษย์ในส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันได้ เลียนแบบกันได้ เอาอย่างกันได้ วัฒนธรรมจึงเป็นทั้งความคิดเห็น และการกระทำของมนุษย์ในส่วนที่รวมเป็นลักษณะเดียวกันและสำแดงออกมาให้ปรากฏเป็นภาษา ศิลปะ ความเชื่อ ประเพณี เป็นต้น เป็นมรดกทางสังคมซึ่งสังคมรับและรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม

งามพิศ สัตย์สงวน (2547 : 2) กล่าวว่า วัฒนธรรมหมายถึงวิถีชีวิต หรือความเป็นอยู่ของมนุษย์ทุกด้าน มนุษย์ในทุกสังคมจะมีพฤติกรรมทางสังคมไปตามประเพณี ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอาหาร การกินอยู่นอนหลับ การล่าสัตว์ การแสดงออกซึ่งความรักในการเลี้ยงดูลูก การรักษาพยาบาล การตอบโต้ต่อความตาย และเรื่องอื่นๆ

เดอมาลย์ ราชภัณฑารักษ์ (2541 : 47) กล่าวว่า วัฒนธรรมมีความหมายกว้างขวางมาก หมายความว่ารวมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์คิดประดิษฐ์ขึ้นมาเพื่อช่วยในการดำรงชีวิตอยู่ในโลก อาจเป็นวัตถุสิ่งของต่างๆที่มนุษย์สร้างขึ้นใช้สอย ตลอดจนความรู้และเทคนิควิธีการต่างๆ ที่ช่วยให้มนุษย์สามารถทำเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม รวมทั้งกฎข้อบังคับความประพฤติต่าง ๆ ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม จริยธรรม ศาสนา ความเชื่อ ศิลปหัตถกรรม เป็นต้น สิ่งที่มีมนุษย์

คิดค้นประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่ จะเป็นวัฒนธรรมได้ก็ต่อเมื่อคนส่วนใหญ่ในกลุ่มสังคมเดียวกันเห็นชอบและ
รับไปใช้ร่วมกัน

ยศ สันตสมบัติ (2544 : 17) กล่าวว่าวัฒนธรรมมีลักษณะพื้นฐานที่สำคัญ 6 ประการ คือ
ประการแรก วัฒนธรรมเป็นระบบความคิดและค่านิยมที่สมาชิกสังคมมีส่วนร่วมกัน ประการที่สอง
วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์เรียนรู้ ประการที่สาม วัฒนธรรมมีพื้นฐานมาจากการใช้สัญลักษณ์
ประการที่สี่ วัฒนธรรมเป็นองค์รวมของความรู้และภูมิปัญญา ประการที่ห้า วัฒนธรรมคือ
กระบวนการในการกำหนดนิยามความหมายของชีวิตและสิ่งที่อยู่รอบตัวมนุษย์ และประการที่หก
วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่งแต่เปลี่ยนแปลงและปรับตัวอยู่ตลอดเวลา

บุญยงค์ เกตุเทศ (2536 : 25-26) ได้แบ่งประเภทของวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ
คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ และวัฒนธรรมทางจิตใจ

วัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Culture) คือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความ
จำเป็นในการดำรงชีวิต สามารถสังเกตได้ง่าย เช่น ลักษณะบ้านเรือน ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม
อาหารการกิน ยารักษาโรค เครื่องใช้ไม้สอย เทคโนโลยีต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้มนุษย์ในสังคมผลิตสร้าง
ขึ้นมา มีการเรียนรู้ สืบทอด สัมผัสกันมาจนมีความเจริญก้าวหน้าขึ้นเรื่อย ๆ

วัฒนธรรมทางจิตใจ (Non-Material Culture) คือแนวคิด ปรัชญา ทศนคติ ค่านิยม
คุณธรรม และสภาพนามธรรมทั้งปวง สิ่งเหล่านี้มีผลต่อสติปัญญา คุณธรรม จริยธรรม มาตรฐาน
ทางสุนทรียภาพ และขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนทั้งความเชื่อโดยส่วนรวมในสังคม พฤติกรรมที่
วิวัฒนาการมาในรูปของจิตใจนั้นมีตั้งแต่การบูชาบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การบูชาเทพเจ้า การบูชา
พระศาสนา รวมไปถึงความเชื่อ จารีต ขนบธรรมเนียม ประเพณีทั้งหลายทั้งปวงที่ปฏิบัติและ
วิวัฒนาการสืบเนื่องกันมา

จากความหมายและคำจำกัดความที่นักวิชาการหลายท่านให้ไว้ข้างต้น สรุปได้ว่า
“วัฒนธรรม” หมายถึง วิถีชีวิต ประเพณี พิธีกรรม ภาษา ความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนสิ่งที่มนุษย์
สร้างขึ้น เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิต วัฒนธรรมจะเป็นสิ่งส่งเสริมศีลธรรมและจริยธรรม ชัดเจน
สังคมให้มีความสงบเรียบร้อย และวัฒนธรรมทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นมานั้นจะต้องสามารถ
เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคม สามารถถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง วัฒนธรรม
สามารถแบ่งได้สองประเภทใหญ่ ๆ คือ วัฒนธรรมทางวัตถุและวัฒนธรรมทางจิตใจ

2. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับประเพณีการตายและสัปเหร่อ

คำที่เกี่ยวข้องกับการตาย มีอธิบายไว้ในพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ – ไทย
ฉบับราชบัณฑิตยสถาน มีดังนี้

การฝัง, การกำจัดศพ (burial) คือการฝังศพและกำจัดศพโดยวิธีต่าง ๆ เช่น การเอาศพใส่เรือให้ลอยไป การเผา การทิ้งศพไว้กลางแจ้ง การทำมัมมี่ การฝังศพไว้ใต้ที่ยกพื้น การฝังโดยการบรรจุภาชนะ หรือการทิ้งศพลงแม่น้ำ

พิธีศพ (funeral) คือพิธีกรรมที่ทำก่อนและระหว่างการกำจัดศพของผู้ตาย

สัปเหร่อ ตามความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 คือ ผู้ที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับศพ ตั้งแต่ทำพิธีมัตตราสังจนกระทั่งนำศพไปฝังหรือเผา

สัปเหร่อ ตามความหมายในพจนานุกรมฉบับมติชน คือ ผู้จัดการเกี่ยวกับศพ เช่น ฝังหรือเผา

บุญเลิศ สดสุขชาติ (2521 : 20) กล่าวว่า เมื่อมีคนตายไม่ว่าชนชาติใดย่อมมีพิธีกรรมและพิธีกรรมนั้นก็สุดแล้วแต่ว่าจะทำอย่างไร ทั้งนี้ ก็สุดแล้วแต่ความเชื่อซึ่งขึ้นอยู่กับลัทธิ ธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมของตน เช่น บางชาติบางเผ่าอาจจะทำพิธีโดยการนำผู้ตายไปโยนลงแม่น้ำหรือบางชาติบางเผ่าอาจนำผู้ตายไปทิ้งไว้กลางแจ้งปล่อยให้สัตว์ต่าง ๆ แทะกินเนื้อหนังหมดจนเหลือแต่กระดูก ส่วนประเพณีของคนไทยก็มีพิธีทำศพแตกต่างกันออกไป แต่ละอนุวัฒนธรรมจะแตกต่างกันในส่วนปลีกย่อยหรือรายละเอียด แต่ในส่วนใหญ่จะคล้ายคลึงกัน

เสฐียรโกเศศ (2541 : 32 – 33) ได้แบ่งเหตุที่ต้องทำศพไว้ 3 ประการ ได้แก่

1. เพื่อเป็นการเซ่นไหว้ให้แก่ผู้ตาย โดยเข้าใจว่าผู้ตายมีลักษณะความเป็นอยู่คล้ายคลึงกับคนเป็น ต่างแต่อยู่กันละโลกเท่านั้น

2. เพื่อป้องกันผีร้ายมารบกวน จึงประกอบพิธีปัดรังควาน พิธีที่ทำ 2 ประการนี้ ผู้มีความเชื่อมักจะทำรวม ๆ กันไป เช่น ชาวพื้นเมืองในประเทศบริติชโคลอมเบีย จะเอาอาหารไปวางไว้ที่หลุมศพ เพื่อไม่ให้ผีกลับมาหาอาหารกินที่บ้าน เพราะจะทำให้คนในบ้านเจ็บป่วย ชาวอินเดียนแดงเผ่าหนึ่งเชื่อว่า ถ้าผู้ตายเป็นเด็กยังกินนมอยู่ ต้องจัดหาผ้า 2 ผืนหยदन้านมแม่ของเด็กให้ชุ่ม เอาใส่ไว้ในมือศพเด็ก เพื่อผีเด็กจะได้ไม่มาหลอกมาหลอน แม่ชาวนิโกรบางเผ่าในทวีปแอฟริกาฆ่าสัตว์ทิ้งไว้ในหลุมศพเพื่อให้ผีได้กิน จะได้ไม่กลับมารบกวนที่บ้าน ชาวบาตักในเกาะสุมาตรา เมื่อเอาอาหารไปเซ่นที่หลุมศพ จะต้องขอร้องให้ผู้ตายอย่าได้คิดมาคบหาสมาคมกับคนอื่นอีกเลย แล้วจบลงด้วยถ้อยคำว่า นี่แน่ หากพญานกหรือ ถึงหน้าข้าว จะเอาข้าวมาให้ ทุกปี บางพวกผู้เป็นบุตรจะกล่าวแก่ผีบิดาว่า ลูกไม่ลืมอาหารของพ่อหรอก นี่คือข้าวปลาจัดหามาพร้อมอยู่ที่นี้แล้วทุกอย่าง ขออย่ามารบกวน ลูก ๆ เลย

3. ทำพิธีทางลัทธิศาสนาด้วยความเคารพอาลัยระลึกถึงผู้ตาย ต้องการให้ผู้ตายได้รับประโยชน์แห่งความสุขในโลกหน้าให้มากที่สุด เท่าที่หนทางลัทธิศาสนาจะพึงให้ได้ เป็นการระลึกถึงคุณด้วยกตัญญูทดแทน

ปราณี วงษ์เทศ (2539 : 174) กล่าวว่า พิธีศพส่วนใหญ่จะสะท้อนให้เห็นความหวาดกลัววิญญาณหรือผีของคนตาย ซึ่งมักเชื่อว่าผู้ที่ตายจะเปลี่ยนสภาพไปเป็นวิญญาณที่ดุร้าย อาจนำอันตรายมาสู่คนเป็นได้ หรือในบางสังคม เช่น สังคมจีนโบราณ บทบาทของผู้ตายอาจมีสูงมากต่อความเจริญ ความสมบูรณ์พูนสุขของญาติที่ยังมีชีวิตอยู่ จนก่อให้เกิดลัทธิบูชาบรรพบุรุษขึ้น ซึ่งมีอิทธิพลต่อการกำหนดโชคชะตาของสมาชิกในสังคมหรือเผ่าพันธุ์นั้น ๆ ด้วย จึงจำเป็นต้องมีพิธีเช่น ให้อาหารตามกำหนดเวลาหรือตามฤดูกาลต่าง ๆ ในส่วนของความหลากหลายของรายละเอียดในพิธีศพของกลุ่มชนต่าง ๆ ที่ยึดปฏิบัติกัน ขั้นตอนต่าง ๆ ของพิธีศพจะสะท้อนให้เห็นความเชื่อที่ว่า ความตายมิใช่เพียงจุดสิ้นสุดของชีวิตโดยสมบูรณ์เท่านั้น แต่ยังเป็นการเปลี่ยนสภาพจากโลกที่อาศัยอยู่หรือจากสิ่งที่มีชีวิตอยู่ไปสู่อีกโลกหนึ่งหรือภาวะหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยพิธีกรรมเกี่ยวกับการแยกตัว หรือแยกคนตายออกจากคนเป็น พิธีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพ เช่น การปล่อยให้น้ำเปื้อน ให้นกกากินเหลือแต่กระดูก หรือการเผา และพิธีกรรมการรวมตัวของผู้ตายในโลกใหม่หรือในสภาพใหม่กับบทบาทใหม่ที่ต่างไปจากโลกของคนเป็น

เสาวลักษณ์ อนันตสานต์ (2543 : 253) กล่าวว่า การตายคือภาวะสุดท้ายของมนุษย์ที่ใช้ชีวิตอยู่ในโลก แต่ในสังคมดั้งเดิมนั้นความตายก็ไม่ใช่สิ่งสุดท้ายอย่างแท้จริง เพราะผู้คนในสังคมดั้งเดิมเชื่อว่าวิญญาณเป็นสิ่งที่ไม่ตาย จะคงความเป็นอมตะอยู่ตลอดไป แต่มนุษย์ทุกคนทราบดีว่าความตายคือเครื่องหมายของการที่ร่างกายสิ้นสุด ไม่คงอยู่ ไม่มีตัวตนอีกต่อไป ความเชื่อที่ว่า การผ่านสภาพจากภาวะทางโลกไปเป็นภาวะการคงอยู่ของวิญญาณนั้น มาจากความศรัทธาและจินตนาการ เป็นการวางแผนชีวิตในระยะยาวจากภาวะที่เกี่ยวกับทางร่างกาย มีตัวตนและสัมผัสแตะต้องได้ มาเป็นภาวะที่ไม่มีตัวตนที่ได้รับการสนับสนุนอยู่ในลัทธิความเชื่อใน วัฒนธรรม เพราะผู้ตายไปแล้วจะไม่อยู่ร่วมกับคนธรรมดาได้อีกต่อไป แต่จะมีอิทธิพลต่อคน ทัวไปในทางอ้อม

ทวีศักดิ์ วรฤทธิ์เรืองอุไร (2548 : 1) กล่าวไว้ในบทความวิทยานิพนธ์ เรื่อง “สัปเหร่อกับการจัดการศพของชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนมอญริมแม่น้ำแม่กลอง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี” ว่า ในพิธีกรรมศพของไทยพุทธจะมีคนกลุ่มหนึ่งที่ได้รับการเรียกขานว่าเป็น “สัปเหร่อ” เป็นบุคคลที่รับหน้าที่จัดการเรื่องต่าง ๆ ในงานศพซึ่งเป็นพิธีกรรมที่สำคัญ แต่เรากลับมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสัปเหร่อผู้ใกล้ชิดกับพิธีกรรม ความตาย และร่างไร้วิญญาณค่อนข้างน้อย จึงมีคำถามเกิดขึ้นมาว่า “สัปเหร่อคือใคร” และ “สัปเหร่อมีที่ทางอย่างไรในสังคมที่เราดำเนินชีวิตอยู่” สัปเหร่อเป็นกลุ่มคนที่มีพลวัตเชื่อมโยงไปกับสังคมค่อนข้างมาก ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดมากก็คือการเปลี่ยนคำจาก

สัปเหร่อมาเป็น “เจ้าหน้าที่ฌาปนสถาน” ดังนั้นการศึกษาเรื่องสัปเหร่อจึงน่าจะมีประโยชน์ในฐานะเป็นหลักฐานบางประการต่อความเคลื่อนไหวของสังคมได้

เอกสารและงานวิจัยที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ ได้ช่วยให้ผู้ศึกษาเข้าใจภาพรวมของวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ผู้ศึกษาสามารถใช้เป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าเรื่องวิถีชีวิตของสัปเหร่อในกรุงเทพมหานครครั้งนี้ได้

บทที่ 2

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา

การศึกษาเรื่อง “วิถีชีวิตสลัมหรือในกรุงเทพมหานคร” ครั้งนี้ เป็นการศึกษาในประเด็นเรื่องวิถีชีวิตของสลัมหรือที่ทำงานอยู่ภายในวัดของเขตกรุงเทพมหานคร เพื่อให้เห็นภาพรวมของพื้นที่ศึกษาพอสังเขป ในบทนี้จึงจะได้กล่าวถึงความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับ กรุงเทพมหานครและความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับวัดที่ศึกษาจำนวน 5 วัด คือ วัดพระศรีมหาธาตุ วัดอัปสรสวรรค์ วัดธาตุทอง วัดสร้อยทอง และวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร ดังต่อไปนี้

2.1 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับกรุงเทพมหานคร

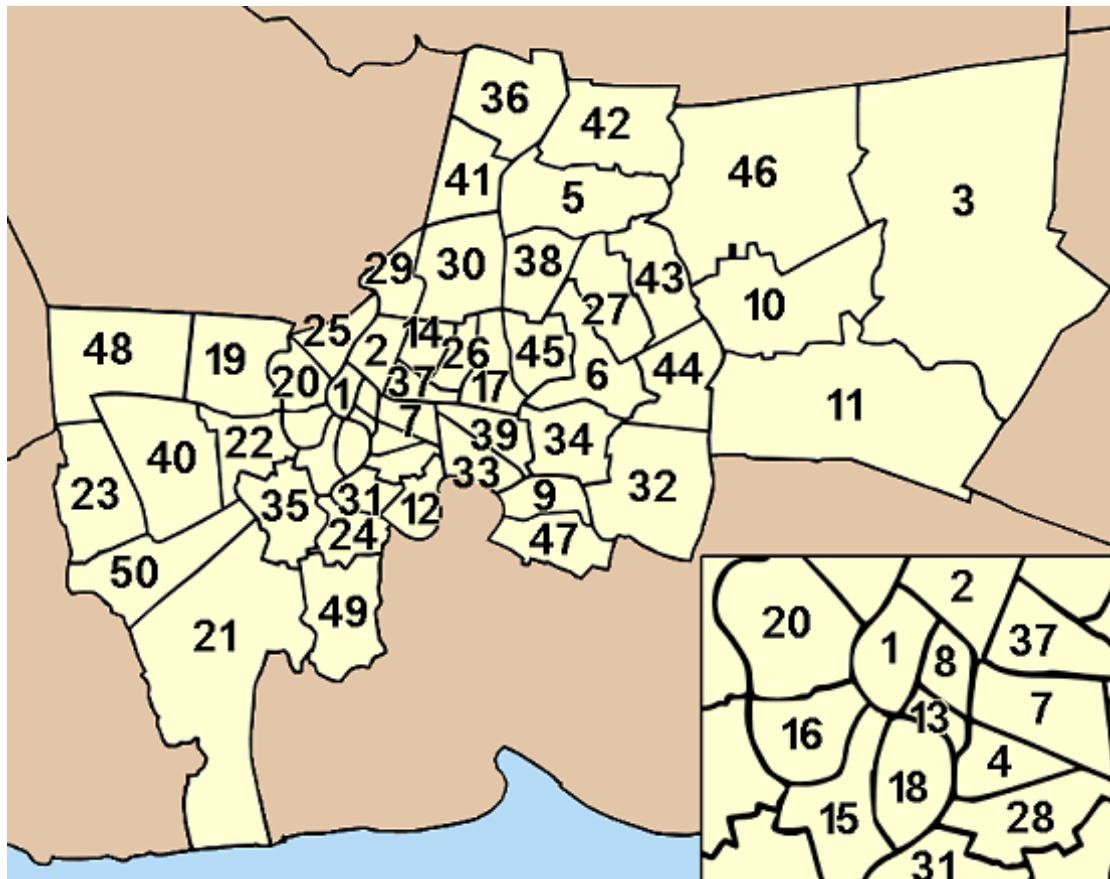
2.1.1 ประวัติความเป็นมา

กรุงเทพมหานคร เป็นเมืองหลวงของประเทศไทยในปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดให้สร้างขึ้นบนฝั่งซ้ายหรือฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา เมื่อประกาศพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรก แห่งพระราชวงศ์จักรี เมื่อ พ.ศ. 2325 พระราชทานนามเมืองนี้ว่า “กรุงเทพมหานคร บวรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุธยา มหาดิลกภพนพรัตน์ ราชธานีบุรีรมย์ อุดมนิเวศน์มหาสถาน อมรพิมานอวตารสถิต สักกะทัตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์” สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ได้เปลี่ยนเป็น “กรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุธยา มหาดิลกภพนพรัตน์ ราชธานีบุรีรมย์ อุดมนิเวศน์มหาสถาน อมรพิมานอวตารสถิต สักกะทัตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์” และเมื่อ พ.ศ. 2515 สมัยจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี ได้รวมเอาจังหวัดธนบุรีเข้าไว้ด้วยกัน แล้วเปลี่ยนชื่อเป็นกรุงเทพมหานคร

เมื่อแรกสร้างกรุงเทพมหานครคงมีพื้นที่เฉพาะเขตกำแพงเมืองเท่านั้น คือ กำแพงเมืองยาวประมาณ 7 กิโลเมตร ด้านตะวันออกเลียบตามแนวคูเมืองที่ขุดแยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่บางลำพู มาออกแม่น้ำเจ้าพระยาทางด้านทิศใต้ใกล้สะพานพุทธยอดฟ้า ฯ เรียกว่าคลองบางลำพูและคลองโอ่งอ่าง ด้านตะวันตกใช้แม่น้ำเจ้าพระยาเป็นคูเมือง แต่ก็ได้สร้างกำแพงเมืองเหมือนด้านตะวันออก รายรอบกำแพงเมืองและริมแม่น้ำเจ้าพระยามีป้อม 14 ป้อม มีประตูเมืองขนาดใหญ่ 16 ประตู ประตูเมืองขนาดเล็กที่เรียกว่าช่องกุดอีก 47 ประตู เนื้อที่ในครั้งนั้นมีเพียง 2,136 ไร่ พื้นที่นอกกำแพงเป็นทุ่งนาปลูกข้าว

2.1.2 ที่ตั้งและอาณาเขต

กรุงเทพมหานครตั้งอยู่ในบริเวณภาคกลางตอนล่างของประเทศ มีพื้นที่ 1,568.737 ตารางกิโลเมตร ทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดนนทบุรี ทิศใต้ติดต่อกับจังหวัดสมุทรปราการ ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดฉะเชิงเทรา ทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดนครปฐม

ภาพประกอบ 1 แผนที่กรุงเทพมหานคร

2.1.3 การปกครอง

กรุงเทพมหานครเป็นเมืองใหญ่ จัดการปกครองเป็นพิเศษ มีผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครซึ่งได้มาจากการเลือกตั้งเป็นหัวหน้า แบ่งการปกครองออกเป็นเขต (คำว่า “เขต” เป็นการปกครองระดับเดียวกับอำเภอ ในแต่ละเขตแบ่งย่อยออกเป็น “แขวง” ซึ่งใช้เฉพาะในกรุงเทพมหานคร) ในปัจจุบัน กรุงเทพมหานครแบ่งการปกครองออกเป็น 50 เขต ดังนี้

1.เขตพระนคร	26.เขตดินแดง
2.เขตดุสิต	27.เขตบึงกุ่ม
3.เขตหนองจอก	28.เขตสาทร
4.เขตบางรัก	29.เขตบางซื่อ
5.เขตบางเขน	30.เขตจตุจักร
6.เขตบางกะปิ	31.เขตบางคอแหลม
7.เขตปทุมวัน	32.เขตประเวศ
8.เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย	33.เขตคลองเตย
9.เขตพระโขนง	34.เขตสวนหลวง
10.เขตมีนบุรี	35.เขตจอมทอง
11.เขตลาดกระบัง	36.เขตดอนเมือง
12.เขตยานนาวา	37.เขตราชเทวี
13.เขตสัมพันธวงศ์	38.เขตลาดพร้าว
14.เขตพญาไท	39.เขตวัฒนา
15.เขตธนบุรี	40.เขตบางแค
16.เขตบางกอกใหญ่	41.เขตหลักสี่
17.เขตห้วยขวาง	42.เขตสายไหม
18.เขตคลองสาน	43.เขตคันนายาว
19.เขตตลิ่งชัน	44.เขตสะพานสูง
20.เขตบางกอกน้อย	45.เขตวังทองหลาง
21.เขตบางขุนเทียน	46.เขตคลองสามวา
22.เขตภาษีเจริญ	47.เขตบางนา
23.เขตหนองแขม	48.เขตทวีวัฒนา
24.เขตราชบุรีบูรณะ	49.เขตทุ่งครุ
25.เขตบางพลัด	50.เขตบางบอน

2.1.4 ประชากร

เนื่องจากกรุงเทพมหานครเป็นเมืองใหญ่ เป็นศูนย์กลางการปกครอง และเป็นศูนย์กลางของการศึกษา เศรษฐกิจ การเมือง รวมถึงเป็นศูนย์กลางด้านวัฒนธรรมด้วย จึงทำให้มีประชากรจากทุกภาคของประเทศเข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ประมาณการกันว่ากรุงเทพมหานครมีประชากรอยู่

จริงทั้งที่ปรากฏและไม่ปรากฏในสำมะโนประชากรประมาณ 10 ล้านคน เฉพาะที่ปรากฏในสำมะโนประชากร จากการสำรวจเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2547 กรุงเทพมหานครมีประชากรชายหญิง รวมกันจำนวน 5,634,132 คน มีบ้านเรือนจำนวน 2,050,411 หลัง (จำนวนประชากรใน กรุงเทพมหานคร : ออนไลน์) ซึ่งจำแนกออกเป็นแต่ละเขต ดังนี้

จังหวัด/อำเภอ	ชาย	หญิง	รวม	จำนวนบ้าน
กรุงเทพมหานคร	2,698,051	2,936,081	5,634,132	2,050,411
เขตพระนคร	33,452	35,736	69,188	18,504
เขตดุสิต	65,931	57,351	123,282	29,304
เขตหนองจอก	57,687	59,698	117,385	38,167
เขตบางรัก	24,014	26,721	50,735	23,367
เขตบางเขน	85,905	91,157	177,062	75,291
เขตบางกะปิ	67,952	79,742	147,694	76,764
เขตปทุมวัน	30,210	33,958	64,168	23,192
เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย	30,036	31,184	61,220	19,207
เขตพระโขนง	46,362	52,595	98,957	34,952
เขตมีนบุรี	55,127	60,085	115,212	38,735
เขตลาดกระบัง	65,049	69,785	134,834	48,608
เขตยานนาวา	42,886	46,100	88,986	36,258
เขตสัมพันธวงศ์	15,797	16,397	32,194	13,201
เขตพญาไท	39,138	39,156	78,294	28,619
เขตธนบุรี	66,614	72,959	139,573	41,943
เขตบางกอกใหญ่	39,654	43,022	82,676	26,110
เขตห้วยขวาง	35,761	40,691	76,452	32,849
เขตคลองสาน	42,367	46,833	89,200	28,076
เขตตลิ่งชัน	49,997	54,683	104,680	32,662
เขตบางกอกน้อย	64,763	71,181	135,944	43,396
เขตบางขุนเทียน	61,384	66,313	127,697	49,678
เขตภาษีเจริญ	65,589	71,884	137,473	43,137

เขตหนองแขม	59,361	66,184	125,545	43,051
เขตราชบุรีบูรณะ	46,020	49,021	95,041	32,010
เขตบางพลัด	51,789	58,542	110,331	36,089
เขตดินแดง	69,903	77,495	147,398	47,098
เขตปทุม	64,409	73,931	138,340	49,846
เขตสาทร	46,430	50,284	96,714	32,938
เขตบางซื่อ	73,632	80,447	154,079	46,183
เขตจตุจักร	81,129	88,854	169,983	74,061
เขตบางคอแหลม	51,406	55,093	106,499	34,321
เขตประเวศ	66,552	72,457	139,009	51,458
เขตคลองเตย	60,729	64,525	125,254	49,487
เขตสวนหลวง	53,799	61,141	114,940	44,711
เขตจอมทอง	81,021	86,773	167,794	55,957
เขตดอนเมือง	78,559	79,430	157,989	56,681
เขตราชเทวี	50,388	52,698	103,086	30,514
เขตลาดพร้าว	53,746	62,559	116,305	42,240
เขตวัฒนา	38,084	42,133	80,217	42,813
เขตบางแค	88,202	98,542	186,744	68,213
เขตหลักสี่	56,786	60,377	117,163	44,010
เขตสายไหม	77,358	84,391	161,749	66,512
เขตคันนายาว	39,577	44,034	83,611	28,502
เขตสะพานสูง	37,965	43,819	81,784	25,504
เขตวังทองหลาง	52,414	60,752	113,166	48,063
เขตคลองสามวา	59,695	64,781	124,476	46,177
เขตบางนา	48,241	53,496	101,737	44,437
เขตทวีวัฒนา	30,180	34,040	64,220	25,913
เขตทุ่งครุ	49,898	54,929	104,827	38,665

2.1.5 การคมนาคม

2.1.5.1 ระบบคมนาคมขนส่งทางบก

ปัจจุบันกรุงเทพมหานครใช้ระบบคมนาคมขนส่งทางบกเป็นหลัก โดยเฉพาะการคมนาคมขนส่งตามเส้นทางถนน เนื่องจากเข้าถึงชุมชนได้สะดวกกว่าระบบอื่น และเป็นการเดินทางโดยพียงยานพาหนะส่วนบุคคล ซึ่งอัตราส่วนการใช้รถยนต์ส่วนบุคคลมีถึงร้อยละ 53 ในขณะที่การใช้รถขนส่งมวลชนมีเพียงร้อยละ 47 ระบบคมนาคมขนส่งทางบกมีโครงข่ายต่าง ๆ ดังนี้

1) โครงข่ายถนนและทางด่วน

โครงข่ายถนนและทางด่วนในกรุงเทพมหานคร เป็นโครงข่ายหลักที่สำคัญของการคมนาคมขนส่ง โดยในพื้นที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑลมีถนนสายสำคัญประมาณ 4,700 กิโลเมตร มีถนนสายหลักที่เป็นเส้นทางเข้า-ออกเมืองในทิศต่างๆ ดังนี้

ด้านทิศเหนือ ได้แก่ ถนนวิภาวดีรังสิต ถนนพหลโยธิน ถนนประชาชื่น ถนนงามวงศ์วาน ถนนรามอินทรา

ด้านทิศตะวันออก ได้แก่ ถนนสุขุมวิท ถนนเพชรบุรี ถนนพระราม 9 ถนนพระรามที่ 4 ถนนศรีนครินทร์ ถนนอ่อนนุช

ด้านทิศตะวันตก ได้แก่ ถนนเพชรเกษม ถนนบรมราชชนนี ถนนจรัญสนิทวงศ์ ถนนพุทธมณฑล ถนนวงแหวนรอบนอก

ด้านทิศใต้ ได้แก่ ถนนพระรามที่ 2 ถนนพระรามที่ 3 ถนนตากสิน ถนนเอกชัย

2) โครงข่ายระบบขนส่งมวลชน

กรุงเทพมหานครมีการบริการขนส่งมวลชนทางบก 4 ประเภท ได้แก่

2.1) รถโดยสารประจำทาง

องค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพมหานคร หรือ ขสมก. เป็นหน่วยงานรับผิดชอบในการจัดการบริการเดินรถโดยสารประจำทางในกรุงเทพมหานครและจังหวัดใกล้เคียง เฉพาะในกรุงเทพมหานครนั้นปัจจุบันมีรถโดยสารธรรมดา 158 เส้นทาง (สาย) รวม 4,093 คัน และรถโดยสารปรับอากาศ 47 เส้นทาง (สาย) รวม 2,806 คัน

2.2) รถไฟฟ้าขนส่งมวลชน

ปัจจุบันมีประชากรส่วนหนึ่งที่อาศัยอยู่ในเขตชานเมืองและจังหวัดปริมณฑลเดินทางเข้ามาทำงานหรือศึกษาในกรุงเทพมหานครจำนวนมาก การรถไฟฟ้าแห่งประเทศไทยจึงจัดให้บริการรถไฟฟ้าขนส่งมวลชนขึ้น เพื่อขนส่งผู้โดยสารดังกล่าวข้างต้น ให้เข้ามาในกรุงเทพมหานครได้สะดวกและรวดเร็วขึ้น เป็นเส้นทางสั้นๆ ที่มีความถี่ในการให้บริการสูงในช่วงเวลาเร่งด่วนในช่วงเช้าและเย็น

2.3) รถไฟฟ้าขนส่งมวลชน (BTS)

กรุงเทพมหานครมีระบบรถไฟฟ้าขนส่งมวลชนสายแรกในปลายปี พ.ศ. 2542 เป็นระบบรถไฟฟ้าแบบยกระดับ ให้บริการโดยบริษัทระบบขนส่งมวลชนกรุงเทพ จำกัด (มหาชน) ซึ่งได้รับสัมปทานเป็นเวลา 30 ปี มี 2 เส้นทาง คือ สายสุขุมวิท (จากสถานีอ่อนนุช-สถานีหมอชิต) ระยะทางรวม 16.8 กิโลเมตร และสายสีลม (จากสถานีสนามกีฬาแห่งชาติ-สถานีสะพานตากสิน) มีระยะทาง 6.3 กิโลเมตร รวมเส้นทางรถไฟฟ้าขนส่งมวลชนในปัจจุบัน 23.1 กิโลเมตร และในอนาคตจะมีการต่อขยายเส้นทางให้บริการออกไปเขตชานเมืองเพิ่มขึ้น เช่น โครงการต่อขยายช่วงอ่อนนุช-ลำโพง โครงการต่อขยายช่วงสะพานตากสิน-ศูนย์คมนาคมกรุงเทพมหานครด้านใต้

2.4) รถไฟฟ้าใต้ดิน

การรถไฟฟ้าขนส่งมวลชนแห่งประเทศไทย หรือ รฟม. จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติการรถไฟฟ้าขนส่งมวลชนแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2543 ซึ่งได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2543 โดยมีผลบังคับใช้ในวันที่ 2 ธันวาคม 2543 เป็นต้นไป โดยใช้ชื่อภาษาอังกฤษว่า MASS RAPID TRANSIT AUTHORITY OF THAILAND (MRTA) เป็นหน่วยงานรับผิดชอบจัดการเดินรถและให้บริการ ซึ่งในปัจจุบันได้เปิดเดินรถไฟฟ้าขนส่งมวลชนใต้ดินสายแรก คือ สายเฉลิมรัชมงคลจากหัวลำโพง-บางซื่อ ระยะทางประมาณ 20 กิโลเมตร มี 18 สถานี ซึ่งในอนาคตมีแผนงาน-โครงการ จะเปิดให้บริการในอีกหลายเส้นทาง เช่น ส่วนต่อขยายจากหัวลำโพง-บางหัว-บางแค ฯลฯ

2.1.5.2 ระบบคมนาคมขนส่งทางน้ำ

การคมนาคมขนส่งทางน้ำของกรุงเทพมหานครมีส่วนเพียงร้อยละ 1.3 ของโครงข่ายการเดินทางทั้งหมด การคมนาคมขนส่งทางน้ำที่สำคัญมี 4 ประเภท ได้แก่

1) การเดินเรือโดยสารประจำทางในแม่น้ำเจ้าพระยา

การเดินเรือโดยสารประจำทางในแม่น้ำเจ้าพระยาดำเนินการโดย บริษัท เรือด่วนเจ้าพระยา จำกัด เพียงบริษัทเดียว มีเส้นทางจากท่าบ้านนนท์ฯ จังหวัดนนทบุรี-ท่าเรือปึกสี ในเขตราชบุรีบูรณะ กรุงเทพมหานคร มีระยะทางประมาณ 35 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางประมาณ 30 นาที ให้บริการตั้งแต่ 05.50-20.20 น.

2) การเดินเรือยนต์โดยสารข้ามฟากแม่น้ำเจ้าพระยา

การเดินเรือยนต์โดยสารข้ามฟากแม่น้ำเจ้าพระยามีบริษัทสุภัทรา จำกัด เป็นผู้ประกอบการรายใหญ่ ดำเนินการเดินเรือข้ามฟาก 8 ท่า และมีผู้ประกอบการรายย่อยอื่นๆ อีกหลายราย ซึ่งจากการสำรวจในปี พ.ศ. 2545 โดยกรมเจ้าท่า กระทรวงคมนาคม พบว่า จำนวน

ท่าเรือข้ามฟากในแม่น้ำเจ้าพระยาจากช่วงจังหวัดนนทบุรี-จังหวัดสมุทรปราการ มีจำนวนทั้งหมด 33 ท่า

3) การเดินเรือโดยสารประจำทางในคลอง

ปัจจุบัน การเดินเรือโดยสารประจำทางในคลองมี 2 คลอง คือ คลองแสนแสบกับ คลองพระโขนง โดยกองการขนส่ง สำนักงานการจราจรและขนส่ง เป็นหน่วยงานรับผิดชอบ ดำเนินการ ตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2537 ซึ่งปัจจุบันมีผู้โดยสารเรือประจำทางในคลองแสนแสบ ประมาณวันละ 39,687 คน และผู้โดยสารเรือประจำทางในคลองพระโขนงประมาณวันละ 1,934 คน

4) การเดินเรือยนต์เฟลวาไปจักรยาว

ปัจจุบัน มีการเดินเรือยนต์เฟลวาไปจักรยาวเพื่อเสริมเส้นทางเดินเรือโดยสารใน แม่น้ำเจ้าพระยาเชื่อมตามคลองต่างๆ บริเวณจังหวัดนนทบุรี-กรุงเทพมหานคร จำนวน 20 เส้นทาง ซึ่งจากการสำรวจโดยกรมเจ้าท่า เมื่อเดือนมิถุนายน ปี พ.ศ. 2545 พบว่ามีผู้โดยสารที่เดินทางด้วย เรือยนต์เฟลวาไปจักรยาวเฉลี่ยประมาณวันละ 16,180 คน

2.1.5.3 ระบบคมนาคมขนส่งทางอากาศ

แต่เดิมกรุงเทพมหานครมีท่าอากาศยานเพื่อการพาณิชย์เพียงแห่งเดียว คือท่าอากาศยานดอนเมือง ซึ่งใช้เป็นท่าอากาศยานนานาชาติและท่าอากาศยานภายในประเทศ ท่าอากาศยานดอนเมือง สามารถให้บริการผู้เดินทางได้จำนวน 35 ล้านคนต่อปี ขนส่งสินค้าได้ 0.09 ล้านตันต่อปี ให้บริการ เที่ยวบินได้สูงสุด 60 เที่ยวบินต่อชั่วโมง และจากการที่มีอัตราการเพิ่มขึ้นของผู้โดยสารเฉลี่ย ประมาณ 2 ล้านคนต่อปี ส่งผลให้ท่าอากาศยานดอนเมืองไม่สามารถรองรับผู้โดยสารได้ ปัจจุบันจึง ได้เปิดใช้ท่าอากาศยานแห่งที่ 2 เป็นท่าอากาศยานนานาชาติ คือท่าอากาศยานสุวรรณภูมิ ซึ่งอยู่ ห่างจาก กรุงเทพมหานครไปทางทิศตะวันออกประมาณ 25 กิโลเมตร มีขนาดใหญ่กว่าสนามบิน ดอนเมืองประมาณ 6 เท่า ซึ่งทำให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการขนส่งทางอากาศของภูมิภาค เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเมื่อเปิดใช้ท่าอากาศยานสุวรรณภูมิเป็นท่าอากาศยานนานาชาติ ท่า อากาศยานดอนเมืองจึงใช้เป็นท่าอากาศยานภายในประเทศ (ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับกรุงเทพมหานคร : ออนไลน์)

2.1.6 การศึกษา

การบริการด้านการศึกษาในพื้นที่กรุงเทพมหานคร (การศึกษาของกรุงเทพมหานคร : ออนไลน์) พบว่าในปีการศึกษา 2544 มีจำนวนสถานศึกษาทั้งสิ้น 1,634 แห่ง จำนวนนักเรียน นิสิต และนักศึกษาทั้งสิ้น 2,075,326 คน กลุ่มที่มีจำนวนมากที่สุดคือ กลุ่มเขตเมืองชั้นในตะวันออก มี

จำนวน 687,808 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 33.54 ของจำนวนนักเรียน นิสิต และนักศึกษาทั้งหมดในเขตกรุงเทพมหานคร

สำหรับส่วนงานของกรุงเทพมหานครที่มีผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครเป็นหัวหน้านั้น รับผิดชอบการศึกษาระดับพื้นฐานเป็นหลัก ซึ่งได้กำหนดวิสัยทัศน์การศึกษาไว้ว่า “ปฏิรูปการเรียนรู้ มุ่งสู่ประกันคุณภาพ ส่งเสริมความเป็นไทย ทนสมัยในวิทยาการ” และเพื่อให้การจัดการศึกษาบรรลุตามวิสัยทัศน์ดังกล่าว จึงได้กำหนดนโยบายไว้ ดังนี้

1) เร่งดำเนินการปฏิรูปการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญตามหลักการในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ และส่งเสริมให้โรงเรียนพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้ได้มาตรฐานตามระบบการประกันคุณภาพ โดยพัฒนาผู้เรียนให้มีความสมดุลทั้งด้านความรู้ ความคิด ความสามารถ ความดีงาม และความรับผิดชอบต่อสังคม ตลอดจนรักษาเอกลักษณ์ความเป็นไทย

2) ขยายโอกาสให้ผู้เรียนทุกคนได้รับการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี ด้วยวิธีการที่หลากหลายทั้งโดยการเปิดสอนเอง ใช้ระบบการส่งต่อ และสนับสนุนค่าใช้จ่าย ในรูปแบบของการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ตลอดจนส่งเสริมให้ประชาชนได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานทั้งสายสามัญศึกษา และสายอาชีวศึกษา จนถึงระดับอุดมศึกษา

3) ส่งเสริมและพัฒนาให้ครูและบุคลากรทางการศึกษาสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีคุณภาพ มีศักดิ์ศรี ตามมาตรฐานและจรรยาบรรณของวิชาชีพ และสนับสนุนสวัสดิการ รวมทั้งสิทธิประโยชน์เกื้อกูลอื่น ตลอดจนนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ทางการศึกษา

4) เร่งเพิ่มประสิทธิภาพการใช้เทคโนโลยีและวิทยาการที่ทันสมัยเพื่อการบริหารและการจัดการเรียนการสอน พร้อมทั้งพัฒนาบุคลากรและผู้เรียนให้มีความรู้ความสามารถ มีทักษะในการนำเทคโนโลยีมาใช้อย่างเหมาะสม ตลอดจนสนับสนุนวัสดุครุภัณฑ์อย่างเพียงพอ

5) พัฒนาระบบบริหารและการจัดการศึกษา โดยปรับปรุงโครงสร้างการบริหารการศึกษาตามหลักการของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ เน้นการกระจายอำนาจลงสู่ระดับ โรงเรียน ระดมทรัพยากรทางการศึกษา ส่งเสริมให้บุคคล องค์กร ชุมชน สถาบันต่าง ๆ มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และสร้างเครือข่ายทางการศึกษา

6) จัดการศึกษาสำหรับบุคคลที่มีความบกพร่อง ด้อยโอกาส และผู้มีความสามารถพิเศษ ด้วยรูปแบบที่เหมาะสม

7) ดำเนินการให้โรงเรียนปลอดจากสิ่งเสพติด และสอดแทรกครอบครัวศึกษาในการศึกษาทุกระดับ เพื่อให้เกิดความตระหนักในเรื่องความพร้อมที่จะมีลูก เลี้ยงลูกได้อย่างถูกต้อง และพึ่งพาตนเองได้

2.1.7 ศาสนา

การนับถือศาสนาของประชากรกรุงเทพมหานคร (ศาสนา : ออนไลน์) จากสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2543 พบว่าประชากรนับถือศาสนาพุทธมากที่สุด มีสัดส่วนร้อยละ 94.50 รองลงมาคือศาสนา อิสลาม มีสัดส่วนร้อยละ 4.34 และศาสนาคริสต์ มีสัดส่วนร้อยละ 1.02 เมื่อเปรียบเทียบสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2533 กับ พ.ศ. 2543 พบว่า จากการเพิ่มขึ้นของประชากร ประชากรนับถือศาสนาคริสต์เพิ่มขึ้นมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 49.79 รองลงมาศาสนาอิสลามเพิ่มขึ้นร้อยละ 15.75 และศาสนาพุทธเพิ่มขึ้นร้อยละ 6.81 ขณะที่ศาสนาฮินดูมีการเปลี่ยนแปลงลดลงร้อยละ 89.30

2.1.8 เศรษฐกิจและสังคม

จากการศึกษาสัดส่วนของผลิตภัณฑ์มวลรวมของกรุงเทพมหานคร (เศรษฐกิจและสังคม : ออนไลน์) ในสาขาการผลิตหลัก 3 สาขา ได้แก่ สาขาปฐมนุฏี ทุติยภูมิ และตติยภูมิ ในช่วงเวลา 10 ปีที่ผ่านมา ปรากฏว่ากรุงเทพมหานครมีผลิตภัณฑ์มวลรวมมากที่สุดในสาขาทุติยภูมิ (กลุ่มสาขาการผลิตที่ประกอบด้วยคมนาคมและการสื่อสาร, การค้าปลีก, การธนาคาร, ประกันภัยและอสังหาริมทรัพย์ ที่อยู่อาศัย บริหารราชการและการป้องกันประเทศ การบริการ) สาขารองลงมาคือ ทุติยภูมิ (กลุ่มสาขาการผลิตที่ประกอบด้วยอุตสาหกรรมก่อสร้าง และไฟฟ้า ประปา) สำหรับสาขา ปฐมนุฏี (กลุ่มสาขาการผลิตที่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นวัตถุดิบ ได้แก่ กสิกรรม ปศุสัตว์ ประมง เหมืองแร่และย่อยหิน มีสัดส่วนน้อยที่สุดไม่ถึงร้อยละ 1 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมของกรุงเทพมหานคร และเมื่อพิจารณาผลิตภัณฑ์มวลรวมจำแนกตามสาขาการผลิตย่อย จะเห็นว่าโครงสร้างทางเศรษฐกิจของกรุงเทพมหานครมีภาคอุตสาหกรรมเป็นแกนนำ โดยมีสัดส่วนประมาณร้อยละ 30 และมีอัตราขยายตัวต่อเนื่องตลอดมา

ในช่วงปี พ.ศ. 2532-2537 กรุงเทพมหานครมีอัตราการขยายตัวของสาขาการผลิตเฉลี่ยต่อปีร้อยละ 13.08 และไม่มีการผลิตใดมีอัตราการขยายตัวติดลบเลย โดยมีการเติบโตเฉลี่ยต่อปีสูงสุดคือ ร้อยละ 36.91 ในสาขาการธนาคาร ประกันภัย และอสังหาริมทรัพย์ หลังเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของกรุงเทพมหานครในช่วงปี 2537-2541 เริ่มติดลบ คือ เฉลี่ยปีละ 2.26 โดยสาขาการผลิตที่หดตัวมากที่สุด คือ สาขาการธนาคาร ประกันภัย และอสังหาริมทรัพย์ และอีกสาขาหนึ่งที่ติดลบมาก คือ สาขาการค้าส่งค้าปลีก

จากข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่าในช่วง 10 ปีที่ผ่านมากรุงเทพมหานครมีจำนวนผู้มีงานทำในสาขาที่สำคัญ 3 สาขา คือ พาณิชยกรรม บริการ และอุตสาหกรรม รวมกันถึงกว่าร้อยละ 80 และเมื่อดูสัดส่วนของผู้มีงานทำของกรุงเทพมหานครเทียบกับสัดส่วนผู้มีงานทำในภาคมหานคร พบว่ากรุงเทพมหานครยังคงเป็นแหล่งการจ้างงานที่สำคัญของภาคมหานคร ผู้มีงาน

ทำในภาคมหานครเป็นผู้มีงานทำในกรุงเทพมหานครทั้งร้อยละ 67.52 ในปี พ.ศ. 2537 และร้อยละ 66.13 ในปี พ.ศ. 2542

ในปี พ.ศ. 2542 มีสาขาประกอบกิจการทั้งประเทศ 362,683 แห่ง โดยเป็นสถานประกอบการที่อยู่ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลถึงร้อยละ 54 โดยอยู่ในกรุงเทพมหานครประมาณร้อยละ 46 และอีกร้อยละ 8 กระจายอยู่ตามจังหวัดในปริมณฑล และมีจำนวนการจ้างงานในปี พ.ศ. 2542 ประมาณ 8,134,644 คน และลดลงในปี พ.ศ. 2543 เหลือ 7,807,367 คน ซึ่งเนื่องจากการเลิกกิจกรรมของสถานประกอบการจำนวนหนึ่งในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจ

จากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2543 สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี พบว่ากรุงเทพมหานครมีขนาดครัวเรือนเฉลี่ย 3.03 คนต่อครัวเรือน มีรายได้เฉลี่ยครัวเรือนต่อเดือน 26,909 บาท หรือรายได้เฉลี่ยต่อคน 8,154 บาท ในส่วนค่าใช้จ่ายต่อครัวเรือนเฉลี่ยอยู่ที่ 20,448 บาท และค่าใช้จ่ายเฉลี่ย 6,284 บาทต่อคน โดยสัดส่วนค่าใช้จ่ายต่อรายได้เท่ากับร้อยละ 76 ในขณะที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑลมีขนาดครัวเรือนเฉลี่ย 3.02 คนต่อครัวเรือน มีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนต่อเดือน 25,242 บาท หรือรายได้เฉลี่ยต่อคน 7,794 บาท ในส่วนค่าใช้จ่ายต่อครัวเรือนเฉลี่ยอยู่ที่ 19,582 บาท และค่าใช้จ่ายเฉลี่ย 6,046 บาทต่อคน โดยสัดส่วนค่าใช้จ่ายต่อรายได้เท่ากับร้อยละ 77.6 ที่มาของรายได้ตามสัดส่วนครัวเรือนพบว่า กรุงเทพมหานครมีสัดส่วนครัวเรือน ทำงานเป็นเสมียน พนักงาน พนักงานขาย และให้บริการมากที่สุด ร้อยละ 29.2 รองลงมาเป็นครัวเรือนที่ดำเนินธุรกิจของตนเอง ร้อยละ 24.4 ปฏิบัติงานวิชาชีพ นักวิชาการ และนักบริหาร ร้อยละ 18.5 ปฏิบัติงานในกระบวนการผลิต ร้อยละ 15.5 ไม่ได้ปฏิบัติงานเชิงเศรษฐกิจ ร้อยละ 9.9 ทำการเกษตร สัดส่วนมีน้อยที่สุด ร้อยละ 0.1 คนงานเกษตร ร้อยละ 0.4 คนงานทั่วไป ร้อยละ 1.9 รายได้เฉลี่ยต่อคนต่อเดือนจำแนกตามอาชีพ พบว่าปฏิบัติงานวิชาชีพ นักวิชาการ และ นักบริหารมีรายได้เฉลี่ยสูงที่สุด 12,853 บาทต่อคนต่อเดือน รองลงมาไม่ได้ปฏิบัติงานในเชิงเศรษฐกิจมีรายได้เฉลี่ย 8,809 บาทต่อคนต่อเดือน และดำเนินธุรกิจของตนเองมีรายได้เฉลี่ย 8,090 บาทต่อคนต่อเดือน เสมียน พนักงาน พนักงานขาย และให้บริการ รายได้เฉลี่ย 6,301 บาทต่อคนต่อเดือน ปฏิบัติงานในกระบวนการผลิตรายได้เฉลี่ย 5,193 บาทต่อคนต่อเดือน ในขณะที่ทำการเกษตรรายได้เฉลี่ยต่ำสุด 1,566 บาทต่อคนต่อเดือน คนงานเกษตร รายได้เฉลี่ย 2,851 บาทต่อคนต่อเดือน คนงานทั่วไปรายได้เฉลี่ย 4,135 บาทต่อคนต่อเดือน และ ประชากร มีแนวโน้มในการทำงานมากขึ้น

2.2 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับวัดที่ศึกษา

2.2.1 วัดพระศรีมหาธาตุ

ภาพประกอบ 2 วัดพระศรีมหาธาตุ

วัดพระศรีมหาธาตุ (หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า วัดพระศรี) เป็นวัดที่เลือกศึกษาอยู่ทางทิศเหนือ ตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ของกรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่ที่ถนนพหลโยธิน ตรงหลักกิโลเมตรที่ 18 แขวงอนุสาวรีย์ (เดิมชื่อตำบลกุ่มแดง) เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดวรมหาวิหาร มีประวัติการก่อสร้าง ปุชนิยสถาน ปุชนิยวัตถุ และข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยสังเขป ดังต่อไปนี้

เมื่อวันที่ 18 กันยายน 2483 จอมพล ป.พิบูลสงคราม ซึ่งขณะนั้นมียศและบรรดาศักดิ์เป็น พลตรีหลวงพิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ได้เสนอในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีว่า ใคร่จะ ขออนุมัติเงินสร้างวัดขึ้นสักวัดหนึ่ง เพื่อให้เป็นอนุสรณ์แห่งการปกครองระบอบประชาธิปไตย และ ใคร่จะให้แล้วเสร็จทันในงานวันชาติวันที่ 24 มิถุนายน 2484 สถานที่ที่จะสร้างนั้น ควรจะสร้างใกล้ ๆ

กับอนุสาวรีย์หลักสี่ ทั้งนี้ มีเหตุผลว่าชาติกับศาสนาเป็นของคู่กัน เป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ เพราะศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวและกล่อมเกลาคูณิภัยและน้ำใจประชาชนให้บำเพ็ญตนและปฏิบัติในสิ่งที่ดีที่ชอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประเสริฐสุด อันมวลประชาราษฎรชาวไทยและชาติอื่น ๆ อีกหลายประเทศยึดถืออยู่ เป็นศาสนาที่ทันสมัยอยู่เสมอ และยิ่งประเทศไทยเป็นประเทศประชาธิปไตยด้วยแล้ว พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาที่เหมาะสมยิ่งด้วยประการทั้งปวง เพราะเป็นหลักของการปกครองระบอบประชาธิปไตย อีกประการหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงการปกครองก็ดำเนินงานสร้างชาติซึ่งกระทำภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่ดี ที่สามารถฟันฝ่าอุปสรรคและประสบความสำเร็จเป็นอย่างดีมาแล้ว ก็โดยอาศัยพุทธานุภาพ ค้ำครองป้องกันประเทศชาติราชฎและอำนวยความสะดวกประโยชน์อย่างดีที่สุดเท่าที่จะเป็นได้ จึงสมควรที่จะสร้างวัดขึ้นสักวัดหนึ่ง เพื่อให้เป็นที่เชิดชูพระบรมพุทธศาสนาคู่กันไปกับเกียรติศักดิ์ของประเทศชาติ คณะรัฐมนตรีได้พิจารณาแล้ว ลงมติเห็นชอบด้วยเป็นเอกฉันท์ให้สร้างวัดขึ้นวัดหนึ่งในที่ใกล้อนุสาวรีย์หลักสี่ และให้ชื่อว่า "วัดประชาธิปไตย" ในขณะที่กำลังดำเนินการพิจารณาจัดสร้างอยู่นี้ ก็เผชิญมีศุภนิมิตอันประเสริฐ โดยที่รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้จัดส่งทูตพิเศษ อันมี พลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ซึ่งขณะนั้นมียศและบรรดาศักดิ์เป็น นาวาเอก หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นหัวหน้า ไปเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศต่าง ๆ ในจักรภพอังกฤษภาคเอเชีย เมื่อคณะทูตพิเศษเดินทางไปถึงประเทศอินเดีย ก็ได้ติดต่อขอพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และขอให้รัฐบาลอินเดียตอนกิ่งพระศรีมหาโพธิ์ให้ 5 กิ่งจากต้นที่สืบเนื่องมาแต่ต้นเดิมที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จประทับได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ณ พุทธคยา พร้อมทั้งดินจากสังเวชนียสถาน คือที่ประสูติ ที่ตรัสรู้ ที่ทรงแสดงปฐมเทศนา และที่ปรินิพพาน รัฐบาลอินเดียได้พิจารณาเห็นว่าประชาชนที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนามีอยู่ในนานาประเทศเป็นอันมาก แต่ประเทศเอกราชที่ยกย่องพระพุทธศาสนาเป็นทาง ราชการ และพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขของประเทศทรงเป็นพุทธมามกะ และทรงเป็นอัครพุทธศาสนูปถัมภก ก็มีแต่ประเทศไทยประเทศเดียวเท่านั้น จึงได้มอบพระบรมสารีริกธาตุที่ขุดค้นพบ ณ มหาสถูปธรรมราชิกะซึ่งเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พร้อมทั้งกิ่งพระศรีมหาโพธิ์และดินจากสังเวชนียสถานให้ตามความประสงค์ รัฐบาลจึงได้ัญเชิญมาประดิษฐาน ณ วัดที่สร้างใหม่นี้ และเห็นว่าต้นพระศรีมหาโพธิ์กับพระบรมสารีริกธาตุเป็นสิริมงคลแก่วัด จึงตั้งนามวัดว่า "วัดพระศรีมหาธาตุ"

ในการสร้างวัดพระศรีมหาธาตุนี้ รัฐบาลสมัยนั้นได้พิจารณาเห็นว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย การสร้างวัดจึงควรยกให้เป็นงานของชาติ ให้เป็นการกุศลสาธารณะ ซึ่งประชาชนและรัฐบาลได้ร่วมกันทำเพื่อให้บรรลุผลเป็นสุขประโยชน์ทั่วประเทศ รัฐบาลจึงเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการกุศล โดยบริจาคทรัพย์ช่วยการสร้างวัดตามกำลังศรัทธา สาธุชนผู้

เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาได้ร่วมการกุศลเป็นสมานฉันท์ โดยการบริจาคที่ดิน เงิน และทรัพย์สินสมบัติอื่น ๆ เป็นอันมาก

โดยเหตุที่วัดพระศรีมหาธาตุเป็นวัดเริ่มแรกในสมัยประชาธิปไตย และประสงค์จะให้เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อเป็นการเชิดชูพระบรมพุทธศาสนาและรักษาศิลปะของไทย รัฐบาลจึงได้มอบหมายให้ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญทางการช่างต่าง ๆ ร่วมมือกันสร้าง ในขั้นแรกได้มอบให้ พลเอก จูม รัตนกุล เสร้เร่งฤทธิ ซึ่งขณะนั้นมียศและบรรดาศักดิ์เป็นพันเอกหลวงเสรีเร่งฤทธิ กับหลวงวิจิตรวาทการเป็นผู้อำนวยการก่อสร้าง กรมศิลปากรโดยหลวงวิจิตรวาทการ กับพระพรหมพิจิตรเป็นผู้ออกแบบ นายช่างกรมศิลปากรและกรมรถไฟเป็นนายช่างก่อสร้าง ต่อมาก็ได้เชิญผู้มีเกียรติอีกหลายท่านให้ช่วยเหลือร่วมมือจนสำเร็จ ได้กระทำพิธีเปิดและถวายเป็นเสนาสนะแห่งพระภิกษุสงฆ์ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2485 (ข้อมูลทั่วไป : ออนไลน์)

วัดพระศรีมหาธาตุมีสิ่งสำคัญภายในวัด คือ

พระเจดีย์ศรีมหาธาตุ เป็นเจดีย์ 2 ชั้น ชั้นนอกเป็นเจดีย์ใหญ่ ชั้นในเป็นเจดีย์เล็ก ตรงกลางประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุและดินจากสังเวชนียสถาน ระหว่างเจดีย์ทั้งสองเป็นทางเดินวนรอบ มีประตูเข้าออก 4 ทาง ผนังด้านในเจดีย์องค์ใหญ่ทำเป็นช่อง 112 ช่องสำหรับบรรจุอัฐิบุคคลสำคัญ

ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ประดิษฐานที่เกาะกลมด้านหน้าองค์พระเจดีย์ ได้ต้นมีพระพุทธรูปปางสมาธิประดิษฐาน ซึ่งได้รับมาจากประเทศอินเดียดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ปัจจุบัน วัดพระศรีมหาธาตุมีภิกษุและสามเณรรวมกันจำนวน 62 รูป มีอาคารอันเป็นเสนาสนะรวมกันจำนวน 40 หลัง มีศาลาตั้งศพจำนวน 16 หลัง มีเมรุจำนวน 2 เมรุ มีสัปเหร่อประจำวัดจำนวน 2 คน และมีสถิติเผาศพโดยเฉลี่ยเดือนละ 40 ศพ

2.2.2 วัดอัปสรสวรรค์

ภาพประกอบ 3 วัดอัปสรสวรรค์

วัดอัปสรสวรรค์ (หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า วัดหนู) เป็นวัดที่เลือกศึกษาอยู่ทางทิศใต้ตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ของกรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่ที่ถนนเพชรเกษม ใกล้วัดปากน้ำ แขวงคลองภาษีเจริญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร มีประวัติการก่อสร้างปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุ และข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยสังเขป ดังต่อไปนี้

วัดอัปสรสวรรค์เป็นวัดโบราณ เดิมชื่อ “วัดหนู” มีคำเล่าลือว่าจีนฮ่อเป็นผู้สร้าง โดยสร้างในพื้นที่ดินซึ่งเคยใช้เลี้ยงหมู เมื่อสร้างวัดแล้วปรากฏว่ามีหมูมาเดินเฟ้นผ่านเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านจึงเรียกกันว่า “วัดหนู” แต่จะสร้างในรัชกาลที่เท่าไรไม่มีหลักฐานแน่ชัด ต่อมารัชกาลที่ 3 ทรงบูรณะและปฏิสังขรณ์ เมื่อทรงปฏิสังขรณ์เสร็จแล้วจึงพระราชทานนามว่า “วัดอัปสรสวรรค์” และได้พระราชทานพระพุทธรูปปางฉันสมอมาประดิษฐานไว้ในวัดนี้ด้วย ต่อมาพระวชิรญาณวิเศษ (รอด) เดิมอยู่วัดสุวรรณาราม คลองบางกอกน้อย ได้ย้ายมาเป็นเจ้าอาวาสและได้จัดการสร้างศาลาการเปรียญ หอพระไตรปิฎก ขึ้นอย่างละ 1 หลัง นอกจากนี้ทายกทายิกาและผู้ปกครองวัดได้ปฏิสังขรณ์อีกแต่ไม่ทั่วถึง เสนาสนะจึงชำรุดทรุดโทรม

จนถึงสมัยพระพุทธพยากรณ์ อุบัติโส (เจริญ) เป็นเจ้าอาวาส จึงได้ปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ คือปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ พระวิหาร ศาลาการเปรียญ และถนนหน้าพระอุโบสถที่ชำรุดให้ดีขึ้น กับได้ปฏิสังขรณ์เสนาสนะอีกหลายหลัง ระหว่างนี้นายโย นางสุน์ ทั้งสองได้สร้างโรงเรียนปริยัติธรรม ด้วยคอนกรีตชั้น 1 หลัง อุทิศเป็นอนุสาวรีย์ให้แก่บุตรชาย และสร้างเขื่อนคอนกรีตตลอดหน้าวัด พร้อมกับสร้างศาลาหน้าพระวิหารด้วยคอนกรีตอีกหลังหนึ่ง เจ้าจอมเพิ่มในรัชกาลที่ 5 ช่วยปฏิสังขรณ์ศาลาหน้าพระอุโบสถซึ่งสร้างด้วยไม้อีก 3 หลัง ต่อมาพระพุทธพยากรณ์ อุบัติโส (เจริญ) ได้สร้างศาลาโถง

ระหว่างพระอุโบสถกับพระวิหารอีก 1 หลัง ซึ่งสร้างด้วยเสาคอนกรีตเครื่องบนเป็นตัวไม้ จึงนับว่าในยุค นั้นเสนาสนะถาวรวัตถุบริบูรณ์มาก

วัดอัปสรสวรรค์เป็นวัดที่มีความพิเศษตรงที่คาดว่าจะเป็เพียงวัดเดียวที่มีพระประธานใน พระอุโบสถถึง 28 องค์ ซึ่งพระพุทธรูปทั้ง 28 องค์นี้เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยและมีขนาดเท่ากัน ทั้งหมด หน้าตักกว้าง 1 ศอก สูงตลอดยอดพระรัศมี 1 ศอก 1 นิ้ว พระพุทธรูปเหล่านี้ประดิษฐานอยู่ บนชุกชีเดียวกัน พระอุโบสถนี้รัชกาลที่ 3 เป็นผู้ทรงสร้าง เหตุที่ภายในพระอุโบสถมีพระประธาน หลายองค์ เพราะพระประธานแต่ละองค์นั้นหมายถึงพระพุทธเจ้าที่เกิดขึ้นในชาติภพต่าง ๆ แล้ว 27 พระองค์ ส่วนองค์ที่ประดิษฐานอยู่หน้าสุดคือพระพุทธโคดมที่เป็นพระศาสดาองค์ปัจจุบัน รวม ทั้งหมด 28 พระองค์ และที่ฐานพระพุทธรูปแต่ละองค์มีพระนามจารึกด้วยทองคำ

สิ่งสำคัญอื่น ๆ ภายในวัดยังมีหลายอย่าง เช่น

พระอุโบสถก่ออิฐถือปูนทรงแบบจีน กำแพงแก้วล้อมรอบทำเลียนแบบวัดราชโอรสาราม ภายในพระมณฑปประดิษฐานพระพุทธรูปปางคันสมอ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปนั่ง พระหัตถ์ซ้ายพาตพระ ชานู พระหัตถ์ขวาทือผลสมอ เกี่ยวกับพระพุทธรูปองค์นี้เล่ากันว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า เจ้าอยู่หัวทรงได้มาจากเวียงจันทน์

หอไตรปฏิมา ที่ประดิษฐานกลางสระนี้ เป็นหอไตรที่มีทรวดทรงงดงามมาก จอมพลสมเด็จพระ เจ้า ฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ได้นำแบบไปจัดรูปหอเขียนสมัยอยุธยาที่วังสวน ผักกาด นอกจากนี้ที่ศาลาการเปรียญใหญ่ริมน้ำ มีจิตรกรรมบนแผ่นไม้เรื่องทศชาติอยู่โดยรอบทั้ง 4 ด้าน

ศาลาน้ำ ทำด้วยไม้ 1 หลัง ตั้งอยู่ตรงหน้าพระอุโบสถ เป็นของเก่า เจ้าจอมเพิ่มในรัชกาลที่ 5 ได้ปฏิสังขรณ์ให้ดีขึ้น

นอกจากนี้วัดอัปสรสวรรค์เคยได้รับสิ่งของพระราชทานไว้สำหรับวัด คือ

- พระพุทธรูปหล่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องยศจอมพล

ทหารบก ปัจจุบันถูกขโมยไปแล้ว แต่สมัยพระพุทธรูปหายากรณี

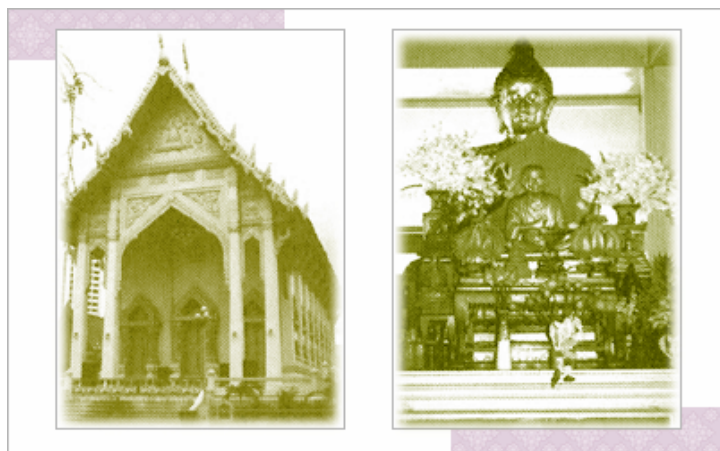
- พระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมตู้บรรจุ

- ธรรมาสันลายทองในคราวงานพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

(ข้อมูลทั่วไป : ออนไลน์)

ปัจจุบัน วัดอัปสรสวรรค์มีภิกษุสามเณรรวมกันจำนวน 12 รูป มีอาคารอันเป็นเสนาสนะ รวมกันจำนวน 4 หลัง มีศาลาตั้งศพจำนวน 1 หลัง มีเมรุจำนวน 1 เมรุ มีสัปเหร่อประจำวัดจำนวน 1 คน และมีสถิติเผาศพโดยเฉลี่ยเดือนละ 5 ศพ

2.2.3 วัดธาตุทอง

ภาพประกอบ 4 วัดธาตุทอง

วัดธาตุทองเป็นวัดที่เลือกศึกษาอยู่ทางทิศตะวันออกตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ของกรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่ที่ถนนสุขุมวิท ใกล้สถานีขนส่งเอกมัย แขวงพระโขนง เขตคลองเตย กรุงเทพมหานคร เป็นพระอารามหลวง มีประวัติการก่อสร้าง ปุชนิยสถาน ปุชนิยวัตถุ และข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องโดยสังเขป ดังต่อไปนี้

ในปี พ.ศ. 2488 – 2490 สมัย จอมพล ป.พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ทางราชการต้องการที่จะสร้างท่าเรือขึ้นที่บริเวณวัดจึงได้ทำการ ฆาติกรรม โดยรื้อถอนวัดเงิน วัดพระธาตุ และวัดทองที่อยู่ในละแวกเดียวกัน แล้วไปสร้างวัดธาตุทองริมถนนสุขุมวิท เขตพระโขนง ขึ้นแทน โดยคณะใหญ่ฝ่ายธรรมยุตได้รวมวัดหน้าพระธาตุและวัดทองเข้าด้วยกัน แล้วใช้นามใหม่ว่า “วัดธาตุทอง” เมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2481 และได้มีมติพระเถรทั้ง 3 วัด ดังกล่าวไปจำพรรษาอยู่ที่วัดธาตุทอง

วัดธาตุทองมีปุชนิยสถานที่สำคัญ คือ พระอุโบสถ ซึ่งฝาผนังด้านภายในเขียนภาพรูปต้นโพธิ์ 9 ต้น มีกำแพงแก้วล้อมรอบกุฏิสงฆ์ หอสวดมนต์ที่มีช่อฟ้าใบระกา มีลวดลายที่หน้าบัน ศาลาการเปรียญ ศาลาบำเพ็ญกุศล และฌาปนสถาน สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือ คือ พระพุทธรูป 3 องค์ คือ พระเชียงแสน พระสุโขทัย พระอุทอง ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย (ข้อมูลทั่วไป : ออนไลน์)

ปัจจุบัน วัดธาตุทองมีภิกษุสามเณรรวมกันจำนวน 65 รูป มีอาคารอันเป็นเสนาสนะรวมกันจำนวน 15 หลัง มีศาลาตั้งศพจำนวน 80 หลัง มีเมรุจำนวน 2 เมรุ มีสัปเหร่อประจำวัดจำนวน 1 คน และมีสถิติเผาศพโดยเฉลี่ยเดือนละ 30 ศพ

2.2.4 วัดสร้อยทอง

ภาพประกอบ 5 วัดสร้อยทอง

วัดสร้อยทองเป็นวัดที่เลือกศึกษาอยู่ทางทิศตะวันตกตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ของกรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่ที่ ถนนประชากรราษฎร์ สาย 1 ใกล้เชิงสะพานพระราม 7 ฝั่งกรุงเทพมหานคร แขวงบางซื่อ เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร มีประวัติการก่อสร้าง ปุชนิยสถาน ปุชนิยวัตถุ และข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยสังเขป ดังต่อไปนี้

วัดสร้อยทองเดิมชื่อ "วัดซ่อนทอง" เป็นวัดเก่ามีมานาน สร้างขึ้นประมาณปี พ.ศ.2394 ไม่ทราบนามและประวัติของผู้สร้าง สันนิษฐานว่าผู้สร้างคงเป็นผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ (แพ บุนนาค) ในสมัยรัชกาลที่ 4 พ.ศ.2545 วัดสร้อยทองได้รับการยกฐานะจากวัดราษฎร์เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ

วัดสร้อยทองมีปุชนิยวัตถุที่สำคัญ คือ หลวงพ่อเหลือ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ประจำวัด หลวงพ่อเหลือเป็นพระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์ มีการเททองหล่อในสมัยหลวงปู่เปี้ยวเป็นเจ้าอาวาสในปี พ.ศ.2454 หล่อจากทองสัมฤทธิ์ที่เหลือจากการหล่อพระประธาน จึงได้ชื่อว่า หลวงพ่อเหลือ ภายในเศียรขององค์หลวงพ่อเหลือแต่เดิมสามารถเปิดออกได้ มีการบรรจุพระธาตุของพระอรหันตสาวก 5 พระองค์ คือ

1. พระธาตุของพระสารีบุตรเถระ
2. พระธาตุของพระโมคคัลลานเถระ
3. พระธาตุของพระสีวลีเถระ
4. พระธาตุของพระองค์ลีมาลเถระ
5. พระธาตุของพระภิกษุณีพิมพาเถรี

ต่อมาในปี พ.ศ.2484 ได้เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 บริเวณที่ตั้งวัดอยู่ในจุดยุทธศาสตร์ เป็นผลให้หลายส่วนของวัดได้รับความเสียหายจากแรงระเบิด แต่ปรากฏว่า หลวงพ่อเหลือ กลับไม่ได้รับ

ความเสียหายแต่อย่างใด จึงได้รับความเลื่อมใสศรัทธาจากชาวบ้านมาโดยตลอด และเมื่อสงครามสงบลงในปลายปี พ.ศ.2488 ประชาชนได้ช่วยกันบูรณะวัด และก่อสร้างอาคารเสนาสนะขึ้นใหม่ ตั้งแต่เดือน เมษายน พ.ศ.2545 วัดสร้อยทองได้รับการยกฐานะจากวัดราษฎร์เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ

นอกจากนี้ยังพบว่ามีภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถที่เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นเรื่องทศชาติ รูปเปรียบเทียบคำพังเพย ในแต่ละภาพสอดแทรกภาพชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ริมคลอง ภาพคนจีน ศาลเจ้า และทหารที่แต่งเครื่องแบบตะวันตก อันเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังที่บอกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของยุคนั้น ภายในพระอุโบสถยังประดับตกแต่งด้วยโคมไฟสีชมพู ศิลปะแบบอาตร์นูโวด้วย

ปัจจุบัน วัดสร้อยทองมีภิกษุสามเณรรวมกันจำนวน 34 รูป มีอาคารอันเป็นเสนาสนะรวมกันจำนวน 6 หลัง มีศาลาตั้งศพจำนวน 3 หลัง มีเมรุจำนวน 2 เมรุ มีสัปเหร่อประจำวัดจำนวน 5 คน และมีสถิติเผาศพโดยเฉลี่ยเดือนละ 10 ศพ

2.2.5 วัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร

ภาพประกอบ 6 วัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร

วัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร (หรือที่เรียกกันทั่วไปว่าวัดเทพศิรินทร์) เป็นวัดที่เลือกศึกษาอยู่ในกรุงเทพมหานครชั้นในตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ของกรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่ใกล้สะพาน

กษัตริย์ศึกและสถานีรถไฟกรุงเทพ (หัวลำโพง) เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร มีประวัติการก่อสร้าง ปุชนิยสถาน ปุชนิยวัตถุ และข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยสังเขป ดังต่อไปนี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหารเมื่อ พ.ศ. 2419 เพื่ออุทิศเป็นพระราชกุศลถวายสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินีผู้เป็นพระราชชนนี และเมื่อราว พ.ศ. 2436 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้สถาปนาสุสานหลวงขึ้น ณ วัดแห่งนี้ โดยมีพระราชประสงค์ให้เป็นฌาปนสถานสำหรับพระราชวงศ์ซึ่งมิได้สร้างพระเมรุที่ท้องสนามหลวงและสำหรับชนทุกชั้น สุดแต่จะทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาต ดังเช่นใช้เป็นที่พระราชทานเพลิงพระศพพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าอริยราชมงคลเมื่อ พ.ศ. 2437 เป็นครั้งแรก ในครั้งนั้นได้โปรดฯ ให้สร้างพลับพลาถาวรเป็นที่ตั้งพระศพ พระนามว่า “พลับพลาอริยราชมงคล” นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา การปลงพระศพพระราชวงศ์ซึ่งมิได้สร้างพระเมรุที่ท้องสนามหลวง ก็มักทำที่สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร (ประวัติวัดเทพศิรินทราวาส. 2542 : 129-134) และในปัจจุบัน พลับพลาอริยราชมงคลก็ได้ใช้เป็นพลับพลาที่ประทับเมื่อเสด็จพระราชทานเพลิงพระศพและศพ

วัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหารถือเป็นวัดที่แปลกไปจากวัดอื่นๆ คือ เป็นวัดเดียวที่มีสุสานหลวงตั้งอยู่ ซึ่งใช้เป็นฌาปนสถานสำหรับพระราชวงศ์ซึ่งมิได้สร้างพระเมรุที่ท้องสนามหลวงและสำหรับชนทุกชั้น

ปัจจุบัน ด้านหนึ่งของวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหารเป็นที่ตั้งของโรงเรียนเทพศิรินทร์ อีกด้านหนึ่งเป็นเขตสังฆาวาส ซึ่งไม่อนุญาตให้บุคคลทั่วไปเข้าชมภายในบริเวณวัดและพระอุโบสถ จะเข้าชมได้ต้องมาเป็นหมู่คณะ ต้องทำหนังสือถึงเจ้าอาวาส และได้รับอนุญาตจากเจ้าอาวาสก่อนเท่านั้น วัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหารมีสถาปัตยกรรมสำคัญ ได้แก่ พระอุโบสถ ซึ่งมีขนาดใหญ่และตกแต่งด้วยลายรดน้ำอย่างงดงาม ที่เพดานสลักรูปเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ภายในพระอุโบสถยังเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญหลายองค์ เช่น พระนิรันตราย ซึ่งเป็นพระพุทธรูปประจำรัชกาลที่ 4 ที่อัญเชิญมาเมื่อ พ.ศ. 2421 เป็นต้น วัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหารมีภิกษุสามเณรรวมกันจำนวน 48 รูป มีอาคันธัมเป็นเสนาสนะรวมกันจำนวน 12 หลัง มีศาลาตั้งศพจำนวน 10 หลัง มีเมรุจำนวน 2 เมรุ มีสัปเหร่อประจำวัดจำนวน 2 คน และมีสถิติเผาศพโดยเฉลี่ยเดือนละ 20 ศพ

บทที่ 3

วิถีชีวิตของสัปเหร่อ

ผู้ศึกษาได้ศึกษาวิถีชีวิตสัปเหร่อวัดในเขตกรุงเทพมหานครจำนวน 5 วัด คือ วัดพระศรีมหาธาตุ วัดอัปสรสวรรค์ วัดธาตุทอง วัดสร้อยทอง และวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร ทุกวัดมีสัปเหร่อประจำอยู่ที่วัดเพื่อทำหน้าที่เกี่ยวกับพิธีศพ ในบทนี้จะได้กล่าวถึงเฉพาะข้อมูลโดยทั่วไปของผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับศพในมุมกว้าง และข้อมูลในเชิงลึกจากคำถามที่ผู้ศึกษาสัมภาษณ์วิถีชีวิตของสัปเหร่อแต่ละวัดทั้งหมด 7 ประเด็นคือภูมิลำเนาเดิม การศึกษา การเข้าสู่อาชีพสัปเหร่อ สภาพครอบครัว ที่อยู่อาศัย รายได้ และอาชีพเสริม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 ลักษณะสังคมโดยทั่วไปของผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับศพ

ผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับศพในที่นี้หมายถึง กลุ่มบุคคลที่ทำหน้าที่ต่าง ๆ เกี่ยวกับศพ เพื่อให้ศพได้รับการจัดการให้เรียบร้อยและถูกต้องตามประเพณีปฏิบัติ ซึ่งไม่นับรวมถึงกลุ่มญาติ พระภิกษุ ผู้ชายโง่ศพ หรือผู้รับจ้างเลี้ยงในงานศพ

จากการศึกษาเรื่องผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับศพจากวัดที่ศึกษาในเขตกรุงเทพมหานครครั้งนี้พบว่า ผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับศพของทุกวัดล้วนแต่เป็นเพศชาย ไม่จำกัดอายุ จากข้อมูลพบว่ามีอายุระหว่าง 23 ปี ถึง 73 ปี บุคคลเหล่านี้มีการจัดตั้งหน่วยงานเป็น “สำนักงานฌาปนสถาน” ขึ้นในวัดที่ตนทำงานอยู่ และแต่ละสำนักงานฌาปนสถานมีเจ้าหน้าที่ที่สามารถแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

3.1.1 หัวหน้าสำนักงานฌาปนสถาน

สำนักงานฌาปนสถานของแต่ละวัดมีผู้เป็นหัวหน้าสำนักงาน 1 คน ทำหน้าที่ในการจัดการรับศพ แจกจ่ายงานไปตามศาลาตั้งศพ รับ-จ่ายเงินที่เกี่ยวข้องกับพิธีศพ และกำกับดูแลความเรียบร้อยทั่วไปที่เกี่ยวกับพิธีศพ ด้วยบทบาทและหน้าที่ดังกล่าวหัวหน้าสำนักงานฌาปนสถานจึงเป็นบุคคลที่สำคัญมากในกลุ่มผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับศพของแต่ละวัด

3.1.2 เจ้าหน้าที่ศาลา

เจ้าหน้าที่ศาลาของแต่ละสำนักงานฌาปนสถานมีจำนวนไม่เท่ากัน ซึ่งขึ้นอยู่กับจำนวนศาลาสำหรับประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับศพของแต่ละวัด กล่าวคือ วัดที่มีปริมาณของศพที่นำมาฌาปนกิจมากก็มีศาลาศาลาสำหรับประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับศพมาก วัดที่มีปริมาณของศพที่นำมาฌาปนกิจน้อยก็มีศาลาศาลาสำหรับประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับศพน้อย เช่น วัดธาตุทองมีศาลาสำหรับประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับศพประมาณ 80 ศาลา ในขณะที่วัดอัปสรสวรรค์มีศาลา

สำหรับประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับศพเพียง 1 ศาลา เป็นต้น ศาลาสำหรับประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับศพแต่ละศาลาจะมีเจ้าหน้าที่ศาลา 1- 2 คน ดังนั้น วัดใดมีศาลามากก็ย่อมมีเจ้าหน้าที่ศาลามากด้วย

เจ้าหน้าที่ศาลาทำหน้าที่จัดเตรียมสถานที่ ดูแลความสะอาดเรียบร้อยของศาลาที่ตนประจำอยู่ อำนวยความสะดวกต่าง ๆ แก่เจ้าภาพและผู้มาร่วมพิธี นอกจากนี้ยังทำหน้าที่อาราธนาและนำสวดพระอภิธรรม ด้วยบทบาทหน้าที่ดังกล่าว เจ้าหน้าที่ศาลาจึงพบปะผู้คนมากมาย และมักปรากฏตัวต่อหน้าผู้คน ทำให้เจ้าหน้าที่ศาลาเป็นผู้ที่แต่งกายเรียบร้อย โดยทั่วไปมักมีชุดฟอร์มของแต่ละสำนักงานฌาปนสถาน ในกลุ่มสังคมของผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับศพด้วยกันแล้วถือว่า เจ้าหน้าที่ศาลาเป็นผู้ที่มีเกียรติ มีความสำคัญรองลงมาจากหัวหน้าสำนักงานฌาปนสถาน

3.1.3 สัปเหร่อ

สัปเหร่อของแต่ละสำนักงานฌาปนสถานมีจำนวน 1-2 คน ซึ่งไม่ขึ้นอยู่กับการจำนวนเมรุ กล่าวคือ บางวัดมีเมรุเพียง 1 เมรุ และมีสัปเหร่อ 1 คน เช่น วัดอัมพสรวรรค์ บางวัดมีเมรุ 2 เมรุ และมีสัปเหร่อ 2 คน เช่น วัดพระศรีมหาธาตุ บางวัดมี 2 เมรุ แต่มีสัปเหร่อเพียง 1 คน เช่น วัดธาตุทอง เป็นต้น

สัปเหร่อโดยทั่วไปทำหน้าที่ร่วมกับเจ้าหน้าที่ศาลา แต่เน้นไปที่การจัดการศพโดยตรง นับตั้งแต่การรับศพเข้ามาไว้ในศาลาสำหรับประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับศพ การรดน้ำศพ การบรรจุศพใส่โลง การเผาศพ กระทั่งการเก็บอัฐิและการแปรรูป ด้วยบทบาทหน้าที่ดังกล่าว สัปเหร่อจึงทำงานเกี่ยวกับศพโดยตรงทุกขั้นตอน ทำให้สัปเหร่อนิยมแต่งกายตามสบาย ไม่แต่งชุดฟอร์มที่แต่ละสำนักงาน ฌาปนสถานมีอยู่ และในกลุ่มสังคมของผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับศพด้วยกันแล้วถือว่า สัปเหร่ออยู่ในลำดับต่ำสุด

จากที่สัปเหร่อทำงานเกี่ยวกับศพโดยตรงดังกล่าว ผู้คนโดยทั่วไปจึงมักเชื่อกันว่าสัปเหร่อจะต้องมีเวทมนต์คาถา หรือเครื่องรางของขลังไว้ใช้งานและคุ้มภัย เช่น มีดหมอ(ผี) ผ้ายันต์ (อภิธาน สมใจ. 2541 : 190) และถึงจะมีเวทมนต์คาถา แต่สัปเหร่อมักจะไม่กล่าวคาถาให้คนอื่นฟัง เพราะถือว่าเป็นการลบหลู่อาจารย์หรือทำตนเสมอครู ยกเว้นสัปเหร่อที่มีอายุมากและเป็นครูของผู้อื่นเท่านั้นจึงจะสามารถกล่าวคาถาให้ผู้อื่นฟังได้ (อรสม สุทธิสาคร. 2546 : 52) สัปเหร่อในอดีตจะต้องเรียนรู้วิธีการจัดการกับศพให้ถูกต้องกับโบราณปฏิบัติ ทั้งกระบวนการเผาและฝัง เรื่องของศาสนพิธี ตลอดจนการป้องกันตนเองและผู้อื่น โดยไสยเวทย์ สัปเหร่อจะเรียนวิชากันแบบปากต่อปาก จากการปฏิบัติกับของจริงเริ่มจากการเป็นลูกมือและกิจจจำวิธีการสืบต่อกันมา (งาม ลิขิต.2546 : 33 – 134)

จะเห็นได้ว่าวิถีชีวิตของสัปเหร่อในสมัยก่อนนั้นมีลักษณะและข้อปฏิบัติเฉพาะตัวมากมายที่ต้องเรียนรู้ นับตั้งแต่การเรียนรู้เกี่ยวกับกรรมวิธีการจัดการศพ ข้อห้ามและข้อปฏิบัติ อาทิ การให้

ความเคารพแก่นายปาข้าหรือ “ตากลียายกลา” คติความเชื่อในสังคม ความรู้ทางไสยศาสตร์ หรือแม้กระทั่งการรักษาโรคอย่างเคร่งครัดในช่วงทำงาน แต่สัปเหร่อรุ่นหลังไม่ได้เรียนรู้อย่างจริงจังทำให้ข้อปฏิบัติที่เคยยึดถือมาแต่เดิมค่อย ๆ เลือนหายไป เช่น มีดหมอที่สัปเหร่อในสมัยก่อนต้องมีกันทุกคน ซึ่งมีความเชื่อกันว่าสามารถป้องกันเวทย์มนต์คาถา คุณไสย์ และวิญญาณร้ายได้ แต่สัปเหร่อในปัจจุบันนี้ส่วนมากไม่มีมีดหมออีกแล้ว เพราะไม่ได้รับการสืบทอดวิชาอย่างจริงจัง เนื่องจากสัปเหร่อในปัจจุบันส่วนใหญ่เข้ามาสู่อาชีพนี้ได้จากการเรียนรู้และฝึกฝนด้วยตนเอง

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นสัปเหร่อในอดีตหรือปัจจุบัน สัปเหร่อก็ยังคงมีความสำคัญอย่างมากต่อสังคมไทยในฐานะผู้ที่มีบทบาทสำคัญในประเพณีการตาย ถึงแม้ว่าในปัจจุบันขั้นตอนและบทบาทหน้าที่ในการจัดการพิธีกรรมเกี่ยวกับศพจะลดลงไปตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง แต่สังคมก็ไม่อาจขาดคนที่ทำหน้าที่สัปเหร่อได้ ในการศึกษาเกี่ยวกับวิถีชีวิตและบทบาทหน้าที่ของสัปเหร่อในเขตกรุงเทพมหานคร สามารถแสดงให้เห็นลักษณะสังคมโดยทั่วไปของผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับศพหรือสัปเหร่อในเขตกรุงเทพมหานคร ว่าเป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมการจัดการศพ โดยเฉพาะ ซึ่งเป็นความรู้ที่ได้มาจากการถ่ายทอดหรือจากความสนใจส่วนตัว สำหรับสัปเหร่อในวัดเขตกรุงเทพมหานครที่ศึกษาพบว่า ทุกคนมีที่มาในการประกอบอาชีพสัปเหร่อ 2 ลักษณะ คือ 1) เป็นผู้ที่มีความใกล้ชิดกับวัด โดยบางคนอาศัยอยู่ที่วัดตั้งแต่เยาว์วัย ทำให้เกิดความคุ้นเคยและสามารถประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับศพได้อย่างเชี่ยวชาญ 2) สัปเหร่อส่วนหนึ่งหันมาประกอบอาชีพนี้เนื่องจากความจำเป็นทางเศรษฐกิจ และมองเห็นว่าอาชีพนี้สามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ จึงหันมาให้ความสนใจศึกษาและเลือกประกอบอาชีพนี้เป็นอาชีพหลัก

นอกจากนี้สัปเหร่อของวัดในเขตกรุงเทพมหานครที่ศึกษามีลักษณะโดยรวมที่เหมือนกันประการหนึ่งคือ เป็นผู้ที่ไม่ได้ศึกษาด้านไสยศาสตร์ หรือมีคาถาอาคม และไม่เคร่งครัดในการปฏิบัติศีลเช่นสัปเหร่อในอดีต ทั้งนี้ เนื่องจากสังคมในกรุงเทพมหานครซึ่งเป็นเมืองหลวง มีวิถีการดำเนินชีวิตที่ต่างจากในอดีต ดังนั้นความ เชื่อเดิม ๆ เกี่ยวกับคาถาอาคมที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำศพจึงเลือนหายไป สัปเหร่อในปัจจุบันจึงมีหน้าที่ตามความจำเป็นของสังคมคือเป็น “ผู้ประกอบพิธี” เท่านั้น โดยรวมสัปเหร่อของวัดในเขตกรุงเทพมหานครมีวิถีชีวิตเหมือนคนปกติทั่ว ๆ ไป เพียงแต่ประกอบอาชีพสัปเหร่อ ซึ่งถือว่าเป็นอาชีพส่วนน้อยของคนในสังคม ซึ่งสัปเหร่อทุกคนมิได้แสดงความรังเกียจในอาชีพของตน เพราะทำไปด้วยความเต็มใจและถือว่าอาชีพสัปเหร่อเป็นหน้าที่ของตนเอง

3.3 วิถีชีวิตของสัปเหร่อ

การศึกษาเกี่ยวกับวิถีชีวิตและบทบาทหน้าที่ของสัปเหร่อในเขตกรุงเทพมหานคร จำเป็นต้องทราบถึงวิถีชีวิตของสัปเหร่อเป็นอันดับแรก เพื่อเป็นข้อมูลแสดงให้เห็นภาพที่ชัดเจนและทำให้ทราบถึงประวัติที่มาของผู้ประกอบอาชีพสัปเหร่อในเขตกรุงเทพมหานครในปัจจุบัน ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงศึกษาวิถีชีวิตของสัปเหร่อในด้านภูมิลำเนา การศึกษา การเข้าสู่อาชีพสัปเหร่อ สภาพครอบครัว ที่อยู่ อาศัย รายได้ และอาชีพเสริมของสัปเหร่อจากวัดที่ศึกษาจำนวน 5 วัด คือ วัดพระศรีมหาธาตุ วัดอัมพรสวรรค์ วัดธาตุทอง วัดสร้อยทอง และวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.3.1 วิถีชีวิตของสัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุ

วัดพระศรีมหาธาตุ มีสัปเหร่อ 2 คน คือ นายพนม ขวัญใจ กับ นายศราวุฒิ เม่นหุ้ม จากการศึกษาพบว่าสัปเหร่อทั้ง 2 คนของวัดพระศรีมหาธาตุมีวิถีชีวิต ดังนี้

3.3.1.1 นายพนม ขวัญใจ อายุ 44 ปี

1) ภูมิลำเนาเดิม

นายพนม ขวัญใจ ภูมิลำเนาเดิมอยู่จังหวัดน่าน

2) การศึกษา

นายพนม ขวัญใจ จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เนื่องจากฐานะของครอบครัวไม่พร้อมจะส่งให้นายพนม ขวัญใจศึกษาต่อได้สูงไปกว่านี้ ประกอบกับสังคมและภูมิลำเนาเดิมที่นายพนม ขวัญใจ อาศัยอยู่ไม่นิยมส่งบุตรหลานให้ศึกษาในชั้นที่สูงไปกว่าชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ดังนั้นส่วนใหญ่เมื่อจบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แล้ว จึงผันตัวเองเข้าสู่การทำงานเพื่อหารายได้ช่วยครอบครัว

ภาพประกอบ 7 นายพนม ขวัญใจ สัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุ

3) การเข้าสู่อาชีพสัปเหร่อ

นายพนม ขวัญใจ เข้ามาสู่อาชีพเป็นสัปเหร่อโดยการชักชวนจากญาติที่ทำงานอยู่แล้วในวัดพระศรีมหาธาตุ โดยแนะนำให้มาสมัครเป็นเจ้าหน้าที่ของฌาปนสถานวัดพระศรีมหาธาตุ หลังจากนั้นนายพนมจึงได้เรียนรู้งานต่าง ๆ โดยเฉพาะงานในด้านของสัปเหร่อ จนในที่สุดเมื่อเกิดความชำนาญแล้วจึงได้ปฏิบัติงานในหน้าที่นี้เต็มตัว

4) สภาพครอบครัว

นายพนม ขวัญใจ มีครอบครัวแล้วและมีบุตรสาว 1 คน กำลังศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ซึ่งโรงเรียนของบุตรสาวอยู่ไม่ไกลจากบริเวณวัดพระศรีมหาธาตุมากนัก ทำให้ง่ายต่อการดูแลและรับส่ง ส่วนภรรยาของนายพนมนั้นได้รู้จักและแต่งงานกันก่อนที่จะเข้ามาอาศัยอยู่ในวัดพระศรีมหาธาตุ ซึ่งปัจจุบันก็ยังคงอาศัยอยู่ด้วยกัน

5) ที่อยู่อาศัย

นายพนม ขวัญใจ พักอาศัยอยู่ในบริเวณด้านหลังของฌาปนสถานวัดพระศรีมหาธาตุ ซึ่งนายพนม ขวัญใจ ได้ทำการต่อเติมที่อยู่อาศัยนี้ขึ้นมาเองในพื้นที่ของวัด พื้นที่ส่วนนี้ทางวัดพระศรีมหาธาตุได้จัดไว้เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยโดยเฉพาะ และเป็นการต่อเติมขยายขยายในพื้นที่จำกัด มีครอบครัวอาศัยอยู่หลายครอบครัวทำให้บริเวณที่อยู่อาศัยของสัปเหร่อและเจ้าหน้าที่วัดพระศรีมหาธาตุมีความแออัด

6) รายได้

รายได้ในการเป็นสัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุของนายพนม ขวัญใจ นั้นจะได้รับเป็นเงินเดือน เดือนละ 4,100 บาท นอกจากนี้นายพนม ขวัญใจยังมีรายได้เพิ่มเติมจากเงินเดือนอีกวันละ 150 บาท ทั้งนี้เฉพาะในวันที่มีการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการจัดการศพเท่านั้น ซึ่งนายพนม ขวัญใจ สามารถรับเงินส่วนนี้หลังจากเสร็จงาน โดยรับจากสำนักงานฌาปนสถานของวัดพระศรีมหาธาตุ ดังนั้นในหนึ่งเดือน นายพนม ขวัญใจ จะมีรายได้ประมาณ 6,000 บาท

7) อาชีพเสริม

นายพนม ขวัญใจไม่ได้ประกอบอาชีพเสริม แต่การเป็นสัปเหร่อสามารถส่งเสริมให้เกิดอาชีพเสริมและสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวอีกทางหนึ่ง กล่าวคือภรรยาของนายพนม ขวัญใจ สามารถมีรายได้เพิ่มเติมจากการเป็นผู้รับทำอาหารที่นอกเหนือจากอาหารที่ทางวัดจัดหา เพื่อเลี้ยงแขกที่มาร่วมในงานศพตามความต้องการของเจ้าภาพ สำหรับการทำอาหารเลี้ยงแขกในงานศพนี้ ถือเป็นรายได้เสริมที่สร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวของนายพนมได้ไม่น้อยไปกว่ารายได้หลัก

3.3.1.2 นายศราวุฒิ เม่นหุ่ม อายุ 23 ปี

1) ภูมิลำเนาเดิม

นายศราวุฒิ เม่นหุ่ม เป็นคนกรุงเทพมหานครโดยกำเนิด

2) การศึกษา

นายศราวุฒิ เม่นหุ่ม จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 เป็นสัปเหร่อคนเดียวในเขตพื้นที่ศึกษาที่มีการศึกษาสูงสุด แต่เนื่องจากฐานะทางครอบครัวไม่พร้อมที่จะส่งเสริมให้นายศราวุฒิ เม่นหุ่ม ได้ศึกษาในชั้นที่สูงไปกว่าชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ประกอบกับนายศราวุฒิเองก็มีความต้องการที่จะทำงานมากกว่าที่จะศึกษาต่อในชั้นที่สูงขึ้น

ภาพประกอบ 8 นายศราวุฒิ เม่นหุ้ม สัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุ

3) การเข้าสู่อาชีพสัปเหร่อ

เมื่อจบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 แล้วนายศราวุฒิ เม่นหุ้ม ไม่ได้ศึกษาต่อเนื่องจากต้องการทำงานหารายได้ พี่ชายของนายศราวุฒิ เม่นหุ้มทำงานอยู่ในกรมสวัสดิการทหารอากาศ ทราบว่าฌาปนสถานวัดพระศรีมหาธาตุเปิดรับสมัครเจ้าหน้าที่ จึงได้ชักชวนให้นายศราวุฒิ เม่นหุ้ม มาสมัครทำงานที่ฌาปนสถานวัดพระศรีมหาธาตุ กรมสวัสดิการทหารอากาศ และนายศราวุฒิ เม่นหุ้ม ก็ได้เข้าทำงานตามที่ต้องการ

เมื่อเข้ามาทำงานนายศราวุฒิ เม่นหุ้ม ต้องปรับตัวเป็นอย่างมากเพื่อให้สามารถทำงานกับศพได้ เนื่องจากขณะนั้นนายศราวุฒิ เม่นหุ้มมีอายุเพียง 16 ปี และยังไม่มีความกล้ามากนัก แต่เมื่อทำมาได้ระยะหนึ่งนายศราวุฒิก็มีความชำนาญขึ้นจนกระทั่งสามารถปฏิบัติพิธีกรรมเกี่ยวกับศพได้ทุกขั้นตอน และได้ทำงานเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน นายศราวุฒิ ได้ทำงานในฐานะสัปเหร่อมาแล้ว 7 ปี

4) สภาพครอบครัว

นายศราวุฒิ เม่นหุ้ม อายุ 23 ปี ยังไม่ได้แต่งงาน และยังคงอาศัยอยู่กับพ่อแม่ซึ่งมีบ้านพักอยู่ภายนอกบริเวณวัด ส่วนพี่ชายนั้นแต่งงานไปแล้วและย้ายไปมีครอบครัวเป็นของตนเอง

5) ที่อยู่อาศัย

แม้ว่านายศราวุฒิ เม่นหุ้มจะอาศัยอยู่กับพ่อแม่ภายนอกบริเวณฌาปนสถานของวัดพระศรีมหาธาตุ แต่ขณะเดียวกันนายศราวุฒิ เม่นหุ้มก็เป็นเจ้าหน้าที่ของฌาปนสถาน

วัดพระศรีมหาธาตุด้วยเช่นกัน จึงได้รับสิทธิให้อยู่อาศัยในบ้านพักของเจ้าหน้าที่ภายในบริเวณฌาปนสถานวัดพระศรีมหาธาตุได้ด้วย ซึ่งบ้านพักอาศัยของเจ้าหน้าที่จะอยู่ในบริเวณด้านหลังของฌาปนสถานวัดพระศรีมหาธาตุ เจ้าหน้าที่และครอบครัวได้ทำการต่อเติมบ้านพักขึ้นจากบ้านพักเดิมที่ทางฌาปนสถานวัดพระศรีมหาธาตุได้สร้างไว้ด้วยกำลังของแต่ละครอบครัว ซึ่งเมื่อสมาชิกครอบครัวของเจ้าหน้าที่ฌาปนสถานวัดพระศรีมหาธาตุมากขึ้น การขยายที่อยู่อาศัยก็ทำไปตามความสามารถเท่าที่พอจะทำได้ และเป็นการต่อเติมในพื้นที่จำกัดทำให้บริเวณที่อยู่อาศัยมีความแออัด ดังนั้นทางฌาปนสถานวัดพระศรีมหาธาตุจึงมีโครงการที่จะสร้างที่พักถาวรให้เป็นสวัสดิการแก่เจ้าหน้าที่ เพื่อแก้ปัญหาความแออัดและเสื่อมโทรมของพื้นที่ที่อยู่อาศัย แต่อย่างไรก็ตามโครงการดังกล่าว ยังอยู่ในขั้นการรออนุมัติงบประมาณ

6) รายได้

รายได้ในการเป็นสัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุของนายศรารุณี เม่นหุ่่ม ได้รับเป็นเงินเดือน เดือนละ 4,100 บาท นอกจากนี้ยังมีรายได้เพิ่มเติมจากเงินเดือนอีกวันละ 150 บาท เฉพาะวันที่มีการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการจัดการศพซึ่งเป็นอัตราค่าจ้างเดียวกันกับของนายพนม ขวัญใจ ดังนั้นในหนึ่งเดือนนายศรารุณี เม่นหุ่่ม จึงมีรายได้ประมาณ 6,000 บาท

7) อาชีพเสริม

นายศรารุณี เม่นหุ่่ม ยังเป็นโสดจึงไม่มีภาระที่ต้องรับผิดชอบ รายได้จึงเพียงพอต่อการใช้จ่าย ทำให้ไม่ได้ประกอบอาชีพเสริมอะไรเพิ่มเติม

สัปเหร่อหรือเจ้าหน้าที่ฌาปนสถานของวัดพระศรีมหาธาตุถือเป็นเจ้าหน้าที่ของทางราชการ ดังนั้นจึงมีฐานะและสวัสดิการที่ดีกว่าสัปเหร่อของวัดอื่น ๆ เช่น การมีเงินเดือนประจำและโอกาสที่จะได้มีที่อยู่อาศัยที่มีมาตรฐาน

3.3.2 วิธีชีวิตของสัปเหร่อวัดอัมพรสวรรค์

วัดอัมพรสวรรค์มีสัปเหร่อ 1 คน คือ นายจารึก ศิริโพธิ์ จากการศึกษาพบว่านายจารึก ศิริโพธิ์ สัปเหร่อวัดอัมพรสวรรค์มีวิถีชีวิต ดังนี้

3.3.2.1 นายจารึก ศิริโพธิ์ อายุ 46 ปี

1) ภูมิลำเนาเดิม

นายจารึก ศิริโพธิ์ ภูมิลำเนาเดิมเป็นคนจังหวัดกรุงเทพมหานคร ได้อาศัยอยู่ที่วัดปากน้ำอยู่เป็นเวลา 10 ปี ต่อมาได้ย้ายมาอาศัยที่วัดอัมพรสวรรค์เป็นเวลา 7 ปี

2) การศึกษา

นายจารึก ศิริโพธิ์ จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 เคยคิดจะศึกษาต่อ แต่เมื่อทำงานแล้วจึงทำให้ไม่ได้มีโอกาสกลับไปศึกษาต่อ

3) การเข้าสู่อาชีพสัปเหร่อ

นายจารึก ศิริโพธิ์ อาศัยอยู่ที่วัดปากน้ำ และมีหน้าที่ช่วยงานของวัดปากน้ำ ทุกอย่างที่สามารถทำได้ รวมทั้งพิธีกรรมที่เกี่ยวกับศพด้วย แต่วัดปากน้ำนั้นไม่มีเมรุเผาศพ เพราะเป็นวัดที่เน้นการฝึกปฏิบัติธรรมเป็นส่วนใหญ่ เวลาที่มีพิธีศพและจะต้องเผาศพ วัดปากน้ำจะต้องนำศพมาเผาที่วัดอัมพรสวรรค์เสมอ เนื่องจากวัดปากน้ำและวัดอัมพรสวรรค์นั้นตั้งอยู่ใกล้กันมาก ทำให้นายจารึกมีความสนิทคุ้นเคยกับพระและเจ้าหน้าที่ของวัดอัมพรสวรรค์เป็นอย่างดี และเมื่อสัปเหร่อคนเก่าของวัดอัมพรสวรรค์เสียชีวิต นายจารึก ศิริโพธิ์ จึงได้ย้ายมาอาศัยอยู่ที่วัดอัมพรสวรรค์แทนสัปเหร่อคนที่เสียชีวิตไป และเริ่มอาชีพการเป็นสัปเหร่อประจำวัดอัมพรสวรรค์ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

4) สภาพครอบครัว

นายจารึก ศิริโพธิ์ อาศัยอยู่คนเดียว ไม่ได้แต่งงาน ไม่มีบุตร และไม่ได้กลับไปภูมิลำเนาเดิมบ่อยมากนัก

5) ที่อยู่อาศัย

ในปัจจุบัน นายจารึก ศิริโพธิ์ อาศัยอยู่ในบริเวณวัดอัมพรสวรรค์ ที่อยู่อาศัยเป็นเพียงห้องพักไม่มีเนื้อที่มากนัก เนื่องจากนายจารึก ศิริโพธิ์ อาศัยอยู่เพียงคนเดียวไม่มีครอบครัว จึงมีรายจ่ายในการครองชีพไม่มากนัก ทำให้ทางวัดสามารถช่วยดูแลจัดการสวัสดิการให้แก่ นายจารึก ศิริโพธิ์ได้ และด้วยที่วัดอัมพรสวรรค์นี้ไม่ได้มีงานศพมากนัก เดือนหนึ่งมีไม่เกิน 10 งาน เนื่องจากทางเข้าวัดอัมพรสวรรค์ลึกและซับซ้อนไม่สะดวกแก่การเดินทาง ดังนั้นงานศพส่วนใหญ่ที่จัดขึ้นที่นี่จึงเป็นงานที่จัดขึ้นเพื่อรองรับชุมชนเท่านั้น ด้วยเหตุดังนี้ทางวัดจึงไม่มีการพัฒนาปรับปรุงงานทางด้านการจัดการศพ เพียงคงไว้ตามประเพณี

6) รายได้

นายจารึก ศิริโพธิ์ มีรายได้จากการทำหน้าที่สัปเหร่อให้กับทางวัดอัมพรสวรรค์ เฉพาะวันที่มีงานศพเท่านั้น วัดอัมพรสวรรค์ไม่ได้มีเงินเดือนให้ รายได้นั้นจึงไม่แน่นอน เพราะจะได้รับเงินเฉพาะในวันที่ทำงานเท่านั้น ประมาณวันละ 150 – 200 บาท ซึ่งก็เพียงพอต่อการเลี้ยงชีพ เพราะนายจารึก ศิริโพธิ์ ยังไม่มีค่าใช้จ่ายอะไรมาก ดังนั้นในหนึ่งเดือนนายจารึก ศิริโพธิ์ จึงมีรายได้ประมาณ 5,000 บาท

7) อาชีพเสริม

นายจาร์ก็มีอาชีพเสริมโดยการจัดหาอาหารเพื่อมาเลี้ยงแขกที่มาร่วมงานศพบ้าง เป็นบางครั้ง ซึ่งขึ้นอยู่กับความต้องการของเจ้าภาพ นอกเหนือจากนี้ยังได้ช่วยเหลืองานบางอย่างของวัดอัมพรสวรรค์ ซึ่งทางวัดก็ได้ตอบแทนเป็นเงินพิเศษบ้างตามสมควร

3.3.3 วิถีชีวิตของสัปเหร่อวัดธาตุทอง

วัดธาตุทองมีสัปเหร่อ 1 คน คือ นายเสวก กิจนิเทศ จากการศึกษพบว่านายเสวก กิจนิเทศ สัปเหร่อวัดธาตุทองมีวิถีชีวิต ดังนี้

3.3.3.1 นายเสวก กิจนิเทศ อายุ 55 ปี

1) ภูมิลำเนาเดิม

นายเสวก กิจนิเทศ มีภูมิลำเนาเป็นคนกรุงเทพมหานคร ในวัยเด็กอาศัยอยู่ในวัดสุนทรธรรมทาน ตั้งแต่อายุ 12 ปี เมื่ออายุได้ 21 ปี จึงได้ย้ายมาอาศัยอยู่ในวัดธาตุทอง

ภาพประกอบ 9 นายเสวก กิจนิเทศ สัปเหร่อวัดธาตุทอง

2) การศึกษา

นายเสวก กิจนิเทศ จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนวัดลิดา จากนั้นก็ไม่ได้ศึกษาต่อ เพราะเริ่มต้นทำงานเป็นเจ้าหน้าที่อยู่ในวัดสุนทรธรรมทาน เมื่อได้ทำงานแล้วนายเสวก กิจนิเทศ จึงไม่ได้คิดจะกลับไปศึกษาต่ออีก

3) การเข้าสู่อาชีพสัปเหร่อ

หลังจากจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แล้ว นายเสวก กิจนิเทศ ไม่ได้ศึกษาต่อ และไปอาศัยเป็นเด็กวัดอยู่ในวัดสุนทรธรรมทานและทำงานเป็นเจ้าหน้าที่อยู่ที่วัด จนเมื่อสัปเหร่อในวัดสุนทรธรรมทานขาด พระสงฆ์จึงได้เรียกนายเสวก กิจนิเทศไปทำแทน และตั้งแต่นั้นมานายเสวก กิจนิเทศจึงได้เรียนรู้งานสัปเหร่อมากขึ้น นายเสวก กิจนิเทศ รู้สึกว่าตนสามารถทำงานเป็นสัปเหร่อได้ดีจึงคิดที่ให้เป็นอาชีพ นายเสวก กิจนิเทศทำหน้าที่เป็นสัปเหร่ออยู่ในวัดธรรมสุนทรได้ 9 ปี ในขณะนั้นทางวัดธาตุทองเปิดรับสมัครสัปเหร่อ นายเสวก กิจนิเทศจึงไปสมัครและได้ย้ายมาทำงานเป็นสัปเหร่ออยู่ที่วัดธาตุทองมาตั้งแต่ พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา

4) สภาพครอบครัว

นายเสวก กิจนิเทศ แต่งงานมีครอบครัวแล้ว มีบุตรทั้งหมด 4 คน เป็นชาย 3 คน และเป็นหญิง 1 คน ซึ่งแต่ละคนก็ได้มาช่วยงานนายเสวกอยู่เสมอ

5) ที่อยู่อาศัย

สัปเหร่อและเจ้าหน้าที่ของวัดธาตุทองพักอาศัยอยู่ในบริเวณของวัด วัดธาตุทองเป็นวัดที่อยู่ใจกลางเมืองมีงานศพและฌาปนกิจเป็นประจำทุกวัน รายได้จากงานของฌาปนสถานวัดธาตุทองนี้จึงมีมาก วัดธาตุทองจึงสามารถให้เจ้าหน้าที่พักอยู่ในบริเวณของวัดได้โดยไม่คิดมูลค่า และวัดก็มีพื้นที่มากพอที่จะให้เจ้าหน้าที่อาศัยอยู่ในวัดได้ ที่อยู่อาศัยนั้นมีทั้งที่วัดธาตุทองสร้างไว้แล้วและที่เจ้าหน้าที่มาสร้างหรือต่อเติมขึ้นกันเอง เจ้าหน้าที่ของวัดธาตุทองนั้นมีมาก ประมาณ 40 คน ดังนั้นเจ้าหน้าที่บางคนจึงไม่ได้อาศัยอยู่ในวัด แต่นายเสวก กิจนิเทศ อาศัยอยู่ในวัดธาตุทองนี้มานาน ถือเป็นผู้ที่มีอาวุโสมากคนหนึ่ง นายเสวก กิจนิเทศ ได้อาศัยอยู่ในวัดธาตุทองมานานตั้งแต่ปี พ.ศ.2516 มาจนถึงปัจจุบัน เป็นเวลา 34 ปี และทางวัดธาตุทองไม่ได้เก็บค่าเช่าใด ๆ แต่จะต้องเสียค่าไฟฟ้าและค่าน้ำประปาเอง ที่พักอาศัยก็มีการเปลี่ยนแปลงและขยับขยายมาเรื่อย ปัจจุบันพื้นที่ที่ใช้เป็นที่พักอาศัยของเจ้าหน้าที่นั้นจะอยู่บริเวณทิศตะวันออกของวัด นายเสวก กิจนิเทศและครอบครัวสามารถจะอาศัยอยู่ในบริเวณวัดได้ต่อไปเรื่อย ๆ ในฐานะเจ้าหน้าที่ของทางวัดธาตุทอง

6) รายได้

เมื่อก่อนนายเสวก กิจนิเทศจะได้ค่าจ้างเป็นเงินเดือน เดือนละ 600 บาท แต่ปัจจุบันได้ยกเลิกไปแล้ว เดียวนี้จะได้ค่าจ้างเป็นวัน เฉพาะวันที่มีงานเท่านั้นจึงจะได้รับค่าจ้าง เป็นเงิน 150 บาท ต่อวัน หมุนเวียนกันไปเพราะเจ้าหน้าที่ของวัดธาตุทองมีมาก แต่เนื่องจากมีงานศพและงานฌาปนกิจทุกวัน วันละหลายศาลา ทำให้นายเสวก กิจนิเทศมีรายได้ในหนึ่งเดือนประมาณ 6,000 บาท

7) อาชีพเสริม

ที่อยู่อาศัยของนายเสวก กิจนิเทศน์ได้ปรับปรุงเป็นร้านขายอาหารตามสั่งด้วยและดำเนินกิจการโดยภรรยาของนายเสวกเอง เป็นร้านอาหารที่สามารถรองรับวิถีชีวิตของชุมชนเล็ก ๆ ภายในวัดได้ดี และนอกจากนั้น นายเสวก กิจนิเทศน์ ยังรับจ้างตกแต่งงานศพด้วยการแทงหยวก กล้วยและรับจัดดอกไม้ประดับตกแต่งบริเวณงานศพด้วย รายได้ในส่วนนี้จึงถือเป็นรายได้เสริมที่ดี ประมาณ 5,000 บาท/งาน บางงานอาจสูงถึง 10,000 บาท แต่การแข่งขันในการรับจ้างก็มีสูง ดังนั้นจึงทำให้ไม่สามารถรับงานได้มากนัก

นอกจากนี้ นายเสวกยังมีกิจการวงดนตรีไทย ในนาม กิจนิเทศดนตรีไทย รับจ้างเล่นในงานต่าง ๆ เป็นการหารายได้เพิ่มอีกทางหนึ่งด้วย

3.3.4 วิถีชีวิตของสัปเหร่อวัดสร้อยทอง

วัดสร้อยทอง มีสัปเหร่อ 2 คน คือ นายสุรัตน์ สายทองแท้ กับ นายทัศนัย ศรีประเสริฐ จากการศึกษพบว่าสัปเหร่อทั้ง 2 คนของวัดสร้อยทองมีวิถีชีวิต ดังนี้

3.3.4.1 นายสุรัตน์ สายทองแท้ อายุ 55 ปี

1) ภูมิลำเนาเดิม

นายสุรัตน์ สายทองแท้ ภูมิลำเนาเดิมเป็นคนอำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ซึ่งเป็นบริเวณที่อยู่ตรงข้ามกับวัดสร้อยทอง เพียงข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาถึงวัดสร้อยทองได้

2) การศึกษา

นายสุรัตน์ สายทองแท้ จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ไม่ได้ศึกษาต่อเพราะต้องทำงานหารายได้มาช่วยครอบครัว จึงทำให้ไม่ได้คิดที่จะกลับไปศึกษาต่ออีก

3) การเข้าสู่อาชีพสัปเหร่อ

การเข้าสู่อาชีพสัปเหร่อของนายสุรัตน์ สายทองแท้ เป็นการสืบทอดมาจากพ่อตาของนายสุรัตน์ สายทองแท้ ซึ่งพ่อตาของนายสุรัตน์ สายทองแท้ นั้นเป็นสัปเหร่ออยู่ที่วัดสร้อยทองนี้มาก่อน และนายสุรัตน์ สายทองแท้ ได้มีโอกาสช่วยงานของพ่อตายุบย่อยครั้ง จนเกิดความเคยชินกับงานสัปเหร่อ ทำให้มีความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมขั้นตอนงานศพอย่างดี เมื่อพ่อตาของนายสุรัตน์ สายทองแท้เสียชีวิต นายสุรัตน์จึงรับช่วงอาชีพสัปเหร่อต่อมาจากพ่อตา และยังยึดทำเป็นอาชีพเลี้ยงครอบครัวมาจนถึงปัจจุบัน

4) สภาพครอบครัว

นายสุรัตน์ สายทองแท้แต่งงานแล้วและมีบุตรจำนวน 3 คน เป็นชาย 2 คน หญิง 1 คน ซึ่งบุตรทุกคนได้แต่งงานมีครอบครัวแล้ว แต่บุตรทุกคนก็ยังอาศัยอยู่ภายในวัดวัดสร้อยทองเช่นเดิม

5) ที่อยู่อาศัย

นายสุรัชต์ สายทองแท้ อาศัยอยู่ในบริเวณของวัดสร้อยทอง มีที่พักอาศัยอยู่ด้านหลังของวัดติดแม่น้ำเจ้าพระยา ย้ายมาจากบริเวณด้านข้างของวัดซึ่งวัดสร้อยทองเวนคืนที่เพื่อสร้างอาคาร การย้ายที่อยู่อาศัยครั้งนี้ วัดสร้อยทอง ไม่ได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องใดในการย้ายหรือการสร้างขึ้นใหม่ เจ้าหน้าที่สัปเหร่อและครอบครัวเป็นผู้ที่มาอาศัยอยู่เองจึงต้องช่วยเหลือตัวเองในการสร้างที่อยู่อาศัยกันใหม่ การก่อสร้างจึงเป็นการต่อเติมตามความสามารถของแต่ละครอบครัว และเนื่องจากบริเวณที่ใช้สร้างมีจำกัด ที่อยู่อาศัยจึงมีสภาพแออัด แต่ทางวัดสร้อยทองก็ไม่ได้คิดค่าเช่าที่แต่อย่างใด เพียงแต่เจ้าหน้าที่และผู้มาอยู่อาศัยต้องจ่ายค่าน้ำประปาและค่าไฟฟ้าเอง และช่วยเหลืองานของวัดบ้างตามความเหมาะสม

6) รายได้

นายสุรัชต์ สายทองแท้ ได้รับค่าจ้างเป็นรายวันเฉพาะวันที่มีงานศพและงานฌาปนกิจเท่านั้น เนื่องจากไม่ได้มีงานศพทุกวัน วัดสร้อยทองจึงไม่สามารถตั้งเป็นเงินเดือนให้เจ้าหน้าที่ได้ ดังนั้นเจ้าหน้าที่ทุกคนจึงจะได้รับเงินเฉพาะวันที่มีงานเท่านั้น ซึ่งนายสุรัชต์ สายทองแท้จะได้ค่าจ้างวันละ 150 บาท ในขณะเดียวกันเจ้าภาพจะให้เพิ่มอีกส่วนหนึ่ง ดังนั้นในหนึ่งเดือนนายสุรัชต์ สายทองแท้ จึงมีรายได้ประมาณ 5,000 บาท

7) อาชีพเสริม

นายสุรัชต์ สายทองแท้ มีรายได้เสริมจากการหาลูกค้าให้แก่ร้านโรงศพและร้านดอกไม้ ทำให้นายสุรัชต์ สายทองแท้ ได้เปอร์เซ็นต์ส่วนแบ่งจากทางร้าน เดือนหนึ่งรายได้จากการหาลูกค้าให้แก่ร้านโรงศพและร้านดอกไม้ ทำให้นายสุรัชต์ สายทองแท้จะมีรายได้จากอาชีพเสริมประมาณ 3,000 บาท

3.3.4.2 นายทัศนัย ศรีประเสริฐ อายุ 50 ปี

ภาพประกอบ 10 นายทัศนัย ศรีประเสริฐ สัปเหร่อวัดสร้อยทอง

1) ภูมิลำเนาเดิม

นายทัศนัย ศรีประเสริฐ ภูมิลำเนาเดิมเป็นคนกรุงเทพมหานคร ย้ายมาจากเขต มีนบุรี โดยแต่งงานกับบุตรสาวของนายสุรตษ์ สายทองแท้ จึงได้อยู่อาศัยอยู่กับครอบครัวของ นายสุรตษ์ ในฐานะลูกเขย

2) การศึกษา

นายทัศนัย ศรีประเสริฐ จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 และตัดสินใจไม่ศึกษาต่อเนื่องจากฐานะของครอบครัวไม่ดีนัก จึงออกมาทำงานเพื่อหาเงินช่วยครอบครัว แต่เนื่องจากต้องทำงานหนัก ทำให้ล้มเลิกความตั้งใจในการกลับไปศึกษาต่อ

3) การเข้าสู่อาชีพสัปเหร่อ

พ่อตาของนายทัศนัย ศรีประเสริฐ ก็คือนายสุรตษ์ สายทองแท้ ซึ่งทำอาชีพสัปเหร่อมานานและนายทัศนัย ศรีประเสริฐ ก็เป็นลูกมือและเป็นลูกศิษย์วัดมาตลอด ได้เรียนรู้งานสัปเหร่อจากพ่อตามามากจนสามารถปฏิบัติงานได้ ก่อนหน้านี้ทำอาชีพอื่นมาก่อน เช่น เป็นพนักงานเก็บค่าโดยสารรถประจำทาง จากนั้นก็มาทำอาชีพค้าขายอยู่ในวัดสร้อยทองเพราะมาได้ภรรยาอยู่ที่นี่และมี

บ้านพักอาศัยอยู่ในบริเวณวัดสร้อยทอง เมื่ออายุมากขึ้นจึงได้มาทำอาชีพสับหระหรือตามความสามารถที่ได้สั่งสมมา

4) สภาพครอบครัว

นายทัศนัย ศรีประเสริฐ แต่งงานแล้วกับบุตรสาวของนายสุรตษ์ สายทองแท้ ปัจจุบันยังไม่มีบุตร และยังคงอาศัยอยู่กับนายสุรตษ์ สายทองแท้ เป็นครอบครัวใหญ่ซึ่งมีที่พักอยู่ภายในบริเวณวัดสร้อยทองนั่นเอง

5) ที่อยู่อาศัย

นายทัศนัย ศรีประเสริฐ และเจ้าหน้าที่สับหระทุกคนที่มีที่พักอาศัยอยู่ในบริเวณวัดสร้อยทองทั้งหมด โดยทางวัดสร้อยทองไม่ได้จัดไว้ให้ แต่หากเจ้าหน้าที่ต้องการจะอยู่อาศัยจะต้องสร้างและต่อเติมเองในบริเวณที่วัดสร้อยทองอนุญาต

6) รายได้

นายทัศนัย ศรีประเสริฐ จะได้ค่าจ้างเป็นรายวัน เฉพาะวันที่มีงานเช่นเดียวกับนายสุรตษ์ สายทองแท้ ซึ่งวัดไม่สามารถตั้งเป็นเงินเดือนให้ได้ ด้วยเหตุนี้นายทัศนัย ศรีประเสริฐ จึงได้รับค่าจ้างวันละ 150 บาท ดังนั้น ในหนึ่งเดือน นายทัศนัย ศรีประเสริฐจึงมีรายได้ประมาณ 5,000 บาท

7) อาชีพเสริม

นอกจากอาชีพสับหระแล้วนายทัศนัย ศรีประเสริฐ ยังมีอาชีพรับจ้างทั่วไป เช่นเดินท่อประปา เดินสายไฟ แต่ไม่ใช่งานใหญ่ เป็นงานซ่อมแซมตามบ้าน และภรรยาทำการค้าขายภายในวัด เช่น ขายนก ขายปลา เพื่อให้คนนำไปปล่อย จึงทำให้มีรายได้เพิ่ม หรือบางที่เจ้าภาพอาจจะจ้างทำอาหารเลี้ยงภายในงานโดยภรรยาของนายทัศนัยเป็นคนรับจ้างทำ

3.3.5 วิถีชีวิตของสับหระวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร

วัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร มีสับหระ 2 คน คือ นายประภาศ ศิลปอุดม และนายเล็ก สุขดี จากการศึกษาพบว่าสับหระทั้ง 2 คนของวัดเทพศิรินทราวาส ราชวรวิหารมีวิถีชีวิต ดังนี้

3.3.5.1 นายประภาศ ศิลปอุดม อายุ 73 ปี

1) ภูมิลำเนาเดิม

นายประภาศ ศิลปอุดม ภูมิลำเนาเดิมเป็นคนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพประกอบ 11 นายประภาศ ศิลปอุดม สัปเหร่อวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร

2) การศึกษา

นายประภาศ ศิลปอุดม จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โดยนายประภาศ ศิลปอุดม บอกเล่าให้ฟังว่าในสมัยของนายประภาศนั้นชาวบ้านทั่วไปไม่มีความคิดว่าการศึกษาจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 นั้นถือว่ามีการศึกษาเพียงพอแล้ว ไม่จำเป็นต้องศึกษาต่อให้สูงกว่านี้ คนที่ได้รับการศึกษาสูงกว่านี้จะมีแต่ลูกคหบดีและเจ้านายเท่านั้น ส่วนตัวของนายประภาศ ศิลปอุดม เมื่อจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แล้วก็ตั้งใจหางานทำไม่ต้องการจะศึกษาให้สูงไปกว่านี้

3) การเข้าสู่อาชีพสัปเหร่อ

การเข้าสู่อาชีพสัปเหร่อของนายประภาศ ศิลปอุดม นั้นไม่ได้เรียนหรือรับการถ่ายทอดวิชามาจากสัปเหร่อรุ่นก่อน ๆ แต่อย่างใด และนายประภาศ ศิลปอุดม ไม่ได้ตั้งใจที่จะมาประกอบอาชีพสัปเหร่อ ที่มายึดอาชีพเป็นสัปเหร่อนั้นก็เพราะเป็นช่วงชีวิตที่ได้มาอาศัยอยู่ในวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร เนื่องจากภรรยาของนายประภาศ ศิลปอุดม มีญาติอาศัยอยู่ในวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร และได้ชักชวนให้มาพักอยู่ด้วยกันชั่วคราวก่อน เมื่อมาอยู่แล้วเห็นว่าการทำหน้าที่จัดการศพภายในวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหารเป็นสิ่งที่ตนพอจะทำได้ จึงได้เริ่มสังเกตจดจำ และทดลองทำดู จากนั้นจึงได้ฝึกฝนและทำเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน นายประภาศ ศิลปอุดม ทำหน้าที่สัปเหร่อวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหารมาแล้วประมาณ 30 ปี

4) สภาพครอบครัว

นายประภาส ศิลปอุดม แต่งงานแล้วและมีบุตรจำนวน 4 คน เป็นชาย 2 คน หญิง 2 คน ทุกคนแยกไปมีครอบครัวของตนเอง ปัจจุบันนายประภาสอยู่กับภรรยา โดยมีลูกสาวคนหนึ่งทำงานรับจ้างทำความสะอาดศาลาและฌาปนสถานให้แก่วัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร และอาศัยอยู่ในบริเวณวัดด้วยกันกับนายประภาส ศิลปอุดม

5) ที่อยู่อาศัย

นายประภาส ศิลปอุดม พักอาศัยอยู่บ้านพักภายในบริเวณวัด ที่พักของเจ้าหน้าที่วัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร เป็นอาคารที่วัดสร้างขึ้นเพื่อเป็นสวัสดิการให้กับเจ้าหน้าที่ สภาพความเป็นอยู่โดยทั่วไปไม่แออัดเช่นวัดอื่น ๆ เนื่องจากทางวัดมีการบริหารจัดการที่ดี

6) รายได้

นายประภาส ศิลปอุดม จะได้ค่าจ้างในการปฏิบัติหน้าที่วันละ 300 บาท และจะได้เฉพาะวันที่มีงานสวดและงานฌาปนกิจเท่านั้น ดังนั้นในหนึ่งเดือน นายประภาส ศิลปอุดม จึงมีรายได้ประมาณ 6,000 บาท

7) อาชีพเสริม

นายประภาส ศิลปอุดม รับแท่งหยวกกล้วยเพื่อตกแต่งภายในงานตามที่เจ้าภาพต้องการ เป็นการหารายได้เพิ่มเติม ภรรยาของนายประภาสหารายได้เสริมให้กับครอบครัวอีกทางหนึ่งโดยรับจัดอาหารที่เลี้ยงแขกในงานศพ ตามแต่ความต้องการของเจ้าภาพ ซึ่งมีรายได้ประมาณ 4,000 บาท/เดือน

3.3.5.2 นายเล็ก สุขดี อายุ 68 ปี

1) ภูมิลำเนาเดิม

นายเล็ก สุขดี ภูมิลำเนาเดิมเป็นคนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีฐานะเป็นหลานของนายประภาส ศิลปอุดม เข้ากรุงเทพมหานครมาขออาศัยอยู่ด้วยกันกับนายประภาส ศิลปอุดม เพื่อหางานทำ และในที่สุดก็ได้ทำงานอยู่ที่วัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร

2) การศึกษา

นายเล็ก สุขดี จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ครอบครัวของนายเล็ก สุขดีเป็นครอบครัวที่ค่อนข้างมีฐานะ การศึกษาต่อจึงไม่ใช่เรื่องยากลำบาก แต่นายเล็ก สุขดี ก็ไม่ต้องการศึกษาต่อ เพราะต้องการตามนายประภาส ศิลปอุดมมาหางานทำในกรุงเทพมหานคร ทำயที่สุดนายเล็ก สุขดี ก็ได้มาอาศัยและทำงานที่วัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร เช่นเดียวกับนายประภาส ศิลปอุดม

3) การเข้าสู่อาชีพสัปเหร่อ

ในตอนแรกนายเล็ก สุขดีเพียงต้องการมาอาศัยอยู่กับนายประภาส ศิลปอุดม ภายในวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหารเพียงชั่วคราวเท่านั้นเพื่อรอหางานทำ แต่ในระหว่างหางานนั้น นายประภาส ศิลปอุดม ได้ชักชวนให้นายเล็ก สุขดี มาช่วยงานสัปเหร่อ ประกอบกับในขณะนั้น นายเล็ก สุขดี ยังหางานทำไม่ได้จึงตกลงใจที่จะทำอาชีพสัปเหร่อในวัดเทพศิรินทราวาส ราชวรวิหาร เช่นเดียวกับนายประภาส ศิลปอุดม

4) สภาพครอบครัว

นายเล็ก สุขดี แต่งงานแล้วมีบุตร 3 คน เป็นหญิง 2 คน และชาย 1 คน แยกย้ายไปมีครอบครัวแล้ว นายเล็ก สุขดี จึงอาศัยอยู่กับภรรยาเพียงสองคน

5) ที่อยู่อาศัย

นายเล็ก สุขดี อาศัยอยู่บ้านพักเจ้าหน้าที่ของทางวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร ซึ่งเป็นสวัสดิการที่วัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหารมีให้แก่เจ้าหน้าที่ ที่อยู่อาศัยเป็นอาคารปูนมีความเงียบสงบร่มรื่นและไม่แออัด

6) รายได้

นายเล็ก สุขดี ได้ค่าจ้างวันละ 300 บาท ได้เฉพาะวันที่มีงานสวดศพหรืองานฌาปนกิจเท่านั้น ค่าจ้างของวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหารมีอัตราสูงเป็น 2 เท่าของวัดอื่น ๆ ในเขตพื้นที่ศึกษา ซึ่งส่วนใหญ่จะได้เพียงวันละ 150 บาท ดังนั้นในหนึ่งเดือน นายเล็ก สุขดี จึงมีรายได้ประมาณ 6,000 บาท

7) อาชีพเสริม

นายเล็ก สุขดี ไม่ได้ประกอบอาชีพเสริมแต่อย่างใด แต่ภรรยาของนายเล็ก สุขดี รับทำอาหารเลี้ยงแขกในงานศพตามความต้องการของเจ้าภาพ ซึ่งถือเป็นรายได้ที่ดีโดยเฉลี่ยประมาณ เดือนละ 4,000 บาท

กล่าวโดยสรุป จากการศึกษาและสังเกตวิถีชีวิตของสัปเหร่อโดยรวมจำนวน 5 วัดในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่าวิถีชีวิตของสัปเหร่อในกรุงเทพมหานครมีทั้งความต่างและความคล้ายคลึงกัน ดังนี้ 1) ภูมิลำเนา เป็นชาวกรุงเทพมหานครและชาวต่างจังหวัดในอัตราส่วนเท่ากัน ที่เป็นชาวกรุงเทพมหานครโดยมากเป็นผู้มีภูมิลำเนาอยู่ใกล้กับวัดที่ประกอบอาชีพอยู่ ส่วนที่เป็นชาวต่างจังหวัดโดยมากเป็นชาวภาคกลาง 2) การศึกษา สัปเหร่อทุกคนมีการศึกษาไม่สูงนัก สัปเหร่อที่มีการศึกษาสูงที่สุดจบการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 มีจำนวน 1 คน สัปเหร่อที่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 7 มีจำนวน 1 คน และสัปเหร่อที่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่

ที่ 4 มีจำนวน 6 คน 3) การเข้าสู่อาชีพสัปเหร่อ สัปเหร่อที่ศึกษาทุกคนมีลักษณะของการเข้ามาสู่อชีพคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ไม่ได้สนใจหรือตั้งใจที่จะเข้ามาประกอบอาชีพนี้ แต่จากการที่มีญาติมาอยู่ใกล้วัด คั่นเคยกับวัด มีโอกาสได้ใกล้ชิดกับพิธีกรรมการจัดการศพ หรือมีบุคคลใกล้ชิดเป็นสัปเหร่อ ได้พบได้เห็นจนทำให้จดจำและสามารถปฏิบัติงานของสัปเหร่อได้ จึงถูกชักชวนและได้ตัดสินใจทำงานเป็นสัปเหร่อ ภายหลังก็ยึดเป็นอาชีพหลักเพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัวจนมาถึงปัจจุบัน 4) สภาพครอบครัว สัปเหร่อในวัดที่ศึกษาจำนวน 8 คน พบว่าส่วนใหญ่มีครอบครัว คือจำนวน 6 คนมีครอบครัว ส่วนอีก 2 คนยังเป็นโสด 5) ที่อยู่อาศัย สัปเหร่อทุกคนในวัดที่ศึกษาอาศัยอยู่ในวัดที่ประกอบอาชีพ ทุกวัดได้จัดที่อยู่อาศัยให้โดยไม่เก็บค่าเช่า แต่สัปเหร่อทุกคนจะต้องเสียค่าน้ำประปาและค่าไฟฟ้าเอง 6) รายได้ สัปเหร่อในวัดที่ศึกษาจะมีรายได้ต่อวันประมาณ 150 – 300 บาท ซึ่งเป็นรายได้ที่มาจากค่าจ้างประจำวันเฉพาะวันที่ปฏิบัติงานเท่านั้น หากพิจารณาเป็นรายเดือน สัปเหร่อแต่ละคนก็จะมีรายได้ประมาณ 4,000 – 6,000 บาท 7) อาชีพเสริม จากการศึกษาพบว่า สัปเหร่อในวัดที่ศึกษาทั้งหมด 8 คน มีอาชีพเสริมกับไม่มีอาชีพเสริมในสัดส่วนเท่ากัน คือ มีอาชีพเสริมจำนวน 4 คน อาชีพเสริมที่ทำกันโดยมากคือการรับจัดเลี้ยงเมื่อมีงานศพ ทุกคนที่ทำอาชีพเสริมนี้ภรรยาเป็นผู้รับงาน ส่วนตัวเองเป็นผู้ช่วย อาชีพเสริมอื่นมีบ้าง เช่น การรับจ้างตกแต่งสถานที่ในบริเวณงานศพ การเป็นนายหน้าขายโลงศพ และการรับจ้างทำงานทั่วไป ส่วนสัปเหร่ออีก 4 คนไม่มีอาชีพเสริมแต่อย่างใด ในจำนวนนี้เป็นสัปเหร่อที่เป็นโสด 2 คน และมีครอบครัวแล้ว 2 คน ทั้งสัปเหร่อที่มีอาชีพเสริมและไม่มีอาชีพเสริมดังกล่าวนี้ ต่างก็มีสภาพความเป็นอยู่ในภาพรวมโดยทั่วไปไม่แตกต่างกันมากนัก

บทที่ 4

บทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อ

ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาอันเป็นพื้นฐานแนวคิดของสังคมไทย ได้สอนให้คนตระหนักถึงสังขารแห่งชีวิต โดยเฉพาะเรื่อง “ความตาย” ดังคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ว่า “ทุกสิ่งเกิดแล้วก็ต้องมีตาย สิ่งใดเกิดแล้วไม่ตายนั่นหาไม่ได้ เพราะสิ่งทั้งหลายมีความตายเป็นธรรมดา มีเกิดที่ใดมีตายที่นั่น” (พระเทพวิสุทธิเมธี. 2536 : 8) แต่คนทั่วไปมักไม่ได้พิจารณาถึงความตายด้วยสติ จึงเกิดความกลัวในความตายไปต่าง ๆ นานา และเมื่อความตายเกิดขึ้น จึงเกิดบุคคลกลุ่มหนึ่งรับทำหน้าที่พิธีกรรมตามความเชื่อเกี่ยวกับความตายที่บุคคลทั่วไปไม่ประสงค์จะยุ่งเกี่ยว ซึ่งกลุ่มบุคคลนั้นจะต้องมีความคุ้นเคยกับความตาย และมองความตายด้วยความรู้สึกว่าเป็นเรื่องธรรมดา ความกลัวในศพจึงมีน้อยกว่าบุคคลทั่วไป บุคคลหนึ่งที่มีบทบาทและหน้าที่สำคัญอย่างมากในกลุ่มบุคคลดังกล่าวก็คือ “สัปเหร่อ”

ในการศึกษาบทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อ จำเป็นจะต้องกล่าวถึงพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีศพด้วย ทั้งนี้ เพื่อให้เห็นบทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อชัดเจนขึ้น ดังนั้น ในบทนี้ก่อนที่จะได้กล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อ ก็จะได้กล่าวถึงพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีศพเสียก่อนดังต่อไปนี้

4.1 พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีศพ

พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีศพเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง ที่ย่อมต้องมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นเดียวกับวัฒนธรรมอย่างอื่น เพื่อให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ในที่นี้จึงจะได้กล่าวถึงพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีศพในอดีต และพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีศพในปัจจุบัน ดังต่อไปนี้

4.1.1 พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีศพในอดีต

พิธีกรรมเกี่ยวกับพิธีศพในอดีตได้จัดขึ้นตามฐานของความเชื่อ ซึ่งจากการศึกษาพบว่า มีขั้นตอนของพิธีกรรมและความเชื่อ ดังนี้

4.1.1.1 การบอกหนทาง

การบอกหนทาง เป็นขั้นตอนก่อนที่ผู้ป่วยจะสิ้นใจ โดยเชื่อว่าจิตสำนึกครั้งสุดท้ายของผู้ป่วย

ตอนใกล้สิ้นใจจะเป็นตัวกำหนดว่าดวงวิญญาณจะไปสู่สุคติหรือทุคติ เพื่อให้ดวงวิญญาณได้ไปสู่สุคติหรือสู่สัมปรายภพ คือ ภพใหม่ที่ดี พิจารณารบอหนทางดังกล่าว ญาติจะต้องจัดเตรียมกรวยซึ่งทำจากใบตองสำหรับใส่ดอกไม้ธูปเทียนนำมาใส่มือผู้ป่วย ให้ผู้ป่วยพนมไว้ แล้วทำการบอหนทางด้วยการกระซิบที่ข้างหูของผู้ป่วยให้ระลึกถึงสิ่งที่จะทำให้จิตใจสงบ เช่น กระซิบบอกว่า อรหันต์ ๗ เพื่อให้ผู้ป่วยระลึกถึงพระอรหันต์ และเป็นเครื่องช่วยเตือนสติให้ระลึกถึงพระพุทธศาสนาเป็นครั้งสุดท้าย หรือสวดภาวนาให้ผู้ป่วยฟังและให้ผู้ป่วยภาวนาตามบทสวดภาวนานั้น

ในพิธีกรรมบอหนทางนี้ ในบางตำนานมีเรื่องเล่าถึงที่มาว่า มีนายพราหมณ์คนหนึ่งชำนาญการล่าสัตว์ ครั้นป่วยหนักใกล้จะตายหลับตาลงเห็นแต่สัตว์ต่าง ๆ ด้วยอกุศลวิบากกรรมจึงบอกแก่ภิกษุซึ่งเป็นบุตรชายของตนที่ทำการพยาบาลอยู่ให้ช่วยบอกแก่ภิกษุว่า โยมบิดาของตนมีกรรมมาก ภิกษุซึ่งเป็นบุตรชายจึงจัดดอกไม้ธูปเทียนใส่ในมือให้แล้วบอกว่า “โยมจงเล็งดูดอกไม้ธูปเทียนนี้เป็นเครื่องบูชาพระรัตนตรัย” นายพราหมณ์ผู้ป่วยหนักก็แลดูดอกไม้ธูปเทียนตามคำแนะนำ จึงบังเกิดความเลื่อมใสมีใจเป็นกุศล ครั้นสิ้นชีพิตักษัย ก็ไปบังเกิดในสวรรค์ เพราะเหตุนี้จึงได้กระทำกันต่อ ๆ มา โดยหวังให้ผู้ป่วยหนักบูชาพระรัตนตรัยเป็นเครื่องระลึก (พระครูสมุห์ประสงค์ วุฒิปุญญ. 2541 : 44)

ในอดีตการบอหนทางจะทำโดยบุคคลที่มีความใกล้ชิดกับผู้ป่วย รวมทั้งสัปเหร่อก็อาจรับหน้าที่นี้ได้ด้วย เนื่องจากสังคมในอดีตสัปเหร่อก็คือบุคคลที่อยู่ในสังคมเดียวกันกับผู้ป่วย มีความคุ้นเคยกับครอบครัวของผู้ป่วย อาจเป็นผู้ที่ญาติของผู้ป่วยเชื่อว่าจะสามารถนำทางให้ดวงวิญญาณของผู้ป่วยไปสู่สุคติได้เมื่อยามผู้ป่วยสิ้นใจ อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิตสัปเหร่อในปัจจุบัน พบว่า เรื่องการบอหนทางให้ผู้ป่วยนั้น เป็นขั้นตอนที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับสัปเหร่อโดยสิ้นเชิง ส่วนมากการบอหนทางนี้จะเป็นขั้นตอนที่ญาติใกล้ชิดของผู้ป่วยเป็นผู้กระทำให้กับผู้ป่วยเอง

4.1.1.2 การอาบน้ำศพ

การอาบน้ำศพ เป็นธรรมเนียมในพิธีทำศพก่อนนำศพใส่โลง สาเหตุที่ต้องมีการอาบน้ำศพ เพราะต้องการให้ร่างกายของคนตายสะอาดบริสุทธิ์ และได้ไปสู่โลกอื่นอย่างบริสุทธิ์หมดจด (เสฐียรโกเศศ. 2531 : 54) ธรรมเนียมการอาบน้ำศพนี้มีปฏิบัติกันอยู่ในหลายศาสนา ทั้งเหมือนและต่างกันออกไป ในศาสนาพราหมณ์ถือว่าการอาบน้ำชำระบาปให้แก่ผู้ตาย เพราะพราหมณ์ถือว่าน้ำในแม่น้ำอิรวดีนั้นสามารถล้างบาปได้ จึงนิยามตกมาล้างบาปให้แก่ผู้ที่ป่วยหนักใกล้จะตาย ส่วนศาสนาอิสลาม หากผู้ตายเป็นชายก็ให้ญาติพี่น้องคนตายผู้ชายอาบน้ำให้ ถ้าผู้ตายเป็นหญิงก็ให้ญาติพี่น้องผู้หญิงอาบน้ำให้ ยกเว้นเป็นสามีภรรยาทั้งสองสามารถอาบน้ำให้กันได้ และถ้าผู้ตายเป็นเด็กที่ยังไม่มีความรู้ลึกทางเพศ ญาติพี่น้องชายหรือหญิงก็อาบน้ำศพให้ได้ (สำนักงานคณะกรรมการ

วัฒนธรรมแห่งชาติ : ออนไลน์) ทั้งนี้ ศาสนาอิสลามเชื่อว่าการอาบน้ำทาแป้งให้แก่ผู้ตายอย่างหมดจดนั้น เมื่อผู้ตายเกิดใหม่จะได้มีรูปร่างสวยงามหมดจดงดงาม การอาบน้ำศพจึงจะต้องขัดสีรีดทองชำระสิ่งสกปรกโสโครกให้หมดไป (แปลก สนธิรักษ์. 2531 : 161)

ส่วนธรรมเนียมการอาบน้ำศพของชาวไทยพุทธนั้น ถ้าเป็นการตายที่ไม่ปกติ (ตายโหง) เช่น ผูกคอตาย ตกต้นไม้ จมน้ำตาย ศพจะไม่มีกรอาบน้ำ เพราะถือว่าตายไม่บริสุทธิ์ (กระทรวงวัฒนธรรม. 2550 : ออนไลน์) แต่ถ้าตายตามปกติจะมีการอาบน้ำศพให้ ในอดีตการอาบน้ำศพ จะทำการอาบกันอย่างจริงจัง สัปเหร่อจะตม้น้ำด้วยหม้อดิน ซึ่งในหม้ออาจใส่ใบไม้ต่าง ๆ ลงไปด้วย เช่น ใบหนาด ใบส้มป่อย และใบมะขาม ด้วยเชื่อว่าเป็นใบไม้ที่ผีกลัวและสามารถใช้ปัดรังควานได้ เมื่อน้ำที่ตม้นั้นอุ่นแล้วจึงนำมาใช้อาบศพ จากนั้นจึงจะอาบด้วยน้ำเย็นอีกครั้งหนึ่ง ฟอกด้วยส้มมะกรูด และล้างให้สะอาดหมดจด แล้วจึงฟอกซ้ำอีกครั้งด้วยขมิ้นชันสดและผิวมะกรูดตำละเอียด เพื่อให้ศพสะอาดดูสวยงาม ดังเช่นคนในสมัยก่อนก็จะใช้ขมิ้นทาผิว เนื่องจากขมิ้นจะช่วยทำให้ผิวพรรณดูสวยงาม จากนั้นจึงค่อยแต่งตัวให้กับศพ

4.1.1.3 การแต่งตัวศพ

เมื่อได้อาบน้ำศพเรียบร้อยแล้ว จำเป็นต้องแต่งตัวให้กับศพด้วย ซึ่งการแต่งตัวให้กับศพนั้นในอดีตจะทำหลายขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1) หวีผม การหวีผมให้กับศพนั้นก็ต้องมีวิธีหวีซึ่งอาจแตกต่างกัน เช่น บางแห่งหวีผมไปทางขวา บางแห่งหวีผมไปทางซ้าย บางแห่งจะหวีแบ่งหน้าแบ่งหลังไม่เหมือนกัน บางแห่งให้หวี 3 หนเท่านั้น แต่ที่เหมือนกันทุกแห่งคือ เมื่อหวีผมให้กับศพแล้วจะต้องหักหวีอันนั้นทิ้งไปหรือโยนลงไปในโลง การหักหวีก็ยังมีแตกต่างกันอีก เช่นบางแห่งหัก 2 ท่อน บางแห่งหัก 3 ท่อน ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับสัปเหร่อแต่ละคน เหตุที่ต้องหักหวีนั้นอาจเนื่องมาจากความเชื่อที่ถือกันว่าหวีคนตายเป็นเสนียดมลทิน ถ้าไม่หักทิ้งไปคนเป็นอาจจะหลงมาเข้าร่วมกับคนตายได้ (เสฐียรโกเศศ. 2531 : 55)

2) นุ่งผ้า การนุ่งผ้าให้กับศพนั้นในอดีตจะนุ่ง 2 ชั้น คือชั้นแรกจะนุ่งผ้าสีขาว โดยกลับตะเข็บออกข้างนอก เอาด้านที่มีกระดุมไว้ข้างหลัง แล้วเย็บเนาตะเข็บตั้งแต่แขนมาหาเอว ทั้ง 2 ข้าง การแต่งแบบนี้เรียกว่า “แต่งให้กับผี” จากนั้นจึงนุ่งผ้าธรรมดาทับอีกชั้นหนึ่งไม่ต้องเป็นสีขาว โดยจะนุ่งเอาด้านที่มีกระดุมไว้ข้างหน้าตามปกติ การนุ่งผ้าให้แก่ศพซึ่งมีการนุ่งข้างหลังแล้วนุ่งข้างหน้านี้ บางตำราอธิบายว่าเพื่อให้พิจารณาถึงสัตว์ที่เกิดมาย่อมเกิดด้วยทิวและตายด้วยทิว มีวิชาปิดหลังปิดหน้า เสื้อและผ้านุ่งนี้บางทีก็ใช้กันตามธรรมดา ไม่ใช่ผ้าขาว ปัจจุบันนี้จะแต่งตัวนุ่งผ้าอย่างปกติที่เคยใช้แต่ชั้นเดียวแล้วนำศพนอนวางไว้บนเตียง ทอดมือขาไว้ให้ผู้มาอาบน้ำศพรดน้ำพอเป็นพิธีเท่านั้น (พระครูสมุห์ประสงค์ วชิรปัญโญ. 2541 : 46) ทั้งนี้ พิธีเกี่ยวกับการรดน้ำศพ

นี้ ทางญาติจะเป็นผู้จัดให้มีขึ้นเพื่อให้คนรู้จักกับผู้ตายมารดน้ำเพื่อเป็นการขอขมาต่อศพ อีกทั้งยังเป็นปริศนาในทางธรรมว่าคนตายแล้ว ถึงใครจะเอาน้ำอบน้ำหอมมาชุบสักเท่าไรก็ไม่กลับฟื้นขึ้นมาได้ เป็นทางให้สังเวชสลดใจ ป้องกันความประมาทในชีวิตของผู้ที่ยังอยู่

ภาพประกอบ 12 ศพนอนวางไว้บนเตียงเตรียมรดน้ำ

3) เงินใส่ปากศพ โดยทั่วไปในจะใช้เหรียญ 1 บาท หรือเหรียญสลึง 2 เหรียญ ไม่กำหนดแน่นอน แต่ส่วนมากจะใช้เหรียญ 1 บาท ห่อผ้าขาวผูกเชือกแล้วหย่อนลงไปปากศพ ให้เชือกห้อยออกมานอกปาก เมื่อได้เวลาเผาจะนำออกจากปากและเก็บไว้เป็นที่ระลึกหรือเป็นเครื่องราง (เสฐียรโกเศศ. 2531 : 60) การนำเงินใส่ปากศพนั้น แปลก สนธิรักษ์ (2531 : 163) ให้ความเห็นว่ามีความหมายอยู่ 3 ประการ คือ

ประการแรก เพื่อให้ผู้ที่ยังอยู่ได้พิจารณาเกี่ยวกับทรัพย์ เพราะเมื่อตายแล้วแม้จะเอาเงินใส่ปากให้ก็นำไปด้วยไม่ได้ เมื่อหาทรัพย์มาได้แล้วก็ควรใช้ในทางที่ควร เพื่อให้ทรัพย์ที่หามาได้นั้น กลายเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ให้เกิดเป็นทรัพย์ภายใน เป็นอริยทรัพย์ เป็นทรัพย์ประเสริฐ เป็นทรัพย์ที่ติดตัวไปในภพหน้าได้

ประการที่สอง เป็นการถือตามประเพณี โดยมีตำนานเรื่องเล่าต่อกันมาว่า มีสามีภรรยาคนหนึ่ง มีทองคำอยู่ 1 บาท สัญญากันไว้ว่าถ้าใครตายก่อนให้เอาทองคำนี้ใส่ปากไปให้ ต่อมาสามีตายก่อน ภรรยาจึงเอาทองคำใส่ปากให้สามี แล้วนำศพไปเผาไฟ ไฟได้ไหม้ทองคำขาดหายไปจนเหลือ 3 สลึง

ประกอบกับเวลานั้นพระเจ้าแผ่นดินมีพระราชประสงค์จะขอเก็บทองคำจากประชาชนเรือนละ 1 บาท หญิงหม้ายจึงไปเก็บทองคำในกองฟอนที่เผาสามี ซึ่งมีทองคำเหลืออยู่ 3 สลึงมาถวาย แต่พระเจ้าแผ่นดินไม่ทรงรับ เพราะต้องการทองคำให้ครบ 1 บาท หญิงหม้ายจึงทูลทักขัตติย์ ว่าแต่ก่อนทองคำนี้มีจำนวนเต็มบาท ได้ใส่ปากให้แก่สามีเมื่อตาย ครั้นเอาไฟเผาจึงเหลือทองคำอยู่เพียงเท่านี้ ขอพระองค์จะเป็นที่พึ่งแก่สัตว์ผู้ยาก พระเจ้าแผ่นดินได้ฟังก็เกิดธรรมสังเวชในพระทัย จึงประกาศยกเลิกไม่เอาทองคำแก่ราษฎร ด้วยเหตุนี้ผู้ที่ไม่มีทองคำถึงบาทได้ใช้เงินจำนวนหนึ่งบาทใส่ปากศพแทน และได้ถือเป็นประเพณีสืบต่อกันมา

ประการสุดท้าย ใส่เงินไว้ในปากศพเพื่อให้เป็นค่าจ้างแก่สัปเหร่อ เพราะสมัยก่อนเงินจำนวน 1 บาทก็ถือว่าเป็นค่าจ้างที่มากแล้ว

4) หมากใส่ในปาก เมื่อใส่เงินลงปากศพไปแล้ว ก็ใส่หมากกับพลูจิบหนึ่งตามไป เนื่องจากคนในสมัยก่อนนิยมกินหมากกันแทบทุกคน ดังนั้น ถ้าผู้ที่ตายชอบกินหมากก็จะใส่หมากตามไปด้วย

5) ขี้ผึ้งปิดหน้า ศพในสมัยก่อนไม่ได้มีการฉีดยากันเน่าเช่นในปัจจุบัน การเอาขี้ผึ้งปิดหน้าศพจึงเป็นการป้องกันความไม่เน่าดูของศพ โดยจะทำขี้ผึ้งเป็นแผ่นบาง ๆ ปิดไว้ทั้งหน้าศพหรือปิดเฉพาะที่ตากับปากศพ ถ้าศพไหนมีฐานะดีก็อาจจะเอาทองคำเปลวมาปิดลงไปบนขี้ผึ้งด้วย ทั้งนี้ ยังอาจอธิบายเป็นปริศนาธรรมได้ด้วยว่า ตากับปากนั้นเป็นช่องทางอกุศล ตาเห็นรูปทำให้เกิดกำหนด ยินดี หลงรัก หลงชัง ทำให้เกิดโลก โกรธ หลง ส่วนปากนั้นก็พูดปด ส่อเสียด ล่อลวง ยุยง พุดหยาบคาย และบ่นเพ้อเจ้อ จึงปิดปากเสีย อย่าให้อกุศลกรรมเหล่านี้มาเข้าทางตากับทางปากได้ (เสฐียรโกเศศ. 2531 : 66)

6) กรวยดอกไม้ธูปเทียน จะประกอบไปด้วยธูป 1 ดอก เทียน 1 เล่ม ดอกไม้ 1 ช่อ หรือดอกบัว 1 ดอก บางแห่งก็มีหมากพลูด้วย ใส่เอาไว้ในกรวยใบตอง แล้วเอากรวยดอกไม้ธูปเทียนนี้ใส่ไว้ในมือศพ แล้วจับมือศพประนมถือเอาไว้ เชื่อกันว่าเพื่อให้ดวงวิญญาณของศพได้เอากรวยดอกไม้ธูปเทียนนี้ไปไหว้พระจุฬามณีบนสวรรค์ ประเพณีนี้เห็นจะทำกันทั่วไปจึงมีทั้งพิธีของหลวงและทางภาคอีสาน ซึ่งบางทีก็ใช้กรวยมีเมี่ยงด้วย (ใช้ใบชะพลูกับเกลือขยำให้เข้า สมมุติว่าเป็นเมี่ยง) ในประเพณีไทยลื้อ นอกจากมีดอกไม้ธูปเทียนแล้วยังมีเรือทำด้วยขี้ผึ้งใส่ไว้ในมือศพด้วย ซึ่งเชื่อว่าจะให้ผู้ตายได้ใช้เป็นยานพาหนะข้ามห้วงแห่งสงสารไปให้พ้น

4.1.1.4 การมัดศพ

การมัดศพหรือที่เรียกว่ามัดตราสัง ในสมัยก่อนไม่มียาฉีดยาฆ่าเชื้อศพเน่า การมัดตราสังจึงถือเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญมากขึ้นตอนหนึ่ง การมัดจะต้องมัดอย่างแน่นหนา เพื่อช่วยให้ศพที่

ขึ้นยึดไม่สามารถขยายมากไปจนอาจทำให้โครงสร้างแตกปริได้รับความเสียหาย

ในการมัตตราสังจะใช้ด้ายดิบสีขาวขนาดเท่านิ้วก้อยมัตตศพเป็น 3 บ่วง เสฐียรโกเศศ (2531 : 67) ได้อธิบายไว้ว่า บ่วงแรก ทำเป็นบ่วงสวมคอ สัปเหร่อจะกำกับคาถาว่า **ปุตโต คีเว** คือห้วงลูก ผูกคอ บ่วงที่สอง จะรัดรอบหัวแม่เท้าและข้อเท้าทั้ง 2 ข้างให้ติดกัน สัปเหร่อจะกำกับคาถาว่า **ธนฺ ปาเท** คือห้วงทรัพย์ผูกเท้า บ่วงที่สาม จะรัดรอบหัวแม่มือและข้อมือทั้ง 2 ข้างให้ติดกันประนมไว้ที่ บริเวณอก สัปเหร่อจะกำกับคาถาว่า **ภริยา หตฺเถ** คือห้วงภรรยาผูกมือ และมีโคลงสี่สุภาพกล่าวถึงการมัตตราสังทั้ง 3 บ่วงไว้ว่า

มีบุตรบ่วงหนึ่งเกี่ยว	พันคอ
ทรัพย์ผูกบาทาคล	หนองไว้
ภริยาเยี่ยงบ่วงปอ	รึงรัด มีอนา
สามบ่วงใครพันได้	จึงพันสงสารฯ

อธิบายเหตุตราสังเป็นปริศนาธรรมว่า ห่วงทั้ง 3 นี้ย่อมผูกมัดสัตว์โลกให้จมอยู่ในห้วงทุกข์แห่งสังสารวัฏ ไม่ให้หลุดพ้นไปได้ ต่อเมื่อได้ตัดบ่วงนี้ขาดจึงจะพ้นทุกข์ได้ เมื่อได้มัตตราสังเสร็จแล้ว จะห่อศพให้มิดตัวด้วยผ้าขาว โดยให้ชายผ้าทั้ง 2 ข้างอยู่ทางศีรษะของศพและขมวดชายผ้าเป็นกันหอย แล้วใช้ด้ายดิบมัตตศพเป็นเปลาะ 5 เปลาะจากปลายเท้าขึ้นมาทั้งตัวให้แน่นหนา เพื่อกันเวลา ศพเป่งขยายตัว และให้เหลือชายเส้นด้ายดิบที่มัตตนั้นปล่อยเป็นสายยาวออกมานอกโครงสร้างด้วย แล้วจึงยกศพวางในโลง โดยวางศพในลักษณะตะแคง เพราะเมื่อเวลาศพขึ้นยึดเบ่งพองขึ้นจะได้ไม่ทำให้โลงแตกออก ซึ่งจะทำให้น้ำเหลืองอาจไหลออกมาได้ การใช้ผ้าห่อศพนี้เรียกว่า ดอยนอก ส่วนการมัตตราสังนั้นเรียกว่าดอยใน (เสฐียรโกเศศ. 2531 : 67)

4.1.1.5 การเบิกโลง

ในอดีตเมื่อมัตตราสังศพเสร็จแล้วจะไม่นำศพใส่โลงในทันที แต่จะต้องทำการเบิกโลงก่อน โดยเหตุที่ต้องทำการเบิกโลงนี้ พระครูสมุห์ประสงค์ จิตฺตบุญโญ (2541 : 53) ได้กล่าว ไว้ว่า

แต่กาลก่อนในสมัยเมื่อยังไม่มีเลื่อยใช้ เขาเอาไม้ทั้งท่อนมาขุดเป็นรางอย่างเรือโคลน มีไม้อุดหัวอุดท้ายให้ดี แล้วจึงเอาศพบรรจุไว้เพื่อกันความจุจาดตา ครั้นต่อมาถึงสมัยที่มีเลื่อยใช้แล้ว จึงได้เลื่อยไม้ทั้งต้นออกเป็นแผ่นไม้กระดานและทำเป็นโลงต่อ เลิกใช้โลงขุดอย่างแต่ก่อน เมื่อยังใช้ท่อนไม้มาขุดเป็นโลงนั้น บางแห่งที่หาไม้ท่อนขนาดใหญ่ได้ก็เอามาขุดเป็นรางใช้ได้ทีเดียว บางแห่งที่หาท่อนไม้ใหญ่ไม่ได้ ได้แต่ท่อนไม้ขนาดย่อม เมื่อขุดเป็นรางเสร็จแล้ว ได้นื้อที่

แคบไม่พอจะบรรจุศพ จึงจำเป็นต้องเบิกให้กว้างออกไปอย่างเบิกเรือโกลน เพื่อให้บรรจุศพลงได้ เพราะการขุดพ่อนไม้ให้เป็นเรือโกลน ก็ต้องทำการเบิก คือ ใช้ไฟสุมนและใช้ปากกาไม้ค้ำจับปากเรือทั้งสองข้าง เอาเชือกรั้งเพื่อให้ปากเรือขยายออกไปคล้ายกับการเบิกโลงเหมือนกัน ต่อมาถึงสมัยใช้โลงต่อด้วยไม้กระดานแล้ว ก็ยังมีการเบิกโลงกันต่อ ๆ มา แต่ทำพอเป็นพิธีโดยอาศัยเหตุที่กล่าวมาแล้วนั้น

การเบิกโลงนั้นมีขั้นตอนมาก เริ่มจากจะต้องทำไม้ปากกาซึ่งจะทำจากไม้ไผ่ มีขนาดเท่านิ้วก้อย ด้านหนึ่งจะผ่าแล้วเอาคาบไว้กับโลง อีกด้านหนึ่งผ่าไว้คาบสายสิญจน์ ทำทั้งหมด 8 อัน โดยคาบตามด้านยาวของโลงศพ ด้านละ 4 อัน แล้ววางด้ายสายสิญจน์พอย่อน ๆ ปล่อยให้ปลายไม้ปากกาอีกด้านคาบไว้จนรอบครบทั้ง 8 อัน แล้วเอาเทียน 8 เล่มพาดที่ปากโลงระหว่างไม้ปากกาทั้ง 8 ช่อง กับมีกระทังใบตองขนาดเล็กใส่กุ่มพลาปลาย่า หรือจะเป็นอาหารอย่างอื่น ๆ ก็ได้ นำมาวางบนปากโลงทั้ง 8 ช่องใกล้เทียนที่ติดไว้ แล้วสัปเหร่อจะทำน้ำมันตริณีสาร น้ำมันตริณีสารนี้ทำขึ้นเพื่อใช้สำหรับ ประพรมแก้เสนียดจัญไร การทำน้ำมันตริณีสารจะมีการกล่าวคาถาว่า

สิโรเม พุทธเทวณุ จ	นลาภุพรมเทวตา
หทยํ นรายกณฺเจว	เทวหตุเถ พรเม สุราฯ
ปาเท วิสุตฺตณฺกณฺเจว	สพฺพกมฺมา ปสฺสิตฺติ เม

เมื่อว่าคาถาเสร็จแล้วก็นำน้ำมันตริณีสารที่โลง 3 หน และวักน้ำเสยผมตนเองไปด้วย 3 ครั้ง (เสฐียรโกเศศ. 2531 : 74) จากนั้นเอาเทียนที่จุดไว้เผาสายสิญจน์ระหว่างไม้ปากกาให้ขาดจากกัน เหลือเฉพาะที่หัวโลงเท่านั้น เสร็จแล้วเอามีดหมอ (ดูภาพประกอบ 13) มากดสายสิญจน์ที่ตรงหัวโลง แล้วถามเจ้าภาพว่า “โลงนี้ของใคร” เจ้าภาพจะต้องตอบชื่อของผู้ตาย แล้วสัปเหร่อจะเอามีดหมอหรือมีดพร้า นั้นสับไปที่หัวโลง 3 ที จะสับตรงกลางก่อนและจึงสับข้างซ้ายและขวาห่างกันประมาณ 1 นิ้ว สับให้สายสิญจน์ขาดออกจากกัน ต่อจากนั้น จึงฉีก ไม้ปากกา เครื่องเซ่น เทียน และด้ายสายสิญจน์ที่เหลืออยู่ลงไปในโลงให้หมด จึงถือว่าเสร็จพิธีเบิกโลง

ภาพประกอบ 13 มีดหมอของสัปเหร่อ (สองเล่มใหญ่)

4.1.1.6 เครื่องประกอบโลง

โลงที่ทำการเบิกโลงเสร็จแล้ว ยังจะต้องมีเครื่องประกอบโลงด้วย ดังนี้

1) ฟากหรือเผือก ทำด้วยไม้ไผ่กว้างขนาดประมาณ 5 เซนติเมตร ยาวขนาดพอที่จะลงในโลงได้ จำนวน 7 อัน ถักด้วยหวายเรียงกัน และมัดกับกระบอกไม้ไผ่ขนาดยาวเท่าความกว้างของโลงซึ่งทำเป็นหมอนรองไว้ 3 ระยะเวลา เพื่อจะได้มีพื้นที่เหลือเอาไว้ใส่สิ่งที่จะเป็นตัวขับน้ำเหลืองได้ และเผื่อเหลือช่องให้ไฟเผาขึ้นมาง่ายขึ้น

2) ใบตองตานี 3 ยอด ใช้ใบตองตานีที่ไม่แตกมาปูรองบนฟาก แล้วปูเสือหรือที่นอนทับอีกชั้นหนึ่ง การใช้ใบตองนี้เพื่อกันน้ำเหลืองไม่ให้ไหลลงก้นโลงได้โดยง่าย และที่ใช้ใบตองตานีก็คงเพราะใบตองตานีมีความเหนียวและหนากว่าใบตองอื่น ๆ อาจจะใส่ปูนขาวลงไปด้วยเพื่อกันและดูดซับน้ำเหลือง บางครั้งใส่ใบชาและใบฝรั่งเพื่อกลบกลิ่น (อรสม สุทธิสาคร. 2546 : 53) และการที่ใช้ใบตอง 3 ยอดนั้นเพราะจะพอดีกับพื้นที่ของโลง ไม่มากและไม่น้อยจนเกินไป

3) บันไดวางหลังโลง บันไดนี้โดยทั่วไปเรียกกันว่าบันไดผี ทำโดยใช้ไม้ไผ่ขนาดความยาวเท่ากับปากโลง ผูกขึ้นเป็นชั้นเหมือนบันได 3 ชั้นบ้าง 4 ชั้นบ้าง ถ้า 3 ชั้นเปรียบกับทางธรรม คือ ภาพทั้ง 3 ภาพ ส่วน 4 ชั้นอาจหมายถึงอริยสัจสี่ คือทางสู่การหลุดพ้นนั่นเอง การทำบันไดผีนี้มีความเชื่อว่า เพื่อจะได้พาดเป็นทางให้ดวงวิญญาณได้ขึ้นไปไหว้พระจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

4.1.1.7 การตั้งศพ

การตั้งศพต้องตั้งหันศีรษะศพไปทางทิศตะวันตกเสมอ โดยถือเป็นประเพณีสืบมา เพราะถือว่าทิศตะวันตกเป็นทิศอัปมงคล โดยมีเรื่องเล่าว่า เมื่อครั้งพระอิศวรทำพิธีโกนจุกพระชินเด (พระพิฆเนศ) ไม่ได้เชิญพระอังคารไปร่วมพิธี พระอังคารจึงโกรธและบันดาลให้มีมาดัดเศียรพระชินเดไปทิ้งแม่น้ำ พระอิศวรจึงใช้ให้พระเพชฌุลกรรม (พระวิศวกกรรม) ไปเอาศีรษะมนุษย์หรือเดียรัจฉานที่นอนหันศีรษะไปตะวันตกมาต่อ พระเพชฌุลกรรมไปพบช้าง 2 เชือกนอนหันศีรษะไปทางตะวันตก จึงตัดศีรษะมาถวาย พระชินเดจึงมีเศียรเป็นช้าง (พระครูสมุห์ประสงค์ จิตปัญโญ. 2541 : 54) เป็นเรื่องเล่าที่ใช้อ้างอิงสนับสนุนเหตุที่คนเราไม่นิยมนอนหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก แม้ทิศใต้ก็ไม่นิยมหันศีรษะไปเพราะสำหรับคนที่ยังมีชีวิตจะถือว่าทิศตะวันตกและทิศใต้เป็นทิศอัปมงคลและเป็นเสนียดจัญไร ฉะนั้นการตั้งศพจึงนิยมให้หันศีรษะศพไปทางทิศตะวันตกหรือถ้าไม่ได้ก็ให้หันไปทางทิศใต้แทน

4.1.1.8 การตามไฟหน้าศพ

เมื่อเกิดการตายขึ้น ในอดีตบางทีก็ไม่สามารถรู้ได้แน่ชัดว่า คนนี้ตายแล้วแน่หรือไม่ บางคนอาจแค่สลบนิ่งไปแต่แล้วก็ฟื้นขึ้นมาได้ใหม่ก็มี เพราะฉะนั้นเมื่อมีการตายเกิดขึ้น ก็ต้องมีการเผ่าหรือรักษาศพไว้ก่อน อันนี้เป็นที่มาของประเพณีการเผาศพ และเมื่อก่อนนั้นศพจะตั้งอยู่ในบ้านซึ่งไม่มีไฟฟ้าใช้ ก็ไม่อยากให้ศพอยู่มืด ๆ เนื่องจากความกลัวของคนเผ่า จึงต้องจุดไฟเอาไว้ นอกจากนี้ยังมีความเชื่อรองรับด้วยว่า การจุดไฟหน้าศพเป็นสัญลักษณ์แทนไฟธาตุของผู้ตาย (แปลก สนธิรักษ์. 2531 : 171) หรือหากอธิบายเป็นปริศนาธรรมก็ว่าเป็นเครื่องช่วยเตือนสติคนเป็นให้หาทางไปในทางที่สว่าง คือ หมั่นประกอบกุศลบำเพ็ญกุศล (เสฐียรโกเศศ. 2531 : 84)

การจุดไฟตามหน้าศพในสมัยโบราณจะใช้กะลามะพร้าวพร้อมเนื้อซี่หนึ่งใส่น้ำมันมะพร้าว ที่ต้องใช้กะลามะพร้าวมีเนื้อก็เพื่อความปลอดภัย เพราะเนื้อมะพร้าวจะช่วยให้ไฟมอดไปตัวเอง และจะใช้น้ำยาง (นม) ของต้นทองหลางประสานรอยด้ายดิบเป็นไส้ลอยในน้ำมันมะพร้าว จุดตามไว้ทางปลายเท้าศพและต้องคอยระวังไม่ให้ไฟดับ (เสฐียรโกเศศ. 2531 : 84)

4.1.1.9 การสวดอภิธรรม

การสวดบำเพ็ญกุศลให้แก่ศพนั้น เจ้าภาพจะต้องนิมนต์พระภิกษุมา 4 รูป เพื่อมาสวดอภิธรรม ที่กำหนดต้องมี 4 รูปก็เพราะเป็นจำนวนที่กำหนดอย่างต่ำแห่งความเป็นคณะสงฆ์ เป็นความประสงค์มาแต่เดิมเพื่อความสะดวกแก่เจ้าภาพ ที่จะถวายสังฆทานอุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้ตายในเวลาเช้าวันรุ่งขึ้น (พระครูสมุห์ประสงค์ จิตปัญโญ. 2541 : 57)

การสวดอภิธรรมเป็นการสวดให้คนที่ยังอยู่ได้ฟัง เพื่อพิจารณาในมรณสติว่าสังขารเกิดมาแล้วก็ย่อมมีความตายเป็นที่สุด การสวดอภิธรรมเป็นเรื่องสอนคนเป็นให้พิจารณาในมรณานุสติ แต่คนส่วนมากไม่เข้าใจคำแปล จึงอาจจะเข้าใจผิดคิดไปว่าเป็นการสวดให้แก่ผู้ตาย (เสฐียรโกเศศ. 2531 : 89)

ภาพประกอบ 14 พระสวดอภิธรรม

4.1.1.10 การเซ่นศพ

การเซ่นศพจะต้องจัดสำหรับข้าวมาตั้งข้างโลงวันละ 2 เวลา คือตอนเช้ากับตอนเย็น เป็นเวลา 3 วันนับตั้งแต่วันตายวันแรก เวลาเซ่นจะเคาะโลง 3 ครั้งแล้วบอกกล่าวให้ผู้ตายกินอาหาร ที่นำมาเซ่น วางสำหรับข้าวไว้ประมาณ 1 ชั่วโมงจึงยกออก เมื่อครบ 7 วันนับแต่วันตายจะมีการ ทำบุญเรียกว่าทำบุญหน้าศพ ทำในขณะศพยังอยู่ ยังมิได้ปลง การทำบุญหน้าศพที่นิยมทำกันทั่วไป มี 4 ลักษณะ ได้แก่

- 1) ทำบุญ 7 วันแรก นับแต่วันตายของผู้ตาย
- 2) ทำบุญทุก ๆ 7 วัน ก่อนครบ 50 วัน หรือครบ 100 วัน มักนิยมทำเป็น การภายใน ไม่ออกแขก เรียกว่า “ทักษิณานุประทาน”
- 3) ทำบุญ 50 วัน เรียกว่า “ปัญญาสมวาร” ทำบุญ 100 วันเรียกว่า “สัตตมวาร” โดยเป็นงานออกแขกอีกครั้งหนึ่ง นิยมนิมนต์พระ 10 รูป เป็นส่วนมาก พิธีนี้นิยมทอดผ้า

บังสกุลด้วย จึงมีการเตรียมผ้าสำหรับบังสกุลไว้ด้วย จะเป็นผ้าขาว ผ้าเหลือง สบง จีวร ผ้าผัดอาบนํ้า หรือผ้าเช็ดหน้าก็ได้

4) ทำบุญเปิดศพก่อนปลง คือ เป็นการบุญทำหน้างานปลงศพ การทำบุญลักษณะ 1, 2 และ 3 ดังที่กล่าวมาแล้วนั้นเป็นการทำบุญตั้งแต่วันแรก ส่วนการทำบุญลักษณะ 4 นี้เป็นการทำบุญเปิดศพก่อนปลง จะจัดทำที่บ้านหรือที่วัดก็ได้แต่เจ้าภาพจะเห็นสมควร บางครั้งตั้งศพไว้ที่บ้าน ก่อนปลงศพก็จัดให้มีงานทำบุญเปิดศพขึ้นที่บ้าน แล้วชักศพไปวัดในวันปลง เมื่อชักศพไปถึงวัดแล้วก็ฉาปนกิจตามประเพณี ไม่ต้องตั้งศพที่วัดอีก บางครั้งจะตั้งศพหรือเก็บศพไว้ที่ใดก็ตาม พอถึงกำหนดการปลงศพก็ชักศพไปตั้งที่วัด จัดงานทำบุญเปิดศพขึ้นที่วัดนั้น แล้วจึงฉาปนกิจ

งานทำบุญเปิดศพจะทำ 2 วันก็ได้ คือ มีสวดพระพุทธรูปมนต์เย็นวันหนึ่ง รุ่งขึ้นมีพิธีเลี้ยงพระและฉาปนกิจศพในเวลาบ่ายหรือเย็นวันนั้น หรือจะทำเพียง 1 วันก็ได้ โดยเริ่มต้นตอนเช้าทำพิธีสวดพระพุทธรูปมนต์แล้วเลี้ยงพระ บ่ายหรือเย็นชักศพไปฉาปนกิจ ในงานทำบุญดังกล่าวนี้ นิยมจัดให้มีพระธรรมเทศนา สวดมาติกาบังสกุล และสวดพระอภิธรรมด้วย

4.1.1.11 การนำศพออกจากบ้าน

การนำศพออกจากบ้านมีขั้นตอนที่ยึดถือปฏิบัติหลายขั้นตอน ดังนี้

1) ไม่ห้ามศพลอดชื่อ สมัยก่อนถือกันว่าถ้าผู้ป่วยตายในห้องใดก็ต้องตั้งศพและสวดศพในห้องนั้น จะไม่ย้ายศพไปห้องอื่นเหมือนที่ทำกันในปัจจุบัน และเมื่อต้องยกศพออกนอกบ้านเพื่อนำศพไปวัด ก็ต้องเปิดฝาบานเพื่อนำศพออก จะไม่ห้ามศพลอดชื่อบ้านออกมาตามทางปกติ อาจเป็นเพราะชื่อเดียวไม่สะดวกแก่การห้ามศพ (แปลก สนธิรักษ์. 2531 : 172)

2) การชักฟากสามชีติหมอน้ำสามใบ สมัยโบราณใช้ไม้ไผ่มาผ่าทำฟากเป็นซี่ ๆ สำหรับปูพื้นเรือนและทำฝา เมื่อนำศพออกจากบ้านแล้วให้ชักฟากออก 3 ซี่ เพื่อลงมือให้วิญญาณจำบ้านได้ และเป็นปริศนาธรรมอธิบายเกี่ยวกับเรื่องไตรลักษณ์ คือ รูป สังขาร วิญญาณว่าล้วนเป็นสิ่งไม่เที่ยง ไม่จีรังยั่งยืน ไม่มีผู้ใดหลีกเลี่ยงความตายได้ ต้องละสังขารทิ้งร่างไว้เหมือนกับเรือนที่ว่างเปล่า ส่วนการตีหมอน้ำสามใบด้วยไม้ซีก เป็นการตีหมอนดินที่ใส่น้ำซึ่งเตรียมไว้ไว้ เมื่อตีหมอนดินนี้แตกแล้ว ก็หักไม้ทิ้งเสีย เป็นปริศนาธรรมหมายถึงการแตกสลายของสังขาร

3) ประตูปา เชื่อกันว่าวิญญาณของผู้ตายเมื่อออกจากร่างแล้ว ในช่วง 3 วันหรือ 7 วันแรกจะยังวนเวียน แวะมาเยี่ยมเยียนญาติของตนอยู่ และจะอยู่ไม่ห่างจากร่างของตน ดังนั้น เมื่อมีการเคลื่อนย้ายศพออกจากบ้าน ญาติพี่น้องของผู้ตายจะต้องทำประตูปา โดยการนำกิ่งไม้มาปักไว้ตรงประตูหรือทางที่จะนำศพออกจากบ้าน แล้วรวบกิ่งไม้มัดไว้เป็นข่มหรือคุดา เมื่อนำศพออกไปพ้นประตูแล้วก็ให้รื้อทิ้งเสีย เพื่อป้องกันไม่ให้วิญญาณกลับมาบ้านได้ เพราะเมื่อวิญญาณ

ออกไปมีประตูปาเป็นที่สังเกต ครั้นกลับมาบ้านไม่เห็นประตูปาที่เคยสังเกตไว้ เชื่อกันว่าวิญญาณของผู้ตายจะจำทางกลับบ้านไม่ได้ เพราะประตูปาที่จำไว้เป็นเครื่องหมายนั้นได้ถูกรื้อไปแล้ว หรือญาติผู้ตายอาจจะตัดประตูปาออกแล้วนำประตูปานั้นไปทิ้งไว้ที่ป่าช้า โดยเชื่อว่าเป็นวิญญาณของผู้ตายจะได้ไปอยู่ยังที่แห่งนั้น (เสฐียรโกเศศ. 2531 : 127)

4) การตัดข้าวสาร สมัยโบราณเมื่อนำศพออกจากบ้านต้องทำการตัดข้าวสารระหว่างทาง หรือบางทีก็ตัดเกลือขึ้นไปบนหลังคาด้วย เวลาตัดจะกำกับคาถาไปด้วยว่า คจณ อมมุหิ พุทธปัต แปลว่า เพื่อให้ศพไปผุดไปเกิด ไม่มารบกวนคนในบ้านอีกต่อไป (แปลก สนธิรักษ์. 2531 : 173) และยังเชื่อว่าเป็นการขับไล่เสนียดจัญไรหรือความอัปมงคลทั้งปวง

5) การใช้ไม้ขีดทางนำหน้า เชื่อว่าเพื่อให้วิญญาณตามมาถูกทาง หรือหมายถึงการเดินทางกันเป็นวิฆเนสสาร ทุกคนก็ต้องไปตามเส้นทางสายนี้เช่นเดียวกัน ไม่มีใครสามารถหลีกเลี่ยงพ้นได้ หรืออาจเป็นสัญลักษณ์เพื่อให้คนที่เดินตามมาที่หลังได้เป็นที่สังเกต และตามขบวนศพมาถูก

6) ห้ามห้ามข้ามนาข้ามสวน เพราะมีความเชื่อเกี่ยวกับความตายว่าเป็นอัปมงคล ผ่านไปที่ดินของใครจะเป็นอัปมงคลไปด้วย (พระครูสมุห์ประสงค์ จิตฺตปุณฺณ. 2541 : 59) การห้ามศพจึงต้องห้ามไปตามทางเดิน จะลัดผ่านไร่นาของคนอื่นไม่ได้ การห้ามข้อนี้ไม่เกี่ยวกับศาสนา แต่ที่ห้ามเพราะเจ้าของสวนรังเกียจ และเกรงว่าอาจจะไปเหยียบต้นข้าวและต้นไม้จนได้รับความเสียหาย

4.1.1.12 การโปรยข้าวตอก

ในระหว่างที่เคลื่อนขบวนศพไปวัด จะมีการโปรยข้าวตอกไปตามทางที่เคลื่อนขบวนไป เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจว่าข้าวตอกไม่ออกขึ้นมาได้อีกฉันใด คนที่ตายย่อมไม่อาจฟื้นขึ้นมาฉันนั้น

4.1.1.13 การเผาศพ

การเผาศพจะต้องคำนึงถึงสาเหตุของการตายด้วยว่าตายอย่างไรมา ไม่ใช่ทุกศพจะเผาได้ เช่น ในประเพณีศพของชาวล้านนา มีแบ่งแยกการตายไว้ 2 ลักษณะ คือ ตายดี กับตายร้าย อภิธาน สมใจ (2541 : 81- 82) กล่าวถึงการตายของชาวล้านนาไว้ว่า

ชาวล้านนา จะแบ่งคนตายออกเป็นสองประเภท ได้แก่ ตายดีและตายร้าย(หรือตายโหง) การตายดี คือการตายปรกติธรรมดาตามอายุขัย เช่น ตายด้วยโรคชรา หรือตายด้วยเจ็บไข้ได้ป่วย ส่วนการ

กายร้าย คือ ตายโหงหรือตายผิดปกติ ได้แก่ ตายด้วยอุบัติเหตุ ตายด้วยภัยธรรมชาติ ตายด้วยภัยจากสัตว์ ตายด้วยยาหรือสารพิษ ตายด้วยกฎหมายด้วยกันทำร้ายรวมทั้งฆ่าตัวตาย คนตายดีจะทำพิธีเผาและมีขั้นตอนต่าง ๆ ตามลัทธิพิธีอย่างอบอุ่น คนตายร้ายหรือตายโหงจะต้องปลงศพด้วยการฝังเท่านั้น

ในประเพณีศพของทางอีสาน การเผาศพนั้นก็มีข้อห้ามและข้อปฏิบัติไว้เช่นกัน ปรีชา พิณทอง (2495 : 53) กล่าวถึงข้อปฏิบัติที่โบราณห้ามไว้ว่ามีจุดประสงค์เพื่อให้เกิดความสวัสดิมงคล ผู้อยู่สบาย ผู้ตายมีสุข ซึ่งข้อปฏิบัติมีดังนี้

1) อายุไม่ถึง 10 ปี ตายแล้วห้ามไม่ให้เผา ถ้าเผาจะเกิดความฉิบหายแก่ พ่อแม่ พี่น้อง วงศาคณาญาติ และทรัพย์สินเงินทอง 2) ตายเพราะโรคลงท้อง (ท้องร่วง) ห้ามไม่ให้เผา 3) ตกน้ำตาย ตกเรือนตาย ห้ามไม่ให้เผา 4) พกขุมตาย ห้ามไม่ให้เผา 5) ตายเพราะช้างม้าเหยียบ เสือกัด ภูกัด ควายขวิด ตกต้นไม้ตายเหล่านี้ ห้ามไม่ให้เผา 6) ตายเพราะมีด หอก ดาบ เหล่านี้ ห้ามไม่ให้เผา 7) ตายเพราะสู้รบกันด้วย หลาว แหลม เหล็ก และโรคลงแดงห้ามไม่ให้เผา ถ้าเผาจักเกิดอันตรายแก่เจ้าบ้าน และพ่อแม่พี่น้อง ถ้าจะเผาให้นำไปเผาที่อื่น ห้ามเผาร่วมป่าช้า ถ้าเผาร่วมป่าช้าจักเกิดขวางแก่ไพร่เมือง ผู้ตายเช่นนี้ ห้ามมิให้นับถือเป็นด้าว (ผีเรือนหรือของฮักษา) ถ้านับถือเวลาทำพิธีเขาจะมาถามกินวัว ควาย หมู เห็ด เบ็ด ไก่ กับเราทุกวัน ถ้าเรายอมให้ก็เสียของ ถ้าไม่ให้มันก็เป็นปอบเป้าโงงผีมากินเรา

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า การเผาศพในอดีตมีความเชื่อเรื่องการเผาและไม่เผา ซึ่งขึ้นอยู่กับความเชื่อของท้องถิ่นนั้น ๆ

4.1.1.14 การทิ้งเบี้ยให้ตากลียายกลา

ตามตำนานถือกันว่า ตากลียายกลาเป็นสัปเหร่อคนแรก เป็นนายของป่าช้า สัปเหร่อทุกคนจึงต้องเคารพนับถือตากลียายกลา หากไม่เคารพนับถือเชื่อกันว่า วิชาจะเสื่อมถอย ทำมาหากินไม่ขึ้น ท่านจะไม่ช่วยเหลือ และวิชาอาคมที่ใช้กับงานสัปเหร่อจะเสื่อมทั้งหมดทุกขั้นตอน (ราม ลิขิต. 2546 : 40) จากความเชื่อนี้ทำให้ญาติผู้ตายต้องขอซื้อที่ดินจากตากลียายกลาไว้สำหรับฝังหรือเผาให้แก่ผู้ตาย โดยการทิ้งเบี้ยจำนวน 33 เบี้ยให้กับตากลียายกลา เสฐียรโกเศศ (2531 : 146) กล่าวถึงการทิ้งเบี้ย 33 เบี้ยไว้ว่า

เป็นปริศนาธรรมว่าเป็นเรื่องแสดงคุณบิดา 20 เบี้ย มารดา 12 เบี้ย การซื้อเด็กคลอดออกใหม่ ๆ จากแม่ซื้อ ก็ใช้จำนวน 33 เบี้ยเหมือนกัน เด็กที่ยังฟันไม่ขึ้นเมื่อตายไปแล้วก็ต้องใส่

เบี้ยเป็นจำนวน 33 เบี้ยลงไปให้ศพด้วย จะว่าจำนวน 33 เบี้ยเป็นคุณพ่อ 20 คุณแม่ 12 ก็ยังคิดไม่เห็น เพราะเกินไป 1 เบี้ยและทำไมจึงแบ่งคุณพ่อคุณแม่ไม่เท่ากัน พ่อบางคนดูเหมือนจะมีคุณน้อยกว่าแม่เสียอีก บางท่านบอกว่าใช้เบี้ย 50 เบี้ยก็มี บางทีว่า 32 เบี้ย ให้เข้าอาคาร 32 ของคน

การทิ้งเบี้ยจำนวน 33 เบี้ย ให้กับตากลีลา ยกลา จึงเป็นความเชื่อว่า เพื่อให้วิญญาณได้มีที่อยู่ ไม่เช่นนั้นวิญญาณจะถูกล่ามโซ่เข้าเปียดเบียน ไม่มีความสุข

4.1.1.15 น้ำมะพร้าวล้างหน้าศพ

สัปเหร่อจะเปิดโลงก่อนที่จะเผาศพ เพื่อให้ลูกหลานได้ดูหน้าผู้ตายเป็นครั้งสุดท้าย แล้วจะต่อยมมะพร้าวให้แตกแล้วเอาน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพ เชื่อกันว่าน้ำมะพร้าวเป็นน้ำสะอาดบริสุทธิ์ที่สุด เพราะมีเครื่องหอมหลายชั้น เป็นของสะอาดผุดจากน้ำธรรมชาติ ซึ่งขุนระคนไปด้วยเมือกนม เปรียบด้วยกิเลสราคะที่ต้องสั่นดานอยู่ ที่เอาน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพก็หมายความว่า เอาสิ่งสะอาดจริง ๆ ล้างสิ่งโสโครก เท่ากับเอากุศลกรรมล้างอกุศลกรรม ซึ่งจะช่วยชำระล้างดวงวิญญาณของผู้ตายให้บริสุทธิ์ได้ เสร็จแล้วจึงค่อยนำศพไปเผา (เสฐียรโกเศศ. 2531 : 148)

4.1.1.16 การโยนผ้าข้ามศพ

บางแห่งจะมีการนำผ้าขาวหรือเสื้อผ้าของผู้ตายตัวหนึ่ง โยนไปโยนมาข้ามกองไฟที่กำลังลุกไหม้ 3 ครั้ง เป็นปริศนาธรรมหมายถึงว่า ผู้ตายได้ข้ามพ้นของร้อนทั้ง 3 อย่างพ้นไปแล้วของร้อนนั้นได้แก่ โลกะ คือ ความโลภ โทสะ คือ ความโกรธ และ โมหะ คือ ความหลง ผ่านนั้นเมื่อโยนเสร็จแล้วก็จะนำไปถวายพระหรือบริจาคให้ทานไป

4.1.1.17 การชักฟืน 3 ดุ้น

ในสมัยโบราณจะเผาศพกันที่เชิงตะกอนเรียกว่าเผาสด คือนำกองฟืนมาสุ่มกันแล้วนำศพไปวางไว้ข้างบน เมื่อจุดไฟเผาแล้ว ผู้มาร่วมพิธีต้องรอให้สัปเหร่อชักฟืนออกมา 3 ดุ้นก่อนจึงจะกลับบ้านได้ เป็นปริศนาธรรมว่าฟืนที่ติดไฟทั้ง 3 นั้น คือ โลกะ โทสะ โมหะ หรือ ราคะ โทสะ โมหะ เป็นกิเลสเผาผลาญสัตว์ให้เราร้อนอยู่ในวัฏสงสาร เป็นเครื่องให้คนพิจารณาเกิดสังเวชและสลดใจจะได้พยายามถอนเพลิงทั้ง 3 ออกเสีย เมื่อชักออกหรือหลุดพ้นได้แล้วย่อมพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด (เสฐียรโกเศศ. 2531 : 161)

4.1.1.18 การบวชน้ำไฟ

เป็นประเพณีที่ลูกหลานเพศชายของผู้ตายจะบวชเณรหรือบวชพระเพื่ออุทิศส่วนบุญกุศลให้แก่ผู้ตาย ด้วยเชื่อกันว่าชายผ้าเหลืองจะสามารถช่วยดูดวงวิญญานของผู้ตายให้พ้นจากบ่วงกรรมได้ การบวชน้ำไฟจะบวชกี่วันไม่จำกัด จะบวชตลอดชีวิตก็ได้ แต่โดยส่วนใหญ่ นิยมบวชก่อนวันเผา 1 วัน หรือ 3 วัน เมื่อทำพิธีเผาเสร็จแล้วจึงลาสิก

4.1.1.19 การสวดน้ำไฟ

ในขณะเผาศพญาติจะนิมนต์พระสงฆ์จำนวน 4 รูปมาสวดพระอภิธรรม เพื่อให้เกิดมรณสติแก่ญาติและลูกหลาน¹

4.1.1.20 วันเผาศพ

แปลก สนธิรักษ์ (2531 : 176) ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับวันเผาศพว่า มีคติความเชื่อเกี่ยวกับการเผาศพอยู่ คือ ถ้าตายวันข้างขึ้นให้เผาวันคี่ ถ้าตายวันข้างแรมให้เผาวันคู่ และยังห้ามเผาในวันศุกร์ เพราะถือว่าเป็นวันมงคล วันที่เป็นสุข ไม่ควรทำให้ทุกข์ ห้ามเผาในวันพฤหัสบดี เพราะเป็นวันครู และห้ามเผาวันพระ เพราะเป็นวันที่ต้องรักษาศีล ถ้าเผาวันนี้จะเป็นการรบกวนชีวิตสัตว์ที่อยู่ในศพ ปัจจุบันไม่ถือกันแล้ว สะดวกวันไหนก็เผาวันนั้น

4.1.1.21 การเดินสามหาบ

เมื่อเผาศพแล้ว ตอนรุ่งเช้าของวันถัดมาก่อนการเก็บอัฐิ จะต้องจัดเครื่องหาบ โดยมีเครื่องนุ่งห่ม 1 หาบ เครื่องกิน 1 หาบ และเครื่องใช้ 1 หาบ แล้วให้ญาติและลูกหลาน 3 คนหาบเวียนรอบที่เผาศพ 3 รอบ (พูนพิศมัย ดิศกุล. 2519 : 58) ในระหว่างหาบอยู่นั้นให้ตะโกนกว้งร้องไปด้วยว่า วู้ ๆ ๆ เชื่อว่าเสียงกว้งร้องนี้จะเรียกดวงวิญญานของผู้ตายให้ตามมาในทางกุศลได้ เสร็จแล้วจึงนำหาบทั้งหมดไปถวายพระ (พระครูสมุห์ประสงค์ ฐิตปุณฺณ. 2541 : 62)

4.1.1.22 การแปรรูป

ตอนเช้าตรู่ของวันที่ถัดจากวันเผา สัปเหร่อผู้เผามาแปรรูปก่อนพระอาทิตย์ขึ้น ถือว่าเพื่อให้ผู้ตายได้รับอรุณของวันใหม่ โดยสัปเหร่อจะนำกระดูกของผู้ตายมาทำให้เป็นรูปคนหันด้านที่เป็นศีรษะไปทางทิศตะวันตก แล้วนิมนต์พระสงฆ์มาชักบังสุกุลตาย เสร็จแล้วลบรูปเดิมเสียทำเป็นรูปขึ้นใหม่ให้เป็นรูปคนหันด้านศีรษะไปทางตะวันออก สมมติว่าเป็นการเกิด เจ้าภาพบางรายจะเอาแก้วแหวนเงินทองโปรยลงบนกระดูก ประพรมด้วยของหอม นำน้ำผสมขมิ้นซึ่งถือเป็นน้ำแม่คง

¹ การที่นิมนต์พระสงฆ์เพียง 4 รูป อธิบายเหตุผลไว้ในข้อ 4.1.1.9

คา น้ำมะพร้าวถือเป็นหัวใจของจุฬามณี และน้ำหอม นำน้ำทั้งหมดนี้มาพรมกระดูก เรียกว่า กายาน ร้อยแปด (อรสม สุทธิสาคร. 2546 : 63) แล้วจึงนิมนต์พระมาชักบังสุกุลเป็น จึงถือว่าเสร็จพิธี

4.1.1.23 การเก็บอัฐิ

เมื่อแปรรูปเสร็จแล้วสัปเหร่อจะแยกธาตุ โดยเก็บชิ้นกระดูกใส่โกศ ส่วนเถ้าก็ใช้ผ้าขาวห่อไว้ ญาติจะมารับโกศเพื่อนำไปไว้ที่บ้าน หรือมีการทำบุญเลี้ยงพระที่วัด เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย เรียกว่า ทำบุญอัฐิ มีนิยามทำกันอยู่ 3 ลักษณะ คือ

1) ทำบุญฉลองธาตุต่อจากวันเผา เป็นการทำบุญที่บ้านเมื่อนำอัฐิมาไว้ในบ้าน หรือจะทำในสถานที่บรรจุอัฐิสำหรับผู้เตรียมที่บรรจุไว้ก่อนแล้วก็ได้

2) ทำบุญ 7 วันหลังจากวันเผา เรียกว่า สัตตมวาร นิมนต์พระสงฆ์ 8 รูปเท่านั้น ไม่นิมนต์นอกเหนือไปจากนี้ เพราะถือกันว่างานศพเป็นงานอวมงคล การจัดของไทยธรรมก็จัด 8 ที่ และในบางแห่งอาจมีการจัดสังฆทานประเภทตกภัตด้วย คือ บรรจุสิ่งของต่าง ๆ ที่เป็นของแห้ง เช่น ข้าวสาร หอม กระเทียม กะปิ น้ำปลา ผลไม้ เสือ ร่ม ฯลฯ ใส่ลงในขามอ่างกะละมัง หรือกระบุง พอพระสงฆ์ฉันภัตตาหารเพลเสร็จแล้วจึงถวาย (ประยูร จรรย์เจริญ. 2546 : 19)

3) ทำบุญในรอบปี โดยทำในวันคล้ายวันตายที่เวียนมาบรรจบในรอบปี บางคนไม่ทำในวันตายครบรอบปีดังกล่าว แต่นำไปรวมทำในวันเทศกาลของปี เช่น วันสารท วันตรุษ สงกรานต์ แต่ก็เรียกว่าทำบุญอุทิศให้ผู้ตายในรอบปีเช่นกัน งานทำบุญทั้ง 3 ลักษณะนี้ การจัดบริเวณพิธีก็เหมือนกับงานทำบุญทั่วไป ต่างแต่นำโกศอัฐิมาตั้งเป็นประธานแทนศพ จะใช้รูปถ่ายของผู้ตายแทนอัฐิก็ได้

สำหรับเถ้าที่ห่อผ้าขาวไว้ นั้น บ้างก็นำไปบรรจุรวมกับกระดูกไว้ในโกศ บ้างบรรจุไว้ในเจดีย์ หรือนำไปลอยน้ำสุดแล้วแต่เจ้าภาพ

จากที่กล่าวมาเห็นได้ว่า พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีศพในอดีตมีถึง 23 ขั้นตอน อีกทั้งมีรายละเอียดของพิธีกรรมและความเชื่อมากมายดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

4.1.2 พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีศพในปัจจุบัน

จากการศึกษาข้อมูลสนามเรื่องพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีศพในปัจจุบัน จากวัดในกรุงเทพมหานครตามขอบเขตของการศึกษารั้งนี้จำนวน 5 วัด คือ วัดพระศรีมหาธาตุ วัดอัปสรสวรรค์ วัดธาตุทอง วัดสร้อยทอง และวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร โดยศึกษาจากสัปเหร่อที่ปฏิบัติงานอยู่ตามวัดต่าง ๆ ดังกล่าว พบว่าพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีศพในปัจจุบันของแต่ละวัดมีรายละเอียด ดังนี้

4.1.2.1 พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีศพที่วัดพระศรีมหาธาตุ

พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีศพที่วัดพระศรีมหาธาตุ มี 13 ขั้นตอนตามลำดับดังนี้

1) การอาบน้ำศพ นายพนม ขวัญใจ เจ้าหน้าที่สัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุกล่าวว่า “จะมีบางศพที่มาถึงแล้วเราอาบน้ำและต้องเปลี่ยนเสื้อผ้าให้ เพราะโดยปกติถ้ามาจากโรงพยาบาล ศพจะเปลี่ยนเสื้อผ้ามาอาบน้ำมาอยู่แล้ว บางศพอาจจะเสียชีวิตที่บ้านแล้วก็เอามาที่วัดเราก็ต้องเปลี่ยนให้จัดการอาบน้ำให้” (พนม ขวัญใจ. สัมภาษณ์ : 2550) แสดงว่าหากศพมาจากบ้าน สัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุยังต้องเป็นผู้อาบน้ำให้แก่ศพ โดยจะอาบน้ำเพียงน้ำสะอาดธรรมดาเท่านั้น ไม่ได้ทำตามธรรมเนียมหรือพิธีกรรมในอดีต เช่น การต้มน้ำด้วยหม้อดิน ซึ่งในหม้อจะต้องใส่ใบไม้ต่าง ๆ ลงไปด้วย คือ ใบหนาด ใบส้มป่อย ใบมะขาม เมื่อน้ำที่ต้มอุ่นแล้วจึงนำมาใช้อาบน้ำศพ พิธีกรรมเช่นนี้ไม่ได้ทำแล้ว ส่วนศพที่มาจากโรงพยาบาล เจ้าหน้าที่โรงพยาบาล จะอาบน้ำศพและการเปลี่ยนเสื้อผ้าให้แก่ศพมาแล้ว สัปเหร่อจึงไม่ต้องทำอีก

2) การแต่งตัวศพ การแต่งตัวให้แก่ศพโดยสัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุนั้น ปัจจุบันได้ลดขั้นตอนและรายละเอียดลงไปมาก เช่น ไม่ปรากฏการนำหมากใส่ในปากศพ ไม่ใช้ขี้ผึ้งปิดหน้าศพ ทั้งนี้ เพราะในปัจจุบันมีการฉีดยาป้องกันการเน่า จึงไม่จำเป็นต้องใช้ขี้ผึ้งปิดหน้าศพไว้ ขั้นตอนการเอาขี้ผึ้งปิดหน้านี้ นายพนม ขวัญใจ สัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุกล่าวว่า “การเอาขี้ผึ้งปิดหน้านี้ ไม่มี ทำตรงนี้มา 20 กว่าปีไม่เคยทำ ไม่เคยได้เห็นด้วย แต่ถ้าเป็นบ้านนอกน่าจะยังมีทำกันอยู่นะ คงไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงกันเท่าไร แต่ในกรุงเทพฯนี้ขอยืนยันว่าไม่มีแล้ว ยิ่งวัดนี้เป็นวัดหลวงเป็นวัดของทางราชการด้วยทุกอย่างมันก็เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา” (พนม ขวัญใจ. สัมภาษณ์ : 2550) ส่วนเงินใส่ปากศพนั้นก็ไม่นิยมทำเช่นกัน โดยมากมักจะทำเพียงการวางเงินไว้ในโลงศพแทน สำหรับการนุ่งผ้าและการหวีผมนั้นก็จะมีปฏิบัติเฉพาะที่ญาติผู้ตายนำชุดมาให้ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชุดธรรมดา

3) การรดน้ำศพ การรดน้ำศพที่วัดพระศรีมหาธาตุ สัปเหร่อจะทำหน้าที่เตรียมม่านกันและอุปกรณ์รดน้ำศพ เช่น ขันรดน้ำ อ่างรับน้ำ เป็นต้น สำหรับเวลาของพิธีการรดน้ำศพนั้น นายศราวุฒิ เม่นหุ้ม สัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุกล่าวว่า “จะมีรถไปรับศพจากโรงพยาบาลแล้วแต่ทางวัดจะนัด แล้วแต่คิวของรถว่าง บางทีมาถึงบ่ายโมง บางทีมาถึงบ่ายสองโมง พอศพมาแล้วก็ยกขึ้นตั้งเลย รอดน้ำศพประมาณ 16.00 น.” (ศราวุฒิ เม่นหุ้ม. สัมภาษณ์ : 2550)

4) การมัดศพหรือการมัดตราสัง ในสมัยก่อนนั้นไม่มียาฉีดป้องกันศพเน่า การมัดตราสังจึงถือเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญมาก สัปเหร่อจะต้องมัดอย่างแน่นหนาเพื่อป้องกัน

ไม่ให้ศพขึ้นอืดจนทำให้โลงศพได้รับความเสียหาย สำหรับการมัตตราสังศพนั้น นายพนม ขวัญใจ สัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุกล่าวว่า

พอเสร็จขั้นตอนรดน้ำศพแล้วก็จะมัตตราสัง จะมัดแต่ที่มือไม่ได้มัดมากมาย แต่ถ้าแบบเก่านี้จะมัดตั้งแต่ข้อเท้ามาเข้า กลางตัว หน้าอก แขน และที่คอ เมื่อก่อนที่วัดนี้ก็มัดแบบเก่านี้แหละเรียกว่ามัตตราสังจริง ๆ แต่เดี๋ยวนี้มันเปลี่ยนแปลงไปหมดแล้ว บางทีเจ้าภาพเองเวทนาศพเห็นเรามัดแรง ๆ เกิดความสงสารศพขึ้นมา ไม่ให้เรามัดเลยก็มี ศพเดี๋ยวนี้ขีดยาฟอร์มาลินกันเข้ามา มาถึงวัดศพก็แข็งหมดแล้วจะมัดศพแต่ละที่ก็ต้องออกแรงมัดศพมากให้ได้ทำทางอย่างที่ต้องมัดบางที่ต้องเอาเชือกมัดรั้งไว้เลย เพราะเส้นเอ็นมันยึดหมดแล้ว เหมือนเอาไก่ออกจากตู้เย็นมันก็แข็งอย่างนั้นแหละ เจ้าภาพสงสารศพก็บอกว่าอย่าไปทำแรงมากนัก ส่วนใหญ่เราเลยมัดกันแค่มือเท่านั้น เลิกมัตตราสังแบบเก่ามานานมากแล้ว จำไม่ได้แล้วว่าเมื่อไหร่ เป็นสิบปีเลยละ เหมือนเมื่อก่อนจะมีศพพระยา ศพขุน เดียวนี้ก็หมดไปเหมือนกัน เวลาที่เรามัดศพนี้เราก็ต้องให้ความเคารพศพ ต้องไหว้ขอขมาศพด้วยอย่าประมาท เวลามัดในใจก็นึกถึงแต่สิ่งดี ๆ เช่น ในใจก็นึกให้ดวงวิญญาณของศพไปสู่ที่สงบ ๆ ไม่ได้มีคาถาอาคมอะไร (พนม ขวัญใจ. สัมภาษณ์ : 2550)

สัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุจะมัตตราสังเฉพาะที่ข้อมือของศพ ซึ่งนำดอกไม้รูปเทียนใส่ไว้แล้วเท่านั้น ไม่มีการทำเป็นปวงสรวมคอ รัดรอบหัวแม่เท้าและข้อเท้าทั้งสอง รัดรอบหัวแม่มือและข้อมือทั้งสอง ส่วนเชือกที่ใช้มัดศพนั้นยังคงใช้ด้ายดิบเช่นเดียวกับพิธีกรรมมัตตราสังในอดีต

5) การเก็บค่ากำนัลศพ สัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุมีธรรมเนียมปฏิบัติอย่างหนึ่งที่ทำอยู่ในปัจจุบัน คือ การเก็บค่ากำนัลศพ โดยให้ความหมายไว้ว่าเป็นเงินค่าขอขมาศพ ซึ่งจะให้ผู้ตายนำเงินใส่พานไว้เป็นจำนวนเงิน 32 บาท หลังจากนั้นสัปเหร่อจะนำเงินในพานดังกล่าวไปทำบุญอีกครั้งหนึ่ง ขั้นตอนนี้ของสัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุมีความใกล้เคียงกับขั้นตอนการทิ้งเบี้ยให้ตากลิยาภกลาในอดีต แต่เปลี่ยนจากเบี้ยหรือเหรียญจาก 33 เหรียญมาเป็นเงินจำนวน 32 บาท นายพนม ขวัญใจ สัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุกล่าวว่า “จะมีการขอสดางค์ค่ากำนัลมัดศพจากญาติเขาเป็นเงินจำนวน 32 บาท ที่อื่นอาจจะเรียกเงินค่าขอขมาศพ แต่ที่นี่เรียกอย่างนี้เรียกค่ากำนัล จะใส่พานไว้แล้วเอาไปทำบุญ” (พนม ขวัญใจ. สัมภาษณ์ : 2550)

6) การตั้งศพ สัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุยังคงยึดธรรมเนียมการตั้งศพเช่นเดียวกับในอดีต คือจะตั้งศพหันศีรษะไปทางทิศตะวันตกเสมอ หรือหากไม่สามารถหันไปทางทิศตะวันตกได้ก็อาจหันไปทางทิศใต้

7) การสวดอธิษฐานบ่าเพ็ญกุศล เจ้าภาพจะนิมนต์พระสงฆ์มาสวดอธิษฐานจำนวน 4 รูป เมื่อถึงเวลาเจ้าภาพก็จะจุดเทียนธูปบูชาพระรัตนตรัย จุดธูปบูชาหน้าศพ

อาราธนาศีลและรับศีล หลังจากนั้นพระสงฆ์ก็จะเริ่มสวดอภิธรรม ต่อด้วยเจ้าภาพถวายไทยธรรม ทอดผ้าบังสุกุล จนเมื่อพระสงฆ์อนุโมทนาและเจ้าภาพกรวดน้ำ จึงถือเป็นการเสร็จพิธีสวดอภิธรรม บำเพ็ญกุศล

8) การเซ่นศพ ในการเซ่นศพนั้นสัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุจะไม่เข้าไปเกี่ยวข้อง โดยขั้นตอนนี้เป็นหน้าที่ญาติผู้ตาย ซึ่งจะทำการเซ่นศพด้วยการนำสำหรับอาหารมาตั้งไว้ข้างโลงด้านปลายเท้า วันละ 1 เวลา คือตอนเย็น เวลาเซ่นจะเคาะโลงบอกกล่าวให้ผู้ตายมากินอาหารที่นำมาเซ่น โดยจะเซ่นศพทุกวันนับตั้งแต่วันแรกของการตั้งศพ

9) การนำน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพ ปัจจุบันการนำน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพ โดยสัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุนั้นจะดำเนินการเฉพาะที่ญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพต้องการเท่านั้น นายพนม ขวัญใจ สัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุกล่าวถึงการการนำน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพว่า “ยังมีนะ อันนี้แล้วแต่เจ้าภาพถ้าเจ้าภาพต้องการเราก็จะเปิดโลงแล้วเอาน้ำมาพรวนล้างให้ตามต้องการ บางคนเอามาเอง บางคนให้เราจัดให้ แต่ก็ไม่ใช้ทุกราย เจ้าภาพบางรายไม่ต้องการเปิดฝาโลงก็จะเผาลอย จะมียกเว้นศพที่จะไม่เปิดคือศพที่โรงพยาบาลปิดผนึกมาว่าห้ามเปิด ส่วนมากจะเป็นศพที่ตายด้วยโรคร้ายแรง เช่น โรคเอดส์ “ไม่ต้องเอาน้ำมะพร้าวล้างก็ได้” (พนม ขวัญใจ. สัมภาษณ์ : 2550) จะสังเกตได้ว่าศพที่โรงพยาบาลปิดผนึกว่าห้ามเปิด เช่น ศพที่ตายด้วยโรคเอดส์หรือโรคร้ายแรงอื่นๆ สัปเหร่อจะไม่ทำการเปิดโลงเพื่อทำพิธีล้างหน้าศพให้

10) การเผาศพ โดยปกติเมื่อถึงวันเผาศพซึ่งปัจจุบันจะเน้นที่วันและเวลาตามความสะดวกของญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพเป็นหลัก นายพนม ขวัญใจ สัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุกล่าวถึงการเผาศพว่า “พิธีทางศาสนาในวันเผา ขั้นตอนก็จะมีพิธีเลี้ยงเพลพระตอนประมาณ 10 โมงครึ่ง พอพระฉันเสร็จและเทศน์เสร็จประมาณบ่ายโมง ก็จะเคลื่อนศพเวียนรอบเมรุ 3 รอบ เสร็จแล้วเอาขึ้นตั้งบนเมรุรอเวลาเผาประมาณ 4 โมงเย็น จะมีการเผาลอกก่อนแล้วค่อยเผาจริง” (พนม ขวัญใจ. สัมภาษณ์ : 2550)

ขั้นตอนการเผาศพนี้ ก่อนสัปเหร่อจะนำโลงศพซึ่งตั้งอยู่ในศาลาขึ้นไปยังเมรุ จะเดินเวียนซ้ายไปขวารอบเมรุ 3 รอบ โดยญาติผู้ตายจะเดินตามหลังเพื่อแสดงความเคารพ หากญาติผู้ตายต้องการจะดูหน้าศพอีกครั้งสัปเหร่อก็จะเปิดฝาโลงและตัดตราสังออกก่อนจะนำโลงศพขึ้นตั้งเชิงตะกอน

11) การบวชหน้าไฟ สำหรับการบวชหน้าไฟนี้เป็นประเพณีที่ญาติผู้ตาย โดยเฉพาะลูกหลานจะบวชเณรหรือพระเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ดวงวิญญาณของผู้ตาย และอุทิศดวงวิญญาณของผู้ตายให้หลุดพ้นจากบ่วงกรรมนำไปสู่สุคติ โดยส่วนใหญ่จะนิยมบวชก่อนวันเผา 1 วัน หรือ 3 วัน และเมื่อทำพิธีเผาเสร็จจึงจะลาสิก

12) การแปรรูป นายศราววุฒิ เม่นหุ่ม สัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุเจ้าถึง ชั้นตอนนี้ว่า

พอเผาศรีก็จะเหลือเถ้ากระดูกมาเก็บเอาตอนเข้าตอนเก็บกระดูกไม่มีพิธีอะไรมาก เจ้าภาพอาจจะเอาดอกไม้ เศษเงินมาโรยและมีพระมาบังสุกุล มีสองอย่างคือบังสุกุลตายกับบังสุกุลเกิด คือตอนเก็บเราจะเขี่ยเถ้ามาใส่ถาดแล้วเลือกเอากระดูกชิ้นใหญ่ ๆ มาเรียงเป็นรูปร่างคน แล้วให้เจ้าภาพเอาดอกไม้ เศษเงินมาโรย แล้วก็เอาน้ำอบพรม เสร็จแล้วเราก็นิมนต์พระมารูปหนึ่งมาบังสุกุลตายก่อนรอบหนึ่ง แล้วก็บังสุกุลเกิดอีกรอบหนึ่งเสร็จแล้วก็ถือว่าเสร็จพิธี (ศราววุฒิ เม่นหุ่ม. สัมภาษณ์ : 2550)

จากคำบอกเล่าของนายศราววุฒิ เม่นหุ่ม ได้กล่าวว่า หลังจากเผาศพแล้วสัปเหร่อจะนำกระดูกของผู้ตายมาทำให้เป็นรูปคน แล้วหันด้านที่เป็นศีรษะไปทางทิศตะวันตก แล้วนิมนต์พระสงฆ์มาชักบังสุกุลตาย เสร็จแล้วลบรูปกระดูกเดิมนั้น ทำเป็นรูปคนขึ้นใหม่ให้หันด้านศีรษะไปทางตะวันออก แล้วบังสุกุลเป็นอีกครั้ง ซึ่งเป็นคติหมายถึงการเกิด เสร็จแล้วญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพจะนำดอกไม้ เศษเงินไปโรยลงบนกระดูก ประพรมด้วยของหอม แล้วจึงนิมนต์พระมาชักบังสุกุลเป็น จึงจะถือว่าเป็นการเสร็จพิธี

13) การเก็บอัฐิ เมื่อเผาศพเสร็จแล้ว ในวันรุ่งขึ้นสัปเหร่อจะแยกธาตุ เก็บกระดูกใส่โกศ ส่วนเถ้าก็ใช้ผ้าขาวห่อ แล้วญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพจะมารับโกศเพื่อนำไปไว้ที่บ้าน นายศราววุฒิ เม่นหุ่ม สัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุกล่าวถึงขั้นตอนการเก็บอัฐิว่า “เจ้าภาพอาจจะเก็บใส่โกศไปบูชาที่บ้าน หรือเอาไปลอยอังคารแล้วแต่เจ้าภาพ หรืออาจจะเอาโกศใส่กระดูกมาทำบุญถวายสังฆทานที่ศาลาต่ออีกก็ได้ ก็แจ้งเจ้าหน้าที่เอาไว้ก่อน ส่วนเถ้าบางครั้งเจ้าภาพก็จะนำไปบรรจุร่วมกับโกศ หรือนำไปลอยอังคารด้วย” (ศราววุฒิ เม่นหุ่ม. สัมภาษณ์ : 2550)

4.1.2.2 พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีศพที่วัดอัปสรสวรรค์

พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีศพที่วัดอัปสรสวรรค์ มี 13 ขั้นตอนตามลำดับดังนี้

1) การอาบน้ำศพ ส่วนใหญ่ศพที่นำมาวัดอัปสรสวรรค์จะเป็นศพที่ได้รับการอาบน้ำมาจากโรงพยาบาลแล้ว ดังนั้นสัปเหร่อจึงไม่ต้องทำการอาบน้ำให้แก่ศพ นายจารึก ศิริโพธิ์ สัปเหร่อวัดอัปสรสวรรค์กล่าวว่า

ศพส่วนใหญ่มาจากโรงพยาบาลนะ ที่มาจากบ้านนี้ส่วนน้อย ศพที่มาจากโรงพยาบาลโดยมาก จะเรียบบ่อยมาทุกอย่างแล้วมาถึงจัดขึ้นเตียงรอร์ดน้ำศพ แต่ก็มีบางศพที่มาจากโรงพยาบาลหรือศพที่มาจากบ้านแล้วไม่ได้จัดการอะไรมาเลย ทางวัดต้องจัดหาคนมาฉีดยากันศพเน่าให้ อาจจะเรียกจากโรงพยาบาลมาฉีดยาหรือร้านโลงศพก็จะมีบริการฉีดฟอร์เมอริน เขาจะถามเองเลยว่าจะฉีดยารึไม่ ถ้าฉีดเขาจะมีพนักงานมาพร้อมเครื่องมือเครื่องมือฉีดให้เรียบบ่อย (จารึก ศิริโพธิ์. สัมภาษณ์ : 2549)

เว้นเสียจากศพตายมาจากบ้านและญาติผู้ตายต้องการให้สัปเหร่อทำการอาบน้ำให้แก่ศพอีกครั้ง สัปเหร่อจึงจะ อาบน้ำและเปลี่ยนเสื้อผ้าให้แก่ศพ หากพิจารณาการอาบน้ำศพโดยสัปเหร่อของวัดอัปสรสวรรค์ก็จะดำเนินการเช่นเดียวกับวัดอื่นๆ ในพื้นที่ศึกษา คือ จะอาบด้วยน้ำสะอาดธรรมดาไม่มีการนำน้ำที่ต้มจากใบหนาด ใบส้มป่อย ใบมะขาม มาอาบให้แก่ศพเหมือนกับประเพณีดั้งเดิม

2) การแต่งตัวศพ การแต่งตัวศพโดยสัปเหร่อวัดอัปสรสวรรค์นั้น ปัจจุบันธรรมเนียมพิธีที่ปฏิบัติได้คลี่คลายไปเช่นเดียวกับวัดในเขตพื้นที่ศึกษาอื่นๆ เช่น ไม่ปรากฏการนำหมากใส่ในปากศพ ไม่ใช่ขี้ผึ้งปิดหน้าศพ ไม่นำเงินใส่ปากศพ เป็นต้น สำหรับการนุ่งผ้าและการหีผมนั้นก็จะเป็นปฏิบัติเฉพาะที่ญาติผู้ตายนำชุดมาให้

3) การรดน้ำศพ การรดน้ำศพที่วัดอัปสรสวรรค์ สัปเหร่อจะดำเนินการเฉพาะชั้นเตรียมพื้นที่และอุปกรณ์รดน้ำศพเท่านั้น เช่น เตรียมที่ตั้งโถง ขันรดน้ำ อ่างรับน้ำ เป็นต้น ส่วนอุปกรณ์อื่นๆ เช่น พวงมาลัย ผ้าคลุมศพ ญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพจะเป็นผู้เตรียมมาให้แก่ศพเอง สำหรับเวลาของพิธีการรดน้ำศพนั้นก็เริ่มเวลาประมาณ 16.00 น.

4) การมัดศพหรือการมัดตราสัง โดยปกติหากสัปเหร่อวัดอัปสรสวรรค์จะทำการมัดศพหรือการมัดตราสังก็จะดำเนินการมัดเฉพาะที่ข้อมือของศพซึ่งนำดอกไม้ธูปเทียนใส่ไว้แล้วเท่านั้น นายจารึก ศิริโพธิ์ สัปเหร่อวัดอัปสรสวรรค์กล่าวว่า

แต่งตัวศพเรียบบ่อย ศพก็จะนำขึ้นตั้งรดน้ำศพหลังจากรดเสร็จก็จะมัดตราสัง สมัยก่อนการมัดตราสังนี้จะต้องมัดสามเปลาะสามที่อย่างที่เราเคยได้ดูในหนัง แต่เดี๋ยวนี้ไม่ได้ทำอย่างนั้นแล้วและตั้งแต่ทำมาก็ไม่เคยได้ทำ หมายถึงไม่เคยได้มัดสามเปลาะเลย เพราะศพมันไม่อืดไม่เน่ามันไม่จำเป็นต้องมัดแบบนั้นแล้ว ที่ทำอยู่ทุกวันนี้ก็แค่เอามือขึ้นพนมแล้วเอาดอกไม้ธูปเทียนใส่แล้วมัดไว้ด้วยกัน มันมีความเชื่อดูด้วยนะเรื่องมัดตราสังนี้มันเหมือนเป็นการสะกดวิญญาณเอาไว้ไม่ให้ไปไหนจนกว่าจะเผ่าถึงจะคลายออกด้วยการตัดตราสัง แต่บางครั้งเดี๋ยวนี้ก็ไม่มัดแล้วก็มันะ ขึ้นอยู่กับเจ้าภาพ (จารึก ศิริโพธิ์. สัมภาษณ์ : 2549)

ในปัจจุบันญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพบางรายไม่ต้องการให้มัดตราสังศพ สัปเหร่อจึงจัดทำนอน

ให้ศพนอนหงายปล่อยมือไว้ข้างลำตัว ส่วนเชือกที่ใช้มัดศพยังคงใช้ด้ายดิบเช่นเดียวกับพิธีกรรมการมัตตราสังในอดีต

5) การทึงเบี้ยให้ตากเลียยากลา สัปเหร่อวัดอัปสรสวรรค์ยังคงมีความเชื่อเกี่ยวกับธรรมเนียมการทึงเบี้ยให้แก่ตากเลียยากลา นายจารึก ศิริโพธิ์ สัปเหร่อวัดอัปสรสวรรค์กล่าวว่า “จะต้องมีทึงเบี้ยให้ตากเลียยากลา 33 เบี้ย เพื่อบอกกล่าวขอที่อยู่หลังการเผาให้วิญญาณศพด้วย เพราะตากเลียยากลานั้นถือเป็นนายป่าช้า แต่สมัยนี้จะมีการวางเงินหน้าเตา วางไว้ในพานถือว่าเป็นการซื้อที่ให้กับวิญญาณแต่ไม่ได้เผาไปด้วยนะ เอาออกมาแล้วต้องเอาไปทำบุญเพราะเงินนี้เป็นเงินผี เงินศพต้องเอาไปทำบุญเท่านั้น” (จารึก ศิริโพธิ์. สัมภาษณ์ : 2549) สัปเหร่อโดยทั่วไปเชื่อว่าตากเลียและยากลานั้นเป็นนายป่าช้า สัปเหร่อผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับพิธีศพจึงต้องทำการซื้อที่ให้ดวงวิญญาณของคนตาย ทั้งนี้ในอดีตนั้นสัปเหร่อจะทำการทึงเบี้ยจำนวน 33 เบี้ย แต่ในปัจจุบันจะใช้เหรียญบาทจำนวน 33 เหรียญแทน

6) การตั้งศพ การตั้งศพโดยสัปเหร่อวัดอัปสรสวรรค์นั้นยังคงยึดธรรมเนียมปฏิบัติเช่นเดียวกับในอดีต นายจารึก ศิริโพธิ์ สัปเหร่อวัดอัปสรสวรรค์กล่าวว่า “เมื่อตราสังเรียบร้อยก็ยกโลงขึ้นตั้งจะตั้งเอาหัวโลงไปทางทิศตะวันตกทุกศพ” (จารึก ศิริโพธิ์. สัมภาษณ์ : 2549) คือตั้งศพหันศีรษะไปทางทิศตะวันตกเสมอ นอกจากนี้โดยรูปทรงอาคารศาลาบำเพ็ญกุศลทางวัดก็ได้สร้างไว้เพื่อเอื้อต่อการตั้งศพไปทางทิศตะวันตกอยู่แล้ว

7) การสวดอภิธรรมบำเพ็ญกุศล วัดอัปสรสวรรค์ก็มีธรรมเนียมการสวดอภิธรรมเช่นเดียววัดอื่นๆ ในเขตพื้นที่ศึกษา นายจารึก ศิริโพธิ์ สัปเหร่อวัดอัปสรสวรรค์กล่าวว่า

จะมีการสวดอภิธรรมบำเพ็ญกุศลต่อไปอีกกี่วันก็แล้วแต่เจ้าภาพ ขึ้นตอนในการบำเพ็ญกุศลในแต่ละวัน เมื่อได้เวลานิมิตพระประจำที่เจ้าภาพจุดเทียนธูปบูชาพระรัตนตรัย แล้วจุดเทียนธูปบูชาหน้าศพ แล้วกลับมานั่งอาราธนาศีล รับศีลจบแล้ว พระสงฆ์ก็เริ่มสวดพระอภิธรรมต่อไป เมื่อพระสวดพระอภิธรรมจบสุดท้ายแล้วเชิญเจ้าภาพถวายไทยธรรม ทอดผ้าบังสุกุล พระสงฆ์อนุโมทนาเจ้าภาพกรวดน้ำ พระสงฆ์เดินทางกลับจึงเสร็จพิธี (จารึก ศิริโพธิ์. สัมภาษณ์ : 2549)

ในขั้นตอนนี้โดยเจ้าภาพจะทำการนิมนต์พระมาสวดอภิธรรมจำนวน 4 รูป เมื่อถึงเวลาเจ้าภาพก็จะจุดเทียนธูปบูชาพระรัตนตรัย จุดธูปบูชาหน้าศพ อาราธนาศีลและรับศีล หลังจากนั้นพระสงฆ์จึงเริ่มสวดอภิธรรม ซึ่งเจ้าภาพจะต้องถวายไทยธรรม ทอดผ้าบังสุกุล จนเมื่อพระสงฆ์อนุโมทนาและเจ้าภาพกรวดน้ำจึงถือเป็นการเสร็จพิธีสวดอภิธรรมบำเพ็ญกุศล

8) การเช่นศพ ในการเช่นศพนั้นถือเป็นที่ของญาติผู้ตาย ซึ่งจะทำการเช่นศพด้วยการนำอาหารคาวหวานมาตั้งไว้ให้ดวงวิญญาณของผู้ตายทางด้านข้างของโลงวันละ 1 เวลา คือตอนเย็น สำหรับการเช่นนั้นญาติจะทำการเคาะโลงบอกกล่าวให้ผู้ตายมารับอาหารที่นำมาเช่น ทั้งนี้โดยจะทำการเช่นศพทุกวันนับตั้งแต่วันแรกของการตั้งศพ

9) การนำน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพ สำหรับการนำน้ำมะพร้าวล้าง หน้าศพนั้น สัปเหร่อวัดอัมพรสวรรค์จะดำเนินการล้างหน้าศพ เฉพาะที่ญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพต้องการเท่านั้น ทั้งนี้ ยกเว้นศพที่ตายด้วยโรคร้ายแรง เช่น โรคเอดส์ สัปเหร่อก็จะไม่ทำการเปิดโลงเพื่อทำพิธีล้างหน้าศพ ให้ ในพิธีกรรมขั้นตอนนี้ นายจารึก ศิริโพธิ์ สัปเหร่อวัดอัมพรสวรรค์กล่าวว่า

พอถึงวันเผาก็จะมีการเปิดโลงให้ลูกหลานญาติมิตรได้เห็นเป็นครั้งสุดท้าย แล้วเอาน้ำมะพร้าว ซึ่งเป็นน้ำที่ถือว่าสะอาดบริสุทธิ์เพราะมีอยู่ในลูกมะพร้าวไม่มีใครได้สัมผัสมาก่อน เอามาล้างหน้าให้กับ ศพถือว่าเป็นล้างชำระดวงวิญญาณให้สะอาดบริสุทธิ์ แต่เดี๋ยวนี้ไม่ค่อยได้ทำขั้นตอนนี้เท่าไรหรอก ยังมีบ้าง ที่เปิดโลงก่อนจะทำการเผาซึ่งจะเป็นการขอจากญาติที่อายุมาก ๆ ที่ยัง อาลัยอาวรณ์ศพ แต่หากเจ้าภาพ เป็นคนรุ่นใหม่จะไม่มีการขอให้เปิดโลงเท่าไร จะทำการเผาเลย (จารึก ศิริโพธิ์. สัมภาษณ์ : 2549)

10) การเผาศพ ปัจจุบันวันที่ดำเนินการเผาศพนั้น ทางวัดจะดำเนินการตามความต้องการของญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพเป็นสำคัญไม่มีการห้ามวันเผาอย่างสมัยก่อน ส่วน การนำศพขึ้นสู่เมรุนั้น จะจัดขบวนโดยให้ญาติผู้ตายเดินตามหลังศพเพื่อแสดงความเคารพ ลักษณะของการเดินจะเดินเวียนซ้ายไปขวารอบเมรุสามรอบ ก่อนจะนำโลงศพขึ้นตั้งบนเชิงตะกอน ทั้งนี้หาก ญาติผู้ตายต้องการจะดูหน้าศพอีกครั้งสัปเหร่อก็จะทำการเปิดฝาโลงและตัดตราส่งออกเพื่อทำการ เผาศพต่อไป

11) การบวชหน้าไฟ การบวชหน้าไฟนี้ถือเป็นประเพณีที่ญาติผู้ตาย โดยเฉพาะลูกหลานจะปฏิบัติให้แก่ผู้ตายเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ดวงวิญญาณของผู้ตายและอุทิศดวง วิญญาณของผู้ตายให้หลุดพ้นจากบ่วงกรรมนำทางไปสู่สุคติ ทั้งนี้โดยส่วนใหญ่จะนิยมบวชก่อนวัน เผา 1 วัน หรือ 3 วัน และเมื่อทำพิธีเผาเสร็จสิ้นจึงจะลาสิก

12) การแปรรูป สำหรับพิธีการแปรรูปนั้นเป็นพิธีกรรมหลังจากเผาศพแล้ว นายจารึก ศิริโพธิ์ สัปเหร่อวัดอัมพรสวรรค์กล่าวว่า “เผาเสร็จแล้วเราจะเก็บกระดูกตอนเช้าประมาณ 6 โมงเช้า เราจะเก็บเอามาใส่ถาดก่อน แล้วทำพิธีบังสุกุลเป็นบังสุกุลตาย ทำเหมือน ๆ กันหมดทุกที่ นั้นแหละ คือ เอากระดูกมาทำเป็นรูปร่างของคน หันหัวไปทางทิศตะวันตกแล้ว นิมนต์พระสงฆ์มา บังสุกุลตาย แล้วลบลูบกระดูกสร้างขึ้นใหม่เป็นรูปคนอีกครั้ง เอาหันหัวไปทางทิศตะวันออก หมายถึง

การเกิด ไรยดอกไม้ พรหมน้ำอบน้ำหอม แล้วบังสุกุลเป็นอีกทีหนึ่ง" (จารึก ศิริโพธิ์. สัมภาษณ์ : 2549) ในที่นี้ญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพบางรายจะนำสิ่งของมีค่า ประภาพแก้วแหวนเงินทองมาโปรยลงบน กระดุกและประพรมด้วยของหอม หลังจากนั้นจึงนิมนต์พระมาชักบังสุกุลเป็นจึงจะถือได้ว่าเป็นการ เสร็จพิธี

13) การเก็บอัฐิ โดยปกติการเก็บอัฐิจะทำในวันรุ่งขึ้นหลังจากการเผาศพ เรียบร้อยแล้ว ทั้งนี้สัปเหร่อจะทำการแยกธาตุเก็บกระดูกใส่โกศ ส่วนถ้านั้นจะใช้ผ้าขาวห่อไว้ นายจารึก ศิริโพธิ์ สัปเหร่อวัดอัมพรสวรรค์กล่าวว่า “เสร็จแล้วญาติจะนำกระดูกไปทำอย่างไรก็ได้แล้วแต่ญาติ” (จารึก ศิริโพธิ์. สัมภาษณ์ : 2549) ญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพมารับโกศเพื่อนำไปไว้ที่บ้านหรือนำไปลอยอังคารตามแต่ ตามความต้องการของญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพเอง

4.1.2.3 พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีศพที่วัดธาตุทอง

พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีศพที่วัดธาตุทอง มี 13 ขั้นตอนตามลำดับ ดังนี้

1) การอาบน้ำศพ ศพส่วนใหญ่ที่นำมาวัดธาตุทองจะเป็นศพที่ได้รับการ อาบน้ำมาจากโรงพยาบาลแล้ว ดังนั้นสัปเหร่อจึงไม่ต้องทำการอาบน้ำให้แก่ศพ นอกเสียจากญาติ ผู้ตายหรือเจ้าภาพร้องขอให้สัปเหร่อทำการอาบน้ำให้แก่ศพอีกครั้ง สัปเหร่อจึงจะอาบน้ำและเปลี่ยน เสื้อผ้าให้แก่ศพ ซึ่งน้ำที่ใช้อาบให้แก่ศพปัจจุบันก็ใช้เพียงน้ำสะอาดเท่านั้นไม่มีการนำน้ำที่ต้มจาก ใบหนาด ใบส้มป่อย ใบมะขาม มาอาบให้แก่ศพเหมือนในอดีต

2) การแต่งตัวศพ แม้สัปเหร่อวัดธาตุทองจะมีความชำนาญในการแต่งตัว และแต่งหน้าศพ แต่ในปัจจุบันสัปเหร่อวัดธาตุทองนั้นมิได้เป็นผู้แต่งตัวศพหรือแต่งหน้าศพแล้ว ทั้งนี้ เพราะศพส่วนใหญ่มาจากโรงพยาบาลซึ่งเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลได้จัดการเรื่องแต่งตัวศพมาเป็นที่ เรียบร้อยแล้ว สัปเหร่อจึงเป็นเพียงผู้ตรวจความเรียบร้อยของศพและจัดการแต่งตัวให้ศพใหม่เฉพาะ ศพที่เจ้าภาพต้องการเท่านั้น

3) การรดน้ำศพ นายเสวก กิจนิเทศ สัปเหร่อวัดธาตุทองกล่าวว่า “โดยทั่วไป งานมันก็จะเริ่มตั้งแต่ศพมาที่วัด ก็ต้องจัดที่รดน้ำศพ เอาเตียงตั้ง เอาพานตั้งกันอุจาด เตรียมขันน้ำ มารองรดน้ำศพ” (เสวก กิจนิเทศ. สัมภาษณ์ : 2549) การรดน้ำศพที่วัดธาตุทองก็เป็นเช่นเดียวกับ วัดอื่นๆในเขตพื้นที่ศึกษา กล่าวคือ สัปเหร่อจะดำเนินการเฉพาะขั้นเตรียมพื้นที่และอุปกรณ์รดน้ำศพ เท่านั้น ส่วนอุปกรณ์อื่นๆ เช่น พวงมาลัย ผ้าคลุมศพ ญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพจะต้องเป็นผู้เตรียมมา ให้แก่ศพเอง สำหรับเวลาของพิธีการรดน้ำศพนั้นก็จะเริ่มเวลาประมาณ 16.00 น.

4) การมัดศพหรือการมัดตราสัง นายเสวก กิจนิเทศ สัปเหร่อวัดธาตุทอง
กล่าวถึงขั้นตอนการมัดศพว่า

พอรตน้ำเสร็จ ก็จะไปมัดตราสังศพ มัดบ้าง ไม่มัดบ้าง แล้วแต่ศพ ถ้าแบบโบราณจริง ๆ มันต้อง
มัดหมดทุกศพ ต้องมีกึ่งพลา ปลาอย่า กระทงข้าว วาง 6 จุด มีบันได 3 ชั้น สายสิญจน์ 3 รอบ เทียน
6 เล่ม รูป 6 ดอก แต่เดี๋ยวนี้นักคนทำน้อยแล้ว แต่ก่อนนี่ก่อนที่จะมัดศพ จะเอาขี้ผึ้งแท่นัก 1 บาท
ทำเป็นแผ่นปะไปที่หน้าศพ แล้วก็ให้เหรียญใส่ปาก แล้วถึงจะมัด สมัยนี้ไม่ต้องไปหาขี้ผึ้งแล้ว หมาดไปแล้ว
น้อยวัดที่เขาจะทำแบบนี้ มันสมัยใหม่แล้ว ในกรุงเทพฯนี่ บางวัดเขาก็ทำ อย่างเช่น วัดด้านสำโรง ยังมีอีก
หลายวัดที่ยังทำ แต่วัดนี้ไม่ได้ทำ สมัยใหม่จะมัดที่มือที่เดียว รูป 3 ดอก เทียน 1 เล่ม พร้อมเงินทองใส่
ไปในกรวยดอกไม้ เพื่อเอาไปไหว้พระจุฬามณี แค่นั้นเอง ไม่มีอะไร เวลามัดตราสังนี้ก็จะมัดแค่ศพ
มันไม่ใช่ว่าคาถาอะไรหรอก อย่างมัดที่เท่านี้หมายความว่า ไม่ต้องห่วงคู่ครอง ที่มือ หมายถึงไม่ต้องห่วงลูก
ที่หัวหมายถึงไม่ต้องห่วงสมบัติ 3 ห่วงเท่านั้นเอง ที่จะต้องผูกกำกับไป ส่วนคนอื่นเขาจะมัด 10 เปราะ
8 เปราะ มันแล้วแต่เขา อาจให้ส่วยงาม หรือ ศพอาจมีขนาดต่างกัน แต่ส่วนใหญ่ก็จะมัดแค่มือแล้วผูก
กำกับว่า ไปเถอะไม่ต้องเป็นห่วงทางนี้ เป็นต้น การมัดตราสังนี้จะมัดก่อนที่จะเอาศพบรรจุโลง การ
ห่อศพเดี๋ยวนี้อาจไม่ได้ห่อกันแล้ว บางรายก็ไม่มัดกันแล้วก็มี ในตอนเผาศพถ้าหากเราเปิดโลง ก็ใช้มีดจะตัด
ตราสังออกเพื่อปลดปล่อยให้ศพเป็นอิสระ (เสวก กิจนิเทศ. สัมภาษณ์ : 2549)

ในขั้นตอนนี้สัปเหร่อวัดธาตุทองจะทำการมัดศพหรือการมัดตราสังเฉพาะที่ข้อมือของศพเท่านั้น
เพราะในปัจจุบันญาติของผู้ตายส่วนใหญ่ไม่นิยมให้ทำการมัดตราสัง ดังนั้นสัปเหร่อจึงเพียงจัด
ท่านอนให้ศพนอนหงายปล่อยมือไว้ข้างลำตัว แต่ทั้งนี้หากญาติต้องการให้มัดตราสังอยู่ สัปเหร่อก็
ยังให้ตามธรรมเนียมปฏิบัติเดิม แต่ก็ยังเป็นเพียงการมัดที่มือเท่านั้น

5) การเบิกโลง หลังจากมัดตราสังเสร็จแล้วจะยังไม่นำศพใส่โลงในทันที
นายเสวก กิจนิเทศ สัปเหร่อวัดธาตุทองกล่าวถึงขั้นตอนนี้ว่า

การเบิกโลงในสมัยนี้ ไม่มีแล้ว หายาก มีบ้างแต่น้อย แต่ที่นี้ยังทำอยู่ ศพที่ต้องเบิกโลงก็เพราะ
เจ้าภาพต้องการทำให้สมบูรณ์ เพื่อความสบายใจ จะต้องถามชื่อว่าโลงนี้ของใคร ญาติจะเป็นคนตอบว่า
เป็นโลงของใคร แล้วก็พินไปที่หัวโลง 3 ที แล้วจะต้องมีกึ่งพลา ปลาอย่า กระทงข้าว สายสิญจน์ 3 รอบ
มีบันได 3 ชั้น ใบตองปูรองข้างล่างและแคร่ไม้ไผ่ มีความยุ่งยาก วัดในชนบทจะยังทำอยู่ หรือบางวัดใน
กรุงเทพฯนี่ก็อาจจะทำอยู่ วัดที่ไม่ทำก็เพราะเพื่อให้ง่ายขึ้นเพื่อความสะดวกรวดเร็ว (เสวก กิจนิเทศ.
สัมภาษณ์ : 2549)

สำหรับสัปเหร่อวัดธาตุทองนั้นยังคงปฏิบัติขั้นตอนการเบิกโลงอยู่ ซึ่งจะมีขั้นตอนหลายอย่าง เริ่มจากจะต้องทำไม้ปากกาซึ่งจะทำมาจากไม้ไผ่มีขนาดเท่านี้วก้อย ด้านหนึ่งจะผ่าแล้วเอาคาบไว้กับโลงอีกด้านหนึ่งผ่าไว้คาบสายสิญจน์ ทำทั้งหมด 8 อัน โดยคาบตามด้านยาวของโลงศพ ด้านละ 4 อัน แล้ววางด้ายสายสิญจน์ให้หย่อน ๆ ส่วนปลายไม้ปากกาอีกด้านคาบไว้จนรอบครบทั้ง 8 อัน แล้วเอาเทียน 8 เล่มพาดที่ปากโลงระหว่างไม้ปากกาทั้ง 8 ซอง กับมีกระทงใบตองขนาดเล็กใส่กึ่งพลาปลาย่า กระทงข้าว นามาวางบนปากโลงทั้ง 8 ซองใกล้เทียนที่ติดไว้ แล้วสัปเหร่อจะทำน้ำมันตริตรณีสาร มาพรมที่โลงและวิกน้ำเสยผมไปด้วย ต่อจากนั้นเอาเทียนที่จุดไว้เผาสายสิญจน์ระหว่างไม้ปากกาให้ขาดจากกัน เหลือเฉพาะที่หัวโลงเท่านั้น เสร็จแล้วเอามีดหมอหรือมีดพร้ามากดสายสิญจน์ที่ตรงหัวโลงแล้วถามเจ้าภาพว่า “โลงนี้ของใคร” เจ้าภาพจะต้องตอบชื่อของผู้ตาย แล้วสัปเหร่อจะเอามีดหมอหรือมีดพร้า นั้นสับไปที่หัวโลง 3 ครั้ง โดยสับตรงกลางก่อนแล้วจึงสับข้างซ้ายและขวาท่างกันประมาณหนึ่งนิ้ว สับให้สายสิญจน์ขาดออกจากกัน ต่อจากนั้น จึงผลักไม้ปากกาเครื่องเช่น เทียน และด้ายสายสิญจน์ที่เหลืออยู่ลงไปในโลงให้หมดจึงถือว่าเสร็จพิธีเบิกโลง เป็นที่น่าสังเกตว่าพิธีการเบิกโลงในเขตพื้นที่ศึกษานี้ จะมีเพียงสัปเหร่อวัดธาตุทองเพียงคนเดียวเท่านั้นที่ยังคงใช้มีดหมอหรือมีดพร้าประกอบพิธีอยู่

6) การตั้งศพ การตั้งศพโดยสัปเหร่อวัดธาตุทองนั้นยังคงยึดธรรมเนียมปฏิบัติเช่นเดียวกับในอดีต กล่าวคือการตั้งศพนั้นสัปเหร่อจะหันศีรษะศพไปทางทิศตะวันตกเสมอ

7) การสวดอภิธรรมบำเพ็ญกุศล นายเสวก กิจนิเทศ สัปเหร่อวัดธาตุทอง กล่าวถึงขั้นตอนนี้ว่า “พอบรรจุศพเสร็จแล้วก็นำศพขึ้นตั้ง เจ้าน้ำที่ศาลาก็ทำหน้าที่ไปตามพิธีการคือ อาราธนาศีลพระ ถวายของพระ ซึ่งจะเป็นหน้าที่ของเจ้าน้ำที่ศาลาต่อไป” (เสวก กิจนิเทศ. สัมภาษณ์ : 2549)

วัดธาตุทองก็เป็นอีกวัดหนึ่งที่มีธรรมเนียมการสวดอภิธรรมเช่นเดียวกับวัดอื่นๆ ในเขตพื้นที่ศึกษา โดยเจ้าภาพจะนิมนต์พระมาสวดอภิธรรมจำนวน 4 รูป เมื่อถึงเวลาเจ้าภาพก็จะจุดเทียนบูชาพระรัตนตรัย จุดธูปบูชาหน้าศพ อาราธนาศีลและรับศีล หลังจากนั้นพระสงฆ์จะเริ่มสวดอภิธรรมซึ่งเจ้าภาพจะต้องถวายไทยธรรม ทอดผ้าบังสุกุล ต่อเมื่อพระสงฆ์อนุโมทนาและเจ้าภาพกรวดน้ำเสร็จก็จะถือว่าเสร็จพิธีสวดอภิธรรมบำเพ็ญกุศล

8) การเซ่นศพ ธรรมเนียมการเซ่นศพนั้นนับถือเป็นหน้าที่ของญาติผู้ตายซึ่งจะต้องนำอาหารคาวหวานมาตั้งไว้ ทั้งนี้สำหรับอาหารที่นำมาตั้งไว้ให้นั้นจะต้องวางไว้ทางด้านข้างโลงวันละ 1 เวลา คือตอนเย็น สำหรับการเซ่นนั้นญาติจะต้องทำการเคาะโลงบอกกล่าวให้ผู้ตายมารับอาหารที่นำมาเซ่น ทั้งนี้โดยจะทำการเซ่นศพทุกวันนับตั้งแต่วันแรกของการตั้งศพไปจนกระทั่งเผา

9) การนำน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพ สำหรับการนำน้ำมะพร้าวมาล้าง หน้าศพ นั้น นายเสวก กิจนิเทศ สัปเหร่อวัดธาตุทองกล่าวถึงขั้นตอนนี้ว่า “ในสมัยก่อนนั้นการเปิดโลงก่อน เมื่อนั้นเปิดเพื่ออะไร เปิดเพื่อตัดตราสังข์ แล้วล้างเอาเงินปากผีออกมาให้ลูกหลาน เก็บไว้เป็น ศีริมงคลกับชีวิต อาจจะเอาไปแขวนคอหรือเป็นเงินขวัญถุงเชื่อว่าจะทำให้ค้าขายดี แต่สมัยนี้ไม่มี แล้ว กรุงเทพมหานครมีแนวปฏิบัติมาให้ว่าห้ามเปิดโลงคงกลัวจะมีเชื้อโรค แต่ถ้าเปิดโลงก็就会有 การเอาน้ำมะพร้าวล้างหน้าซึ่งยังทำอยู่ แต่ถ้าไม่เปิดก็จะทำการเผาเลยไม่ต้องล้างหน้า นอกนั้นก็ไม่มี อะไรแล้ว” (เสวก กิจนิเทศ. สัมภาษณ์ : 2549) ได้กล่าวว่าสัปเหร่อวัดธาตุทองจะทำการล้างหน้าศพ เฉพาะศพที่ญาติหรือเจ้าภาพต้องการเท่านั้น และเช่นเดียวกับวัดอื่นๆในเขตพื้นที่ ศพที่ตายด้วยโรค ร้ายแรงจะไม่มีเปิดโลงเพื่อทำพิธีล้างหน้าศพ

10) การเผาศพ สำหรับการเผาศพนั้นปัจจุบันวัดธาตุทองจะดำเนินการเผา ศพให้โดยไม่จำกัดวัน สามารถเผาได้ทุกวันที่ทั้งนี้ต้องเป็นไปตามความเหมาะสมซึ่งต้องสอดคล้องกับ ความต้องการของญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพเป็นสำคัญ ส่วนการนำศพขึ้นสู่เมรุนั้น จะจัดขบวนโดยให้ ญาติผู้ตายเดินตามหลังศพเพื่อแสดงความเคารพ ลักษณะของการเดินจะเดินเวียนซ้ายไปขวารอบ เมรุสามรอบ ก่อนจะนำโลงศพขึ้นตั้งบนเชิงตะกอน ทั้งนี้หากญาติผู้ตายต้องการจะดูหน้าศพอีกครั้ง สัปเหร่อก็จะเปิดฝาโลงและตัดตราสังข์ออกเพื่อทำการเผาศพต่อไป นายเสวก กิจนิเทศ สัปเหร่อวัด ธาตุทองกล่าวว่า “แต่ถ้าไม่เปิดโลงก็จะทำการเผาเลยไม่ต้องล้างหน้า ไม่ต้องตัดตราสังข์ นอกนั้นก็ไม่มี อะไรแล้ว พอเผาเสร็จก็รอเก็บอัฐิ หรือที่เรียกว่าแปรธาตุ ปัจจุบันนี้ มีเมรุเผาศพ 2 เมรุ แต่เมื่อก่อน นี้ มี 6 เมรุและใช้ไม้เผา ไม่ได้ใช้น้ำมันเผาเหมือนสมัยนี้ เผาแบบเมื่อก่อนนั้นเผาง่ายกว่าแต่มันจะมี ควันเยอะมาก เผาแบบสมัยใหม่นี้ ไฟแรงแต่ต้องคอยเฝ้าต้องคอยดูและเอาเหล็กเขี่ยให้ศพโดนไฟให้ หมด ชั่วโมงกว่าก็จะหมดแล้วไม่นาน” (เสวก กิจนิเทศ. สัมภาษณ์ : 2549)

11) การบวชหน้าไฟ การบวชหน้าไฟถือเป็นประเพณีที่ญาติผู้ตายเช่น ลูก หลาน จะปฏิบัติให้ผู้ตายเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ดวงวิญญาณของผู้ตายและจุดดวงวิญญาณ ของผู้ตายให้หลุดพ้นจากบ่วงกรรมนำทางไปสู่สุคติ ที่วัดธาตุทองนี้ยังมีการปฏิบัติกันอยู่ ทั้งนี้โดย ส่วนใหญ่จะนิยมบวชก่อนวันเผา 1 วัน หรือ 3 วัน หรือบวชในวันเผาเลย และเมื่อทำพิธีเผาเสร็จสิ้น จึงจะลาสิขา

12) การแปรรูป สำหรับพิธีการแปรรูปนั้นเป็นพิธีกรรมหลังจากการเผาศพ กล่าวคือสัปเหร่อจะนำกระดูกของผู้ตายมาทำเป็นรูปคนโดยหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก หลังจาก นั้นจึงนิมนต์พระมาชักบังสุกุลตาย เสร็จแล้วจึงลบลรูปกระดูกเดิมทำเป็นรูปขึ้นใหม่ให้เป็นรูปคนและ หันด้านศีรษะไปทางตะวันออกซึ่งเป็นคติที่หมายถึงการเกิด โดยที่ญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพจะนำ สิ่งของมีค่า เช่น แก้ว แหวน เงิน ทอง มาโปรยลงบนกระดูก พร้อมทั้งประพรมด้วยของหอม ต่อจากนั้นจึงนิมนต์พระมาชักบังสุกุลเป็นจึงจะถือได้ว่าเป็นการเสร็จพิธี

13) การเก็บอัฐิ เช่นเดียวกับวัดอื่นๆในเขตพื้นที่ศึกษาสัปเหร่อจะทำการเก็บอัฐิในวันรุ่งขึ้นหลังจากการเผาศพ นายเสวก กิจนิเทศ สัปเหร่อวัดธาตุทองกล่าวว่า “พอเผาเสร็จก็รอเก็บอัฐิ หรือที่เรียกว่าแปรธาตุ ต้องเอาอัฐิ มาทำเป็นรูปคน เสร็จแล้วเก็บใส่โกศหรือเอาไปลอยน้ำแล้วแต่เจ้าภาพ เป็นอันเสร็จพิธี” (เสวก กิจนิเทศ. สัมภาษณ์ : 2549) ทั้งนี้ สัปเหร่อจะทำการแยกธาตุเก็บกระดูกใส่โกศไว้ ส่วนเก้านั้นจะใช้ผ้าขาวห่อเพื่อให้ญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพมารับโกศและถ้ากระดูกไปไว้ที่บ้านหรือนำไปลอยอังคารตามแต่ความต้องการของญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพ

4.1.2.4 พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีศพที่วัดสร้อยทอง

พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีศพที่วัดสร้อยทอง มี 12 ขั้นตอนตามลำดับ ดังนี้

1) การอาบน้ำศพ นายทัศนัย ศรีประเสริฐ เจ้าหน้าที่สัปเหร่อวัดสร้อยทองกล่าวว่า

สัปเหร่อต้องคอยดูแลเจ้าภาพตั้งแต่การไปรับศพจากโรงพยาบาลหรือรับศพจากที่บ้าน กรณีคนที่เสียชีวิตที่โรงพยาบาลเจ้าภาพอาจจะมาติดต่อให้ทางวัดจัดหาหีบศพ รวบรวมศพให้เราไปรับที่โรงพยาบาล ถ้าเป็นที่บ้านส่วนมากจะเป็นคนชรา รถที่เอาไปรับจะเป็นรถของร้านโรงศพที่มีอุปกรณ์ครบกับทางวัด จะเป็นร้านประจำของทางวัด การไปรับศพที่บ้าน เจ้าหน้าที่จะนิมนต์พระไป 1 รูป แล้วให้เจ้าภาพจุดธูปจุดตะเกียงบอกศพว่าให้ตามมาที่วัด เชิญดวงวิญญาณของผู้ตายมาพึ่งสวดที่วัด จะมีพิธีอยู่แค่นี้พิธีกรรมอื่นๆ จะไม่มีแล้ว ศพที่มาจากโรงพยาบาลส่วนมากจะอาบน้ำศพแต่งตัวฉัดยามาให้เรียบร้อยแล้ว (ทัศนัย ศรีประเสริฐ. สัมภาษณ์ : 2549)

ส่วนใหญ่ศพที่นำมาวัดสร้อยทองจะเป็นศพที่ได้รับการอาบน้ำมาจากโรงพยาบาลแล้ว ดังนั้น สัปเหร่อจึงไม่ต้องอาบน้ำให้แก่ศพอีก แต่ศพที่มาจากบ้านหากญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพต้องการให้สัปเหร่ออาบน้ำให้แก่ศพอีก สัปเหร่อจึงจะอาบน้ำและเปลี่ยนเสื้อผ้าให้แก่ศพโดยใช้เพียงน้ำสะอาดเท่านั้นไม่มีการนำน้ำที่ต้มจากใบหนาด ใบส้มป่อย ใบมะขาม มาอาบให้แก่ศพเหมือนในอดีต

2) การแต่งตัวศพ เช่นเดียวกับการอาบน้ำศพสัปเหร่อวัดสร้อยทองก็ไม่ได้ทำพิธีกรรมนี้เท่าใดนัก นายสุรัตน์ สายทองแท้ สัปเหร่อวัดสร้อยทองกล่าวว่า “เราอาจจะมาแต่งนิดหน่อย ถ้าศพไม่ได้ทำมาเลย บางโรงพยาบาลไม่ได้ทำให้ เราก็จะทำให้ บางที่เจ้าภาพประสงค์จะให้เปลี่ยนเครื่องแต่งตัวให้ศพ ก็จะมีการกลับเสื้อผ้าก่อน ไม่ใช่พิธีอะไรเวลาใส่ก็จะใส่ปกติ ใส่ชุดที่ดีที่สวยงามที่สุดแค่นั้น บางคนทำไม่จำเป็นต้องให้สัปเหร่อทำ เพราะศพจะแข็งแล้วต้องมีวิธีการจับศพ ยิ่งถ้าเปลี่ยนเป็นเสื้อยืดยิ่งลำบากกว่าเสื้อเชิ้ต ต้องให้คนทำเป็นทำ ทั้งนี้เพราะศพส่วนใหญ่มาจาก

โรงพยาบาลซึ่งเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลได้เป็นผู้จัดการเรื่องแต่งตัวศพเป็นที่เรียบร้อยแล้ว สัปเหร่อจึงเป็นเพียงผู้ตรวจความเรียบร้อยของศพและจัดการแต่งตัวให้ศพใหม่เฉพาะศพที่เจ้าภาพต้องการเท่านั้น” (สุรัตน์ สายทองแท้. สัมภาษณ์ : 2549)

3) การรดน้ำศพ การรดน้ำศพที่วัดสร้อยทองก็เป็นเช่นเดียวกับวัดอื่น ๆ ในเขตพื้นที่ศึกษา นายทัศนัย ศรีประเสริฐ เจ้าหน้าที่สัปเหร่อวัดสร้อยทองกล่าวว่า “พอศพมาถึงวัดเราก็จะเอาศพนั้นวางบนเตียงแล้วเอาผ้าคลุมไว้ก่อน ถ้าศพอาบน้ำแต่งตัวมาแล้วจะคอยทำพิธีรดน้ำจะรดน้ำกันประมาณ 17.00น. เป็นเวลามาตรฐาน” (ทัศนัย ศรีประเสริฐ. สัมภาษณ์ : 2549) กล่าวคือสัปเหร่อจะดำเนินการเฉพาะขั้นเตรียมพื้นที่และอุปกรณ์รดน้ำศพเท่านั้น เช่น ชันรดน้ำ อ่างรับน้ำเตียงตั้งศพ เป็นต้น สำหรับเวลาของพิธีการรดน้ำศพนั้นก็เริ่มเวลาประมาณ 17.00 น.

4) การมัดศพหรือการมัดตราสัง วัดสร้อยทองก็เป็นเช่นเดียวกับวัดอื่น ๆ ในเขตพื้นที่ศึกษา นายทัศนัย ศรีประเสริฐ เจ้าหน้าที่สัปเหร่อ วัดสร้อยทอง กล่าวว่า

เดี๋ยวนี้ส่วนมากทางเจ้าภาพมักจะไม่ให้มัดแล้วจะให้ผูกแต่ข้อมือ แต่ต่างจังหวัดต้องมัดเพราะส่วนมากต่างจังหวัดจะไม่เจียดยกกันศพเน่าจะห่อแล้วก็มัดตราสัง ที่ไม่เจียดยกเพราะคิดว่าศพอาจจะฟื้นขึ้นมาได้ หากเจียดยกไปแล้วศพจะฟื้นไม่ได้อีก อีกอย่างพอไม่เจียดยกกันศพเน่าศพจะแน่นขึ้น อืดขึ้นมา จึงต้องมัดตราสังให้แน่นหนา จะไม่เหมือนในกรุงเทพฯ ที่ทำอยู่ทุกวันนี้ก็จะมัดมือธรรมดา คือจับมือศพขึ้นพนมแล้วเอาดอกไม้รูปเทียนมัดกับมือไม่ได้มัดแน่นหนาพอให้อยู่ก็พอจะมีคาถากำกับ แต่ละคนคาถาก็จะไม่เหมือนกันจะไม่บอกให้ใครฟัง จะถ่ายทอดเฉพาะเครือญาติและจะถ่ายทอดเมื่อตอนที่เราจะเลิกทำอาชีพนี้อแล้ว หมายความว่าถ้าเราบอกหรือถ่ายทอดให้ใครต่อไปเราจะต้องเลิกอาชีพนี้อไปเลย แต่ถ้าเป็นญาติไม่เป็นไร สัปเหร่อทุกคนจะถืออย่างนี้ทั้งหมด ของพวกนี้จะไปทำล้อเล่นไม่ได้ (ทัศนัย ศรีประเสริฐ. สัมภาษณ์ : 2549)

การมัดตราสังนี้สัปเหร่อวัดสร้อยทองจะทำการมัดศพหรือการมัดตราสังเฉพาะที่ข้อมือของศพเท่านั้น หรือมีฉะนั้นก็จะจัดให้ศพนอนหงายปล่อยมือไว้ข้างลำตัว อย่างไรก็ตามหากมีการมัดศพหรือการมัดตราสังก็จะใช้ด้ายดิบเช่นเดียวกับธรรมเนียมพิธีกรรมในอดีต

5) การเบิกโลง สำหรับการเบิกโลงของสัปเหร่อวัดสร้อยทองนั้น นายสุรัตน์ สายทองแท้ สัปเหร่อวัดสร้อยทองกล่าวว่า “การเบิกโลงจะทำพิธีด้วยการชดโลงด้วยน้ำมนต์เท่านั้นเองไม่ได้มีพิธีอะไรมากหรอก คือ ก่อนเอาลงโลงเราจะต้องทำพิธีเบิกโลงด้วย ต้องทำน้ำมนต์อธิษฐานก่อนมีคาถาไว้ในการทำน้ำมนต์ด้วย ซึ่งเป็นคาถาส่วนตัว ท่องคาถาแล้วเอาน้ำมนต์ชดไปที่โลงแค่นั้นเอง ที่อื่นอาจจะมีการขึ้นตอนมากกว่านี้มันแล้วแต่ ครูใครครูมัน ไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน” (สุรัตน์ สายทองแท้. สัมภาษณ์ : 2549) กล่าวคือจะทำการเบิกโลงด้วยการเสกน้ำมนต์อธิษฐานสาธ

ไปยังโรงศพเท่านั้น ไม่มีการทำไม้ปากกา ไม่มีการทำกระทงใบตองใส่กุ่มพลา ปลาฆ่า กระทงข้าว ไม่มีการเผาสายสิญจน์ และไม่มีการกล่าวถวญญาดิผู้ตายด้วยว่า “โองนี้ของใคร”

6) การตั้งศพ ของวัดสร้อยทองนั้นจะเป็นเช่นเดียวกับวัดอื่นๆในเขตพื้นที่ศึกษา นายสุรัตน์ สายทองแท้ สัปเหร่อวัดสร้อยทองกล่าวว่า “พอมัดตราสังเสร็จแล้วก็เอาศพลงโลงไม่ต้องห่อศพแล้วปิดฝาโลงไว้เฉยๆไม่ต้องตอกตะปู เสร็จแล้วก็ขึ้นตั้งสวดอภิธรรมไปตามธรรมดาหันหัวศพไปทิศตะวันตกไม่มีอะไร” (สุรัตน์ สายทองแท้. สัมภาษณ์: 2549) กล่าวคือ สัปเหร่อวัดสร้อยทองนั้นจะหันศีรษะศพไปทางทิศตะวันตกเสมอ

7) การสวดอภิธรรมบำเพ็ญกุศล วัดสร้อยทองก็เป็นอีกวัดหนึ่งที่มีธรรมเนียมการสวดอภิธรรมเช่นเดียวกับวัดอื่นๆ ในเขตพื้นที่ศึกษา นายทัศนัย ศรีประเสริฐ เจ้าหน้าที่สัปเหร่อวัดสร้อยทองกล่าวว่า “เจ้าภาพในวันนั้นจะจุดธูปเทียนไหว้พระ พระจะสวดอภิธรรมจนจบ แล้วเจ้าภาพลูกหลานก็ทอดผ้าถวายบังสุกุลให้พระเป็นอันเสร็จพิธี แล้วแต่ว่าจะสวดกี่วันก็ทำอย่างนี้ทุกวันจนถึงวันเผา” (ทัศนัย ศรีประเสริฐ. สัมภาษณ์: 2549) ในพิธีการสวดอภิธรรมนี้เจ้าภาพจะนิมนต์พระจำนวน 4 รูป มาสวดอภิธรรม เมื่อถึงเวลาเจ้าภาพก็จะจุดเทียนธูปบูชาพระรัตนตรัย จุดธูปบูชาหน้าศพ อาราธนาศีลและรับศีล ต่อจากนั้นพระสงฆ์จึงเริ่มสวดอภิธรรมซึ่งเจ้าภาพจะต้องถวายไทยธรรมทอดผ้าบังสุกุล และเมื่อพระสงฆ์อนุโมทนาในขณะที่เจ้าภาพกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายเรียบร้อยแล้ว จึงจะถือว่าเสร็จพิธีสวดอภิธรรมบำเพ็ญกุศล

8) การเชณศพ เช่นเดียวกันทำเนียมการเชณศพนี้ถือเป็นหน้าที่ของญาติผู้ตายที่จะต้องนำสำหรับอาหารมาเชณดวงวิญญาณของผู้ตาย ทั้งนี้สำหรับอาหารที่นำมาเชณศพนั้นจะต้องตั้งไว้ด้านข้างของโลง วันละ 1 เวลา คือตอนเย็น สำหรับการเชณศพนั้นญาติจะต้องทำการเคาะโลงบอกกล่าวให้ผู้ตายมารับอาหารที่นำมาเชณ โดยจะทำการเชณศพทุกวันนับตั้งแต่วันแรกของการตั้งศพ

9) การนำน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพ สำหรับการนำน้ำมะพร้าวมาล้างหน้าศพนั้น สัปเหร่อวัดสร้อยทองจะล้างหน้าศพเฉพาะศพที่ญาติหรือเจ้าภาพต้องการเท่านั้น นายทัศนัย ศรีประเสริฐ เจ้าหน้าที่สัปเหร่อวัดสร้อยทองกล่าวว่า “ก่อนเผาจะต้องเปิดโลงเพื่อเอาน้ำมะพร้าวล้างที่นี่ยังล้างอยู่ล้างทุกศพและเอามือดอคมัดตราสังด้วย นอกจากเจ้าภาพจะบอกว่าไม่ต้องเปิดให้เผาเลย เราก็จะทำพิธีตัดนอกโลงตัดด้วยคาถา” (ทัศนัย ศรีประเสริฐ. สัมภาษณ์ : 2549) และในขั้นตอนพิธีกรรมนี้เองก็จะมีกรนำเงินใส่ไว้ในพานเพื่อซื้อที่ให้แก่ดวงวิญญาณของผู้ตายแต่จะไม่มีกรนำเงินดังกล่าวเผากับศพด้วย ส่วนศพที่ตายด้วยโรคร้ายแรงจะไม่มีกรเปิดโลงเพื่อทำพิธีล้างหน้าศพโดยเด็ดขาด เป็นที่น่าสังเกตว่าขั้นตอนการนำน้ำมะพร้าวมาล้างหน้าศพนี้จะมีกรซื้อที่ให้แก่ดวงวิญญาณของผู้ตายซึ่งมีความใกล้เคียงกับธรรมเนียมการทิ้งเบี้ยให้แก่ตากลิยาภกลานั่นเอง

10) การเผาศพ สำหรับการเผาศพนั้นวัดสร้อยทองจะดำเนินการเผาศพให้ทุกวันไม่มีวันที่ห้ามเผา แต่ทั้งนี้ต้องเป็นไปตามความเหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพเป็นสำคัญ นายทัศนัย ศรีประเสริฐ เจ้าหน้าที่สัปเหร่อวัดสร้อยทองกล่าวว่า

วันเผาก็จะมีการเลี้ยงพระเพล พอเลี้ยงเพลเสร็จก็จะนำศพเวียนสามรอบ แล้วยกขึ้นตั้งบนเมรุ เวลาจุดไฟ จะนิมนต์พระมาจุดไฟถือว่าได้เกาะชายผ้าเหลือง ที่วัดสร้อยทองนี้มีเมรุเดียว เตาเดียว เป็นเตาน้ำมัน 1 ศพใช้น้ำมันประมาณ 70 – 80 ลิตร พอเข้าเตาแล้วต้องคอยพลิกกลับศพต้องคอยเฝ้าใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมง จะเหลือกองเศษขี้เถ้ากับกระดูกต้องแยกออกจากกัน เปลี่ยนมาเป็นเมรุเผาแบบน้ำมันนี้ประมาณ 6 ปี แต่ก่อนนี้ใช้เตาถ่านใช้ถ่านดิบต่อ 1 ศพประมาณ 5 – 6 กระสอบใช้เวลาเผานานตั้งแต่ 5 โมงเย็น บางทีตี 1 ยังเผาไม่หมดเลยก็มี แต่เวลาเผานี้ยังงี้ก็ต้องเผาให้หมดไม่หมดไม่ได้ สมัยนี้ศพไทย จีน เผาหมด ศพเด็กก็เผา (ทัศนัย ศรีประเสริฐ, สัมภาษณ์ : 2549)

การนำศพขึ้นสู่เมรุนั้นก็จะจัดขบวนโดยให้ญาติผู้ตายเดินตามหลังศพ ลักษณะของการเดินนั้นจะเดินเวียนซ้ายไปขวารอบเมรุสามรอบ ก่อนจะนำโลงศพขึ้นตั้งบนเชิงตะกอน ทั้งนี้หากญาติผู้ตายต้องการจะดูหน้าศพอีกครึ่งสัปเหร่อก็จะเปิดฝาโลงและตัดตราส่งออกเพื่อทำการเผาศพต่อไป

11) การแปรรูป สำหรับการแปรรูปนั้นสัปเหร่อวัดสร้อยทองก็จะดำเนินการเช่นเดียวกับวัดอื่นๆ ในเขตพื้นที่ศึกษา นายสุรัตน์ สายทองแท้ สัปเหร่อวัดสร้อยทองกล่าวว่า “เมื่อเราเผาเสร็จตอนเช้าเราจะมาเก็บอัฐิเรียกว่าการแปรรูป จะนิมนต์พระมาบังสุกุลเป็นบังสุกุลตาย จะเก็บอัฐิจากกระบะมาใส่ถาดไว้ แล้วมาเรียงเป็นรูปคนบนผ้าขาว เจ้าภาพจะโปรยดอกไม้มะลิ กุหลาบ พรมน้ำหอมใครพอมีเงินก็จะซื้อผ้ามาถวายตอนบังสุกุล เป็นอันเสร็จพิธี” (สุรัตน์ สายทองแท้, สัมภาษณ์ : 2549) กล่าวคือนำกระดูกของผู้ตายมาทำเป็นรูปคนโดยหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก หลังจากนั้นจึงนิมนต์พระมาชักบังสุกุลตาย เสร็จแล้วจึงลบรูปกระดูกเดิมแล้วทำเป็นรูปคนขึ้นมาใหม่โดยหันศีรษะไปทางทิศตะวันออกซึ่งผู้ตายหรือเจ้าภาพจะนำสิ่งของมีค่า เช่น แก้วแหวน เงินทอง มาโปรยลงบนกระดูก พร้อมทั้งประพรมด้วยของหอม หลังจากนั้นจึงนิมนต์พระมาชักบังสุกุลเป็นอีกครั้งจึงจะถือเป็นการเสร็จพิธี

12) การเก็บอัฐิ เช่นเดียวกับวัดอื่น ๆ ในเขตพื้นที่ศึกษา นายทัศนัย ศรีประเสริฐ เจ้าหน้าที่สัปเหร่อวัดสร้อยทองกล่าวว่า “ญาติผู้ตายบางรายจะเก็บเอาอัฐิไปบ้านหรืออาจจะแบ่งไว้ที่วัด บางรายอาจจะเอาใส่ผ้าขาวหรือใส่ผอบดินที่ละลายได้ไปลอยอังคารที่แม่น้ำปากน้ำ หรือไปลอยในทะเล ทางวัดนี้ก็มีเรือพาออกไปลอย เสียค่าใช้จ่ายประมาณ 400 บาท ขึ้นตอนต่าง ๆ ก็จะมีหมดแล้วแค่นี้” (ทัศนัย ศรีประเสริฐ, สัมภาษณ์ : 2549) ในขั้นตอนการเก็บอัฐินี้สัปเหร่อวัดสร้อยทองจะเก็บอัฐิในวันรุ่งขึ้นหลังจากเผาศพเรียบร้อยแล้ว ทั้งนี้สัปเหร่อจะแยกเก็บ

กระดูกใส่โกศไว้ ส่วนแก่นั้นจะใช้ผ้าขาวห่อเพื่อให้ญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพมารับโกศและเฝ้ากระดูกไปไว้ที่บ้านหรือนำไปลอยอังคารตามแต่ความต้องการของญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพเอง

4.1.2.5 พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีศพที่วัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร

เนื่องจากวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหารเป็นวัดที่มีลักษณะพิเศษ คือ เป็นฌาปนสถานสำหรับพระศพเชื้อพระวงศ์ ผู้มีบรรดาศักดิ์ และสามัญชนทั่วไป ซึ่งย่อมมีพิธีกรรมและความเชื่อแตกต่างกัน ในที่นี้จึงจะได้กล่าวถึงพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีศพสามัญชน กับพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับการปลงพระศพเชื้อพระวงศ์และผู้มีบรรดาศักดิ์ ดังต่อไปนี้

พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีศพสามัญชน

พิธีกรรมเกี่ยวกับศพสามัญชนที่วัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหารสัปเหร่อจะเป็นผู้กระทำ ซึ่งมีพิธีกรรมและความเชื่ออยู่ 9 ขั้นตอนตามลำดับ ดังนี้

1) การอาบน้ำศพ นายประภาส ศิลปอุดม เจ้าหน้าที่สัปเหร่อวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร เล่าว่า “เดิมนี่พิธีกรรมแบบเดิมแบบเก่าไม่มีแล้ว พอศพมาส่งจะแต่งศพมาเรียบร้อยหมดแล้ว มีน้อยที่จะให้เรามาแต่งให้ โดยมากเดิมนี่จะรดน้ำศพมาจากโรงพยาบาลเลยก็มีนะ เอมาร่วมโลงแล้วยกขึ้นตั้งทั้งโลงเลยไม่ต้องเอาศพออกมาอีก หรือหากเจ้าภาพต้องการรดน้ำศพที่วัด เอาศพพามาถึงก็จัดที่ทางตั้งศพอรอดน้ำศพ ส่วนมากศพที่มานี่จะมีน้ำอาบศพพระราชทาน จะต้องอาบเป็นลำดับสุดท้ายแล้วจะไม่ให้ใครรดน้ำศพได้อีก” (ประภาส ศิลปอุดม. สัมภาษณ์ : 2550)

ภาพประกอบ 15 การอาบน้ำอาบศพพระราชทาน

จากคำบอกเล่าจะเห็นได้ว่า ศพส่วนใหญ่ที่นำมาวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหารก็เป็นศพที่ได้รับการอาบน้ำมาจากโรงพยาบาลแล้ว ดังนั้น สัปเหร่อจึงไม่ต้องอาบน้ำให้แก่ศพอีก เว้นเสียแต่ศพที่ญาติหรือเจ้าภาพต้องการให้อาบ สัปเหร่อจึงจะอาบน้ำ

2) การแต่งตัวศพ สัปเหร่อวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหารไม่ค่อยได้ทำพิธีกรรมการแต่งตัวศพ ทั้งนี้ เพราะศพส่วนใหญ่มักมาจากโรงพยาบาล ซึ่งเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลได้แต่งตัวศพมาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

3) การรดน้ำศพ การรดน้ำศพที่วัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหารก็เป็นเช่นเดียวกับวัดอื่น ๆ ในเขตพื้นที่ศึกษา แต่อาจมีลักษณะพิเศษ คือ วัดนี้มีศพที่ได้รับพระราชทานน้ำหลวงอาบศพหรือมีการรดน้ำศพพระราชทาน ซึ่งประธานในพิธีจะเป็นผู้รดน้ำศพคนสุดท้าย สำหรับหน้าที่ของสัปเหร่อในขั้นตอนนี้จะดำเนินการเฉพาะขั้นเตรียมพื้นที่และอุปกรณ์รดน้ำศพเท่านั้น ส่วนเวลาของพิธีการรดน้ำศพจะเป็นเวลาประมาณ 16.00 น. นายเล็ก สุขดี เจ้าหน้าที่สัปเหร่อวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร กล่าวว่า “เมื่อก่อนนั้น ประดิพัทธ์รดน้ำศพเรียบร้อยแล้วก็จะมัดตราสัง มัดที่มือ พร้อมด้วยดอกไม้ธูปเทียน ให้วิญญาณคนตายได้ไปไหว้พระจุฬามณีบนสวรรค์ เพราะยังเชื่อกันแบบนั้นอยู่ ตอนมัดตราสังนี้จะมีคาถากำกับอยู่ บางคนมี บางคนไม่มี บางคนพูด บางคนไม่พูด สมัยนี้คาถามันดูจะไม่จำเป็นแล้ว เรื่องมัดตราสังนี้ทุกวันนี้ก็ไม่ได้มัดแล้ว เพราะบางศพมาก็เอาขึ้นตั้งเลย เสร็จมาหมดแล้ว ไม่ต้องทำอะไร ศพที่มาจากวัดนี้จะเป็นแบบนี้เกือบทั้งนั้น นาน ๆ ที่ถึงจะต้องมัด ซึ่งเจ้าภาพบางรายบอกไม่ให้มัดด้วยซ้ำไป เพราะบอกว่าสงสารศพ” (เล็ก สุขดี. สัมภาษณ์ : 2550)

4) การตั้งศพ เช่นเดียวกับวัดอื่น ๆ ในเขตพื้นที่ศึกษา การตั้งศพสัปเหร่อวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหารจะหันศีรษะของศพไปทางทิศตะวันตกเสมอ หรือบางครั้งก็ใช้หันไปทิศใดก็ได้

5) การสวดอภิธรรมบำเพ็ญกุศล วัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหารก็เป็นอีกวัดหนึ่งที่มีธรรมเนียมการสวดอภิธรรมเหมือนกับวัดอื่น ๆ ในเขตพื้นที่ศึกษา โดยเจ้าภาพจะนิมนต์พระสงฆ์จำนวน 4 รูปมาสวดอภิธรรม เมื่อถึงเวลาเจ้าภาพก็จะจุดเทียนธูปบูชาพระรัตนตรัย จุดธูปบูชาหน้าศพ อาราธนาศีลและรับศีล ต่อจากนั้นพระสงฆ์จะเริ่มสวดอภิธรรม ซึ่งเจ้าภาพจะต้องถวายไทยธรรม ทอดผ้าบังสุกุล และเมื่อพระสงฆ์อนุโมทนาเจ้าภาพก็จะกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย เป็นการเสร็จพิธีสวดอภิธรรมบำเพ็ญกุศล

6) การเซ่นศพ การเซ่นศพถือเป็นหน้าที่ของญาติผู้ตายที่ต้องนำสำหรับอาหารมาเซ่นดวงวิญญาณของผู้ตาย สำหรับอาหารที่นำมาเซ่นศพนั้นจะต้องตั้งไว้ข้างโลงด้านปลายเท้า โดยมีกำหนดเซ่นวันละ 1 เวลา คือเวลาเย็น สำหรับวิธีการเซ่นนั้นญาติจะต้องเคาะโลงบอกกล่าวให้

ผู้ตายมารับอาหารที่นำมาเช่น และต้องเซ่นศพทุกวันนับตั้งแต่วันแรกของการตั้งศพ

7) การเผาศพ วัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหารมีการเผาศพให้ทุกวัน ตามแต่ความต้องการของญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพ ไม่มีวันที่ห้ามเผา นอกจากว่าวันไหนทางวัดมีงาน พิเศษ เช่น มีงานราชพิธี เป็นต้น สำหรับการนำศพขึ้นสู่เมรุก็จะจัดขบวนโดยให้ญาติผู้ตายเดิน ตามหลังศพ ส่วนลักษณะของการเดินจะเดินเวียนซ้ายไปขวารอบเมรุ 3 รอบก่อนนำโลงศพขึ้นตั้งบนเชิง ตะกอน นายเล็ก สุขดี เจ้าหน้าที่สัปเหร่อวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร กล่าวว่า “ศพทุกศพจะเผา หมดไม่ว่าศพเด็ก ศพผู้ใหญ่ จะตายแบบไหนมาก็เผาหมด ไม่ว่าตายโหง หรือศพเด็ก เผาหมด เวลา เผาจริงตอนสุดท้ายก่อนปิดเตาเผาก็จะมีคาถา เพื่อให้ดวงวิญญาณผู้ตายไปสู่สุคติ แต่บางคนก็จะ บอกแล้วว่าขอให้ไปสู่ที่ชอบที่ชอบ” (เล็ก สุขดี.สัมภาษณ์ : 2550)

8) การแปรรูป นายประภาส ศิลปอุดม เจ้าหน้าที่สัปเหร่อวัดเทพศิรินทราวาส- ราชวรวิหารอีกคนหนึ่ง กล่าวว่า “หลังจากเผาเสร็จตอนเช้า ซึ่งต้องเข้ามาก ๖ โมง เข้าเสียอีก จะมีการเก็บกระดูกซึ่งขั้นตอนนี้ไม่มีใครมาทำแทนได้ ต้องมาทำเอง เพราะวิธีการเก็บจะมี ขั้นตอนในการเก็บ ต้องมีการกลับธาตุ คือ การเก็บกระดูกมาใส่ถาด ทำเป็นรูปคน หันไปทาง ตะวันตกก่อน แล้วค่อยหันมาทางตะวันออก หมุนกลับไปกลับมา แล้วให้พระสงฆ์บังสุกุลก็เสร็จพิธี” (ประภาส ศิลปอุดม. สัมภาษณ์ : 2550) ได้ความว่าสำหรับพิธีการแปรรูปนั้นสัปเหร่อวัดเทพศิรินทราวาส- ราชวรวิหารก็ทำเช่นเดียวกับวัดอื่น ๆ ในเขตพื้นที่ศึกษา กล่าวคือ นำกระดูกของผู้ตายมาทำ เป็นรูปคนให้หันศีรษะไปทางทิศตะวันตก หลังจากนั้นจึงนิมนต์พระสงฆ์มาชักบังสุกุลตาย เสร็จแล้ว จึงลบลูกกระดูกเดิมแล้วทำเป็นรูปคนขึ้นมาใหม่ให้หันศีรษะไปทางทิศตะวันออก ซึ่งญาติของผู้ตาย หรือ เจ้าภาพจะนำสิ่งของมีค่ามาโปรยลงบนกระดูก พร้อมทั้งประพรมด้วยของหอม หลังจากนั้นจึง นิมนต์พระสงฆ์มาชักบังสุกุลเป็น จึงจะถือเป็นการเสร็จพิธี

9) การเก็บอัฐิ สำหรับการเก็บอัฐิก็ดำเนินการเช่นเดียวกับวัดอื่น ๆ ในเขต พื้นที่ศึกษา กล่าวคือ สัปเหร่อจะเก็บอัฐิในวันรุ่งขึ้นหลังจากเผาศพเรียบร้อยแล้ว จะทำการแปรรูป เสร็จแล้วก็แยกธาตุเก็บกระดูกใส่โกศไว้ ส่วนเถ้าจะใช้ผ้าขาวห่อไว้ เพื่อให้ญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพมา รับโกศและเถ้ากระดูกกลับไป

พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับการปลงพระศพเชื้อพระวงศ์และผู้มีบรรดาศักดิ์

ในการปลงพระศพเชื้อพระวงศ์ระดับหม่อมเจ้าขึ้นไป หรือปลงศพผู้มีบรรดาศักดิ์นั้น เจ้าหน้าที่จากสำนักพระราชวังที่มีหน้าที่เกี่ยวกับพิธีศพที่เรียกว่า “เจ้าพนักงานสนมพลเรือน” เป็น ผู้กระทำพิธีและรายละเอียดตามขั้นตอนต่าง ๆ ทุกขั้นตอน เจ้าหน้าที่ของวัดเทพศิรินทราวาสราชวร วิหารจะไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งเมื่อเชื้อพระวงศ์และผู้มีบรรดาศักดิ์สิ้นชีพิตักษัย หรือถึงแก่กรรม ญาติ

จะขอรับพระราชทานน้ำหลวงอาบศพ เครื่องประกอบเกียรติยศ และขอพระราชทานเพลิงพระศพ และศพ เครื่องประกอบเกียรติยศมีหลายอย่าง ได้แก่ หีบ โกศ ฉัตร และเครื่องประโคม ซึ่งจะได้ อย่างไม่อย่างหนึ่งแล้วแต่ชั้นเกียรติยศของผู้นั้น พิธีพระศพเชื้อพระวงศ์และผู้มีบรรดาศักดิ์เป็นพิธีที่มีขั้นตอนมาก ผู้ศึกษาขอนำมากล่าวไว้โดยสังเขป ดังนี้

1) การจัดการเกี่ยวกับพระศพและศพ

การจัดการเกี่ยวกับพระศพและศพมีขั้นตอนโดยสังเขป ดังนี้

1.1) การอาบน้ำศพ น้ำอาบพระศพและศพจะประกอบด้วยน้ำ น้ำหอม และน้ำมัน ซึ่งเป็นน้ำพระราชทานโดยมีเจ้าหน้าที่อัญเชิญมา ผู้มีอาวโสที่เป็นประธานในพิธีจะหันหน้าไปทางทิศที่พระเจ้าอยู่หัวประทับแรม ถวายคำนับ เจ้าหน้าที่จะส่งน้ำให้ผู้เป็นประธานรดที่พระศพหรือศพ โดยเจ้าหน้าที่จะยกพระศพหรือศพขึ้นเฉพาะส่วนบนเพื่อรับพระราชทานน้ำ การรดจะเริ่มจากบ่าขวาเฉลี่ยลงไปตามอก เมื่อรดน้ำแล้วประธานจะหันหน้าไปทางทิศที่พระเจ้าอยู่หัวประทับและถวายคำนับอีกครั้งหนึ่ง ในระหว่างนั้นสังข์ แตรวงดนตรีฝรั่ง ปี่ กลองชนะ จะประโคม เวลารับพระราชทานน้ำหลวง พระสงฆ์สดับปกรณ์ 10 รูป

1.2) การหีวม จะหีวงแล้วหีวขึ้น หรือหีวธรรมดาก็ได้ เมื่อหีวเสร็จแล้วก็หักหีว

1.3) การทำสุกัศพ คือการห่อศพและตราสังเพื่อบรรจุพระศพหรือศพลงโกศพระราชทานตามชั้นยศ

1.4) การตั้งพระศพและศพ ตั้งโกศพร้อมเครื่องประดับและเครื่องประกอบเกียรติยศศพ เช่น ฉัตร เป็นต้น

1.5) การสวดพระอภิธรรม มีการสวดพระอภิธรรมทั้งกลางวันและกลางคืน จำนวนวันที่สวดขึ้นอยู่กับชั้นยศ เช่น 100 วัน 15 วัน 7 วัน 3 วัน เป็นต้น

2) การถวายเพลิงพระศพและพระราชทานเพลิงศพ

การถวายเพลิงพระศพและพระราชทานเพลิงศพมีขั้นตอนโดยสังเขป ดังนี้

2.1) เจ้าหน้าที่จะเปลื้องเครื่องสุกัศพ คือ การนำสิ่งปฏิภาณภายในโกศ เช่น กระดาษฟาง หมอนหนุน นำไปเผาพร้อมกับเผาบุพโพ (น้ำเหลืองน้ำหนอง) และห่อผ้าให้พระศพใหม่ เครื่องสุกัศพประกอบด้วยผ้าขาว 8 เมตร ด้ายดิบ 1,200 กรัม ผ้าพลาสติก 5 เมตร กระดาษฟาง 5 พับ เสื้อหรือผ้าน้ำมัน 1 ผืน หีบสำหรับใส่บุพโพ 1 หีบ เครื่องสุมดับกลิ่นกับมะพร้าวแก้วสำหรับรดศพก่อนเผาจริง

2.2) อัญเชิญโกศพระศพและศพขึ้นรถอวดพระประเทียบ และกระบวนพระอิสริยยศแห่พระศพเวียนพระเมรุ ในระหว่างนั้นมีสวดพระอภิธรรม

2.3) ทอดผ้าไตรถวายพระสงฆ์ พระสงฆ์สดับปกรณ์

2.4) พระราชทานเพลิงพระศพและศพ ประโคมสังข์ แตรวงดนตรีฝรั่ง ปี

กลองชนะ

3) การเก็บอัฐิ

การเก็บอัฐิพระศพและศพ ในวันรุ่งขึ้น พนักงานจะมีการแปรอังคารและอัฐิเป็นรูปคนเช่นเดียวกับศพสามัญชน พระสงฆ์ 3 รูปบังสุกุลที่ละรูปจนครบ พรมน้ำหอมบนอัฐิ ไปรยเงินปลีก แล้วเก็บอัฐิที่เลือกลงชุปในน้ำหอม จากนั้นนำบรรจุโกศ อัฐิที่เหลือจะรวมเข้ากับอังคารแล้วบรรจุในตู้ต่อไป (ปิย มาลากุล.2514 : 1-48)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า พิธีศพของวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหารอาจแบ่งได้ 2 แบบ คือ พิธีหลวงและพิธีราษฎร์ พิธีหลวงเป็นพิธีปลงพระศพเชื้อพระวงศ์ระดับหม่อมเจ้าขึ้นไปและผู้มีบรรดาศักดิ์ พิธีการต่าง ๆ จะดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่จากสำนักพระราชวังที่มีหน้าที่เกี่ยวกับพิธีศพที่เรียกว่า “เจ้าพนักงานสนมพลเรือน” ส่วนพิธีราษฎร์เป็นพิธีศพของสามัญชน พิธีการต่าง ๆ จะดำเนินการโดยสัปเหร่อ

ตาราง 1 ตารางเปรียบเทียบขั้นตอนพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีศพของวัดที่ทำการศึกษา

ขั้นตอนพิธีกรรมดั้งเดิม	ขั้นตอนพิธีกรรม วัดพระศรีมหาธาตุ	ขั้นตอนพิธีกรรม วัดอัปสรสวรรค์	ขั้นตอนพิธีกรรม วัดธาตุทอง	ขั้นตอนพิธีกรรม วัดสร้อยทอง	ขั้นตอนพิธีกรรม วัดเทพศิรินทราวาสฯ
1. บอกหนทาง	-	-	-	-	-
2. อาบน้ำศพ	✓	✓	✓	✓	✓
3. แต่งตัวศพ	✓	✓	✓	✓	✓
3.1 รดน้ำศพ	✓	✓	✓	✓	✓
3.2 หวี้ม	-	-	-	-	-
3.3 เงินใส่ปาก	-	-	-	-	-
3.4 หมากใส่ในปาก	-	-	-	-	-
3.5 ซี่ผึ้งปิดหน้า	-	-	-	-	-
3.6 กรวย ดอกไม้ ธูปเทียน	-	-	-	-	-
4. การมัดศพ(ตราสัง)	✓	✓	✓	✓	-

5. การเบิกโลง	-	-	✓	✓	-
---------------	---	---	---	---	---

ตาราง 1 (ต่อ)

ขั้นตอนพิธีกรรมดั้งเดิม	ขั้นตอน พิธีกรรม วัดพระศรี มหาธาตุ	ขั้นตอน พิธีกรรม วัดอัมพวัน วรวิหาร	ขั้นตอน พิธีกรรม วัดธาตุทอง	ขั้นตอน พิธีกรรม วัดสร้อยทอง	ขั้นตอน พิธีกรรม วัดเทพศิริน ทราวาสฯ
6. เครื่องประกอบโลง	-	-	-	-	-
7. การตั้งศพ	✓	✓	✓	✓	✓
8. การตามไฟหน้าศพ	-	-	-	-	-
9. พระสวดอภิธรรม	✓	✓	✓	✓	✓
10. การเซ่นศพ	✓	✓	✓	✓	✓
11. การนำศพออก จากบ้าน	-	-	-	-	-
11.1 ไม่ห้ามศพลอดชื้อ	-	-	-	-	-
11.2 การชักฟาก สามชี ตีหมอน้ำสามใบ	-	-	-	-	-
11.3 ประดูป่า	-	-	-	-	-
11.4 การขีดข้าวสาร	-	-	-	-	-
11.5 ไม่ขีดทางไป	-	-	-	-	-
11.6 ห้ามห้าม ข้ามนาข้ามสวน	-	-	-	-	-
12. โปรยข้าวตอก	-	-	-	-	-
13. การเผาศพ	✓	✓	✓	✓	✓
14. ทิ้งเบ้าให้ตากลิ ยายกลา	✓	✓	-	-	-
15. การนำมะพร้าว ล้างหน้าศพ	✓	✓	✓	✓	-
16. การโยนผ้าข้ามศพ	-	-	-	-	-
17. การชักฟืน 3 ดุ้น	-	-	-	-	-
18. การบวชน้ำไฟ	✓	✓	✓	-	-

19. การสวดหน้าไฟ	-	-	-	-	-
------------------	---	---	---	---	---

ตาราง 1 (ต่อ)

ขั้นตอนพิธีกรรมดั้งเดิม	ขั้นตอนพิธีกรรม วัดพระศรีมหาธาตุ	ขั้นตอนพิธีกรรม วัดอัปสรสวรรค์	ขั้นตอนพิธีกรรม วัดธาตุทอง	ขั้นตอนพิธีกรรม วัดสร้อยทอง	ขั้นตอนพิธีกรรม วัดเทพศิรินทราวาสฯ
20. วันเผาศพ (มีวันห้ามเผา)	-	-	-	-	-
21. การเดินสามหาบ	-	-	-	-	-
22. การแปรรูป	✓	✓	✓	✓	✓
23. การเก็บอัฐิ	✓	✓	✓	✓	✓
รวมขั้นตอน	13	13	13	12	9

ขั้นตอนพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีศพในปัจจุบันสามารถสรุปได้ดังนี้

1. การอาบน้ำศพ ในปัจจุบันส่วนใหญ่ศพจะได้รับการอาบน้ำศพมาแล้วจากโรงพยาบาล ดังนั้นสัปเหร่อในแต่ละวัดไม่ได้ประกอบพิธีกรรมการอาบน้ำศพเท่าใดนัก
2. การแต่งตัวศพ เช่นเดียวกับการอาบน้ำศพพิธีกรรมนี้จะเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ในโรงพยาบาล สัปเหร่อในปัจจุบันจึงมีหน้าที่เพียงแค่ตรวจดูความเรียบร้อยของเครื่องแต่งกายศพเท่านั้น เว้นเสียแต่ญาติผู้ตายจะร้องขอให้มีการแต่งตัวให้ศพใหม่ สัปเหร่อจึงจะแต่งตัวให้ศพด้วยเครื่องแต่งกายที่ญาติผู้ตายนำมาให้
3. การรดน้ำศพ เป็นขั้นตอนที่ไม่มีในพิธีกรรมในอดีตแต่ปัจจุบันมีเพิ่มเติมขึ้นมาหน้าที่ของสัปเหร่อในพิธีรดน้ำศพ คือ การเตรียมพื้นที่และอุปกรณ์สำหรับรดน้ำศพเท่านั้น เช่น ขันรดน้ำ อ่างรับน้ำ เตียงตั้งศพ เป็นต้น สำหรับเวลาของพิธีรดน้ำศพนั้นส่วนใหญ่จะเริ่มที่เวลาประมาณ 16.00 น. และ 17.00 น. ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสะดวกและระเบียบการของวัดในแต่ละวัด
4. การมัดศพหรือการมัดตราสัง ปัจจุบันสัปเหร่อมักจะทำการมัดศพหรือการมัดตราสังเฉพาะที่ข้อมือของศพเท่านั้น หรือมีฉะนั้นก็จะจัดทำให้ศพนอนหงายปล่อยมือไว้ข้างลำตัว อย่างไรก็ตาม หากมีการมัดศพหรือการมัดตราสังก็จะใช้ด้ายดิบมัดเช่นเดียวกับธรรมเนียม

พิธีกรรมในอดีต

5. การเบิกโลง สัปเหร่อในปัจจุบันส่วนมากไม่นิยมทำพิธีเบิกโลง สำหรับในเขตพื้นที่การศึกษามีเพียง 2 วัด เท่านั้นที่ยังคงทำพิธีเบิกโลงอยู่ คือ วัดสร้อยทองและวัดธาตุทอง นอกจากนี้พิธีกรรมเบิกโลงก็ได้เปลี่ยนไปจากทำเนียมปฏิบัติเดิมมากด้วยเช่นกัน อาทิ วัดสร้อยทอง สัปเหร่อจะทำการเสกน้ำมนต์ธรณีสารเพื่อพรมไปยังโลงศพเท่านั้นก็ถือว่าเป็นการเบิกโลงแล้ว ส่วนวัดธาตุทองยังคงสามารถรักษารายละเอียดขั้นตอนการเบิกโลงแบบในอดีตไว้ได้

6. การตั้งศพ สำหรับการตั้งศพนั้นทุกวัดจะหันศีรษะของศพไปทางทิศตะวันตกเสมอ หรือหากไม่สะดวกอาจหันหัวศพไปทางทิศใต้แทนก็ได้ เพราะถือว่าเป็นทิศอวมงคลเหมือนกัน

7. การสวดอภิธรรมบำเพ็ญกุศล สำหรับการสวดอภิธรรมบำเพ็ญกุศลนั้นเจ้าภาพ จะทำการนิมนต์พระจำนวน 4 รูป มาสวดอภิธรรม กล่าวคือ เมื่อถึงเวลาเจ้าภาพก็จะจุดธูปเทียน บูชาพระรัตนตรัย จุดธูปบูชาหน้าศพ อาราธนาศีลและรับศีล ต่อจากนั้นพระสงฆ์จึงเริ่มสวดอภิธรรม ซึ่งเจ้าภาพจะต้องถวายไทยธรรม ทอดผ้าบังสุกุล และเมื่อพระสงฆ์อนุโมทนาเจ้าภาพก็จะกวาดน้ำ อุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย จึงจะถือว่าเป็นการเสร็จพิธีสวดอภิธรรมบำเพ็ญกุศล

8. การเชนศพ ถือเป็นหน้าที่ของญาติผู้ตายที่จะต้องนำสัปเหร่อมาเชน ดวงวิญญาณของผู้ตาย ทั้งนี้สำหรับอาหารที่นำมาเชนศพนั้นจะต้องตั้งไว้ข้างโลงด้านปลายเท้า โดยมี กำหนดเช่น วันละ 1 เวลา คือตอนเย็น สำหรับวิธีการเชนนั้นญาติจะต้องเคาะโลงบอกกล่าวให้ผู้ตาย มารับอาหารที่นำมาเชน ทั้งนี้จะทำการเชนศพทุกวันนับตั้งแต่วันแรกของการตั้งศพ จะนำอาหาร เครื่องเชนออกก็เมื่อเสร็จพิธีในวันนั้น ๆ เรียบร้อยแล้ว

9. การทังเบี้ยให้ตากลิยายกลา พิธีกรรมนี้เป็นคติความเชื่อเกี่ยวกับการซื้อที่ให้แก่ ดวงวิญญาณของผู้ตาย ซึ่งในอดีตนั้นจะทำการทังเบี้ยเป็นจำนวน 33 เบี้ย แต่ในปัจจุบันเปลี่ยนมา เป็นการทังเงินเหรียญบาทจำนวน 33 เหรียญแทนการทังเบี้ย นอกจากนี้ในบางวัดสัปเหร่อจะเรียก พิธีกรรมทำนองเดียวกันนี้ผิดแปลกออกไป เช่น สัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุเรียกพิธีกรรมนี้ว่า การเสียค่ากำนัลศพ ทั้งนี้โดยมีนัยยะเพื่อขอขมาศพด้วย

10. การนําน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพ สำหรับพิธีกรรมนี้สัปเหร่อแทบทุกวัดยังคง ปฏิบัติสืบทอดกันมาเช่นเดียวกับในอดีต ยกเว้นแต่วัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหารที่ปัจจุบัน ส่วนมากจะไม่มีการล้างหน้าศพด้วยน้ำมะพร้าวแล้ว

11. การบวชหน้าไฟ ถือเป็นประเพณีที่ญาติผู้ตายเช่น ลูก หลาน จะปฏิบัติให้แก่ ผู้ตายเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ดวงวิญญาณของผู้ตายและอุทิศดวงวิญญาณของผู้ตายให้หลุดพ้นจาก บ่วงกรรมนำทางไปสู่สุคติ ทั้งนี้โดยส่วนใหญ่จะนิยมบวชก่อนวันเผา 1 วัน หรือ 3 วัน หรือบวชในวันเผา และเมื่อทำพิธีเผาเสร็จสิ้นจะลาสิกขาเมื่อใดแล้วแต่ความประสงค์ของผู้บวช

12. การเผาศพ ปัจจุบันวัดต่าง ๆ จะดำเนินการเผาศพให้ทุกวัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการของญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพ สำหรับการนำศพขึ้นสู่เมรุนั้นก็จัดขบวนโดยให้ญาติผู้ตายเดินตามหลังศพ ส่วนลักษณะของการเดินนั้นจะเดินเวียนซ้ายไปขวารอบเมรุสามรอบก่อนจะนำโลงศพขึ้นตั้งบนเชิงตะกอนเพื่อทำการเผาศพต่อไป

13. การแปรรูป คือการนำกระดูกของผู้ตายมาทำเป็นรูปคนโดยหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก หลังจากนั้นจึงนิมนต์พระมาชักบังสุกุลตาย เสร็จแล้วจึงลบรูปกระดูกเดิมขึ้น แล้วทำเป็นรูปคนขึ้นมาใหม่โดยหันศีรษะไปทางทิศตะวันออกซึ่งญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพจะนำดอกไม้สิ่งของมีค่า เช่น แก้ว แหวน เงิน ทอง มาโปรยลงบนกระดูก พร้อมทั้งประพรมด้วยของหอม หลังจากนั้นจึงนิมนต์พระมาชักบังสุกุลเป็นอีกครั้ง

14. การเก็บอัฐิ สำหรับพิธีกรรมการเก็บอัฐินั้น สัปเหร่อทุกวัดจะทำการเก็บอัฐิในเช้าวันรุ่งขึ้นหลังจากเผาศพเรียบร้อยแล้ว ทั้งนี้สัปเหร่อจะทำการแยกธาตุเก็บกระดูกใส่โกศไว้ส่วนเก้านั้นจะใช้ผ้าขาวห่อเก็บไว้ให้ญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพมารับไป โดยเจ้าภาพอาจจะนำเอากระดูกนั้นไปลอยในแม่น้ำ ปากน้ำ หรือทะเล เรียกว่าลอยอังคาร หรืออาจจะเก็บเอาไว้บูชาก็ได้

4.2 บทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อ

จากการศึกษาข้อมูลสนามเรื่องบทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อตามวัดต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานครตามขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า โดยศึกษาจากสัปเหร่อที่ปฏิบัติงานอยู่ตามวัดต่าง ๆ โดยตรง พบว่าบทบาทและหน้าที่หลักของสัปเหร่อคือการจัดการเกี่ยวกับศพ ซึ่งมีรายละเอียดที่พอจะกล่าวถึงได้ดังนี้

4.2.1 บทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุ

4.2.1.1 บทบาทและหน้าที่ในการอาบน้ำศพ สัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุยังคงทำหน้าที่ในการอาบน้ำให้แก่ศพอยู่ หากศพนั้นมาจากบ้านไม่ได้ผ่านขั้นตอนการอาบน้ำศพมาจากโรงพยาบาล สัปเหร่อจะทำการอาบน้ำให้ศพด้วยน้ำสะอาดธรรมดาเท่านั้น แล้วเช็ดตัวศพด้วยผ้าสะอาด ไม่ได้อาบน้ำด้วยพิธีกรรมเหมือนในอดีตที่จะต้องมีการตักน้ำใส่ ใบหนาด ใบส้มป่อย และใบมะขาม ซึ่งเชื่อกันว่าจะ ไปไม้ต่าง ๆ นี้จะสามารถขับไล่ความเป็นอัมปมงคลได้

4.2.1.2 บทบาทและหน้าที่ในการแต่งตัวศพ หากศพตายที่โรงพยาบาลการแต่งตัวให้แก่ศพจะเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่โรงพยาบาล แต่ในบางครั้งหากญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพร้องขอมายังสัปเหร่อให้ช่วยแต่งตัวศพ สัปเหร่อก็จะดำเนินการให้โดยส่วนใหญ่ชุดที่แต่งให้แก่ศพนั้นจะเป็นชุดสุภาพที่ญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพนำมาให้ สำหรับวิธีการแต่งตัวให้ศพนั้นได้ลดขั้นตอนและ

รายละเอียดลงไปมาก เช่น ไม่ปรากฏการนำมหาไสในปากศพ ไม่ใช่ชี้แจงปิดหน้าศพ ไม่นำเงินใส่เข้าไปในปากศพ เป็นต้น

4.2.1.3. บทบาทและหน้าที่ในการมัดศพหรือการมัดตราสัง ในอดีตการมัดศพหรือการมัดตราสังถือเป็นหน้าที่ที่มีความสำคัญประการหนึ่งที่สัปเหร่อจะต้องปฏิบัติอย่างถูกต้องตามขั้นตอน แต่ในปัจจุบันสัปเหร่อจะทำการมัดศพหรือมัดตราสังเท่าที่จำเป็นหรือทำพอเป็นพิธีเท่านั้น เช่น มัดเฉพาะที่ข้อมือของศพ เป็นต้น

4.2.1.4 บทบาทและหน้าที่ในการตั้งศพ สำหรับการตั้งศพนั้นสัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุยังคงทำหน้าที่ในการควบคุมการจัดตั้งศพให้แก่ญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพ ทั้งนี้โดยยึดธรรมเนียมปฏิบัติเช่นเดียวกับในอดีต คือจะตั้งศพหันศีรษะไปทางทิศตะวันตกเสมอหรือหากไม่สามารถหันไปทางทิศตะวันตกได้ก็อาจหันไปทางทิศใต้ อันเป็นทิศที่ถือว่าเป็นทิศอัปมงคลเช่นเดียวกับทิศตะวันตก

4.2.1.5 บทบาทและหน้าที่ในการนำน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพ ปัจจุบันการนำน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพนั้นแม้จะไม่ใช่วิธีที่ถูกต้องปฏิบัติอย่างเข้มงวด แต่หากญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพต้องการให้สัปเหร่อทำ สัปเหร่อก็ต้องทำพิธีกรรมนี้ ยกเว้นแต่ศพที่ตายด้วยโรคร้ายแรง เช่น โรคเอดส์ จะไม่มีการเปิดโลงเพื่อทำพิธีการล้างหน้าศพอย่างเด็ดขาด

4.2.1.6 บทบาทและหน้าที่ในการเผาศพ สำหรับการเผาศพนั้นถือเป็นหน้าที่หลักสัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุจึงต้องเป็นผู้ควบคุมการเผาศพด้วยตนเองตลอดเวลา นับตั้งแต่การเคลื่อนย้ายศพ การเปิดฝาโลง การนำศพเข้าสู่เมรุ รวมไปถึงการควบคุมไฟและการเผาศพในขณะที่กำลังเผาด้วย การเผาศพนี้สามารถเผาได้ทุกวันตามความสะดวกของเจ้าภาพ

4.2.1.7 บทบาทและหน้าที่ในการแปรรูป หลังจากเผาศพแล้วสัปเหร่อยังคงมีหน้าที่สำคัญอีก คือ การนำกระดูกของผู้ตายมาทำให้เป็นรูปคนแล้วหันด้านที่เป็นศีรษะไปทางทิศตะวันตก ก่อนที่จะนิมนต์พระมาชักบังสุกุลตาย เสร็จแล้วลบลูบกระดูกเดิมนั้นทำเป็นรูปขึ้นใหม่ให้เป็นรูปคนและหันด้านศีรษะไปทางตะวันออก แล้วจึงนิมนต์พระมาชักบังสุกุลเป็นอีกครั้ง พิธีกรรมนี้เรียกว่าการแปรรูป ซึ่งเป็นคติหมายถึงการเกิด

4.2.1.8 บทบาทและหน้าที่ในการเก็บอัฐิ เมื่อการเผาศพเสร็จสิ้นแล้วในวันรุ่งขึ้นสัปเหร่อจะต้องทำหน้าที่ในการแยกธาตุโดยการเก็บกระดูกของผู้ตายใส่โกศ ส่วนเถ้ากระดูกก็ใช้ผ้าขาวห่อเก็บไว้ให้แก่ญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพที่จะมารับกลับไปซึ่งส่วนมากจะนำเถ้ากระดูกไปลอยอังคารที่แม่น้ำ ปากน้ำหรือทะเล

4.2.2 บทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อวัดอัมพรสวรรค์

4.2.2.1 บทบาทและหน้าที่ในการอาบน้ำศพ สัปเหร่อวัดอัมพรสวรรค์ยังคงทำหน้าที่

ในการอาบน้ำให้แก่ศพอยู่บ้าง หากศพนั้นมาจากบ้านและไม่ได้ผ่านขั้นตอนการอาบน้ำศพมาจากโรงพยาบาล สัปเหร่อจะทำการอาบน้ำศพด้วยน้ำสะอาดธรรมดาและใช้ผ้าสะอาดเช็ดศพให้แห้ง ไม่ได้อาบน้ำให้ศพเหมือนขั้นตอนในอดีต ที่จะต้องต้มน้ำและใส่ใบไม้ต่าง ๆ ลงไป เช่น ใบหนาด ใบส้มป่อย หรือใบมะขาม เพราะยุ่งยากต่อการจัดเตรียมจึงใช้น้ำสะอาดเพื่อความสะดวกรวดเร็ว

4.2.2.2 บทบาทและหน้าที่ในการแต่งตัวศพ ศพส่วนมากในปัจจุบันจะตายที่โรงพยาบาลการแต่งตัวให้แก่ศพในปัจจุบันจึงเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่โรงพยาบาล แต่ในบางครั้งหากญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพต้องการให้สัปเหร่อช่วยแต่งตัวศพ สัปเหร่อก็จะทำการแต่งตัวศพให้โดยส่วนใหญ่ชุดที่แต่งให้แก่ศพนั้นจะเป็นชุดสุภาพที่ญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพนำมาให้ สำหรับวิธีการในการแต่งตัวให้ศพนั้นได้ลดขั้นตอนและรายละเอียดลงไปมาก ไม่ปรากฏการขั้นตอนพิธีกรรมเดิม เช่น การนำหมากใส่ในปากศพ ชี้ผึ้งปิดหน้าศพ เงินใส่เข้าไปในปากศพ ให้เห็นอีกแล้ว

4.2.2.3. บทบาทและหน้าที่ในการมัดตราสัง ในอดีตการมัดศพหรือการมัดตราสังถือเป็นหน้าที่ที่มีความสำคัญประการหนึ่งที่สัปเหร่อจะต้องปฏิบัติอย่างถูกต้องตามขั้นตอน แต่ในปัจจุบันสัปเหร่อวัดอุบลสุวรรค์จะทำการมัดศพหรือมัดตราสังเท่าที่จำเป็นหรือทำพอเป็นพิธีเท่านั้น เช่น มัดเฉพาะที่ข้อมือของศพ เป็นต้น

4.2.2.4 บทบาทและหน้าที่ในการตั้งศพ สำหรับการตั้งศพนั้นสัปเหร่อวัดอุบลสุวรรค์ยังคงทำหน้าที่ในการควบคุมการจัดตั้งศพให้แก่ญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพ ทั้งนี้โดยยึดธรรมเนียมปฏิบัติเช่นเดียวกับในอดีต คือจะตั้งศพหันศีรษะไปทางทิศตะวันตกเสมอหรือหากไม่สามารถหันไปทางทิศตะวันตกได้ก็อาจหันไปทางทิศใต้

4.2.2.5 บทบาทและหน้าที่ในการนำน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพ ปัจจุบันการนำน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพนั้นแม้จะไม่ใช่วิธีที่ที่ต้องปฏิบัติอย่างเข้มงวด แต่หากญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพต้องการให้สัปเหร่อทำ สัปเหร่อก็ต้องทำพิธีกรรมนี้ ยกเว้นแต่ศพที่ตายด้วยโรครุนแรง เช่น โรคเอดส์ จะไม่มีการเปิดโลงเพื่อทำพิธีการล้างหน้าศพอย่างเด็ดขาด

4.2.2.6 บทบาทและหน้าที่ในการเผาศพ สำหรับการเผาศพนั้นถือเป็นหน้าที่หลักซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่ออาชีพสัปเหร่อ สัปเหร่อวัดอุบลสุวรรค์จึงต้องเป็นผู้ควบคุมการเผาศพด้วยตนเองตลอดเวลา นับตั้งแต่การเคลื่อนย้ายศพ การเปิดฝาโลง การนำศพเข้า รวมไปถึงการควบคุมไฟและการเผาศพในขณะที่กำลังเผาด้วย

4.2.2.7 บทบาทและหน้าที่ในการแปรรูป หลังจากเผาศพแล้วสัปเหร่อยังคงมีหน้าที่สำคัญอีก คือ การนำกระดูกของผู้ตายมาทำให้เป็นรูปคนแล้วหันด้านที่เป็นศีรษะไปทางทิศตะวันตก ก่อนที่จะนิมนต์พระมาชักบังสุกุลตาย เสร็จแล้วลบลรูปกระดูกเดิมนั้นทำเป็นรูปขึ้นใหม่ให้เป็นรูปคนและหันด้านศีรษะไปทางตะวันออก แล้วจึงนิมนต์พระมาชักบังสุกุลเป็นอีกครั้ง พิธีกรรมนี้

เรียกว่าการแปรรูป ซึ่งเป็นคตินิยามถึงการเกิด

4.2.2.8 บทบาทและหน้าที่ในการเก็บอัฐิ เมื่อทำการเผาศพเสร็จสิ้นแล้ว ในวันรุ่งขึ้นสัปเหร่อจะต้องทำหน้าที่ในการแยกกระดูกและเถ้าออกจากกัน โดยการเก็บกระดูกของผู้ตายใส่โกศส่วนเถ้ากระดูกนั้นก็ใช้ผ้าขาวห่อเก็บไว้ให้แก่ญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพที่จะมารับไป

4.2.3 บทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อวัดธาตุทอง

4.2.3.1 บทบาทและหน้าที่ในการอาบน้ำศพ ศพส่วนใหญ่ที่นำมาวัดธาตุทองจะเป็นศพที่ได้รับการอาบน้ำมาจากโรงพยาบาลแล้วเช่นเดียวกับวัดอื่น ๆ ดังนั้นหน้าที่ในการอาบน้ำศพของสัปเหร่อจึงลดน้อยลง นอกเสียจากญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพต้องการให้สัปเหร่อทำการอาบน้ำให้แก่ศพอีก หรือศพนั้นมาจากบ้านและยังไม่ได้อาบน้ำมา สัปเหร่อจึงจะอาบน้ำและเปลี่ยนเสื้อผ้าให้แก่ศพ สำหรับน้ำที่ใช้อาบน้ำให้แก่ศพนั้นปัจจุบันก็ใช้เพียงน้ำสะอาดธรรมดา

4.2.3.2 บทบาทและหน้าที่ในการแต่งตัวศพ สัปเหร่อวัดธาตุทองมีความชำนาญในการแต่งตัวและแต่งหน้าศพมาก แต่ในปัจจุบันบทบาทและหน้าที่ด้านนี้ได้ถูกลดความสำคัญลง กล่าวคือสัปเหร่อวัดธาตุทองนั้นมิได้เป็นผู้แต่งตัวศพหรือแต่งหน้าศพแล้ว ทั้งนี้เพราะศพส่วนใหญ่มาจากโรงพยาบาลซึ่งเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลได้จัดการแต่งตัวศพมาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว สัปเหร่อจึงเป็นเพียงผู้ตรวจความเรียบร้อยของศพและจัดการแต่งตัวให้ศพใหม่เฉพาะกรณีที่ญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพต้องการให้แต่งใหม่เท่านั้น

4.2.3.3 บทบาทและหน้าที่ในการมัดศพหรือการมัดตราสัง โดยปกติสัปเหร่อวัดธาตุทองจะทำการมัดศพหรือการมัดตราสังเฉพาะที่ข้อมือของศพเท่านั้น เพราะในปัจจุบันญาติของผู้ตายไม่นิยมให้ทำการมัดตราสัง ดังนั้นสัปเหร่อจึงลดบทบาทของตนในส่วนนี้ลงเหลือเพียงการจัดท่านอนให้แก่ศพเท่านั้น อย่างไรก็ตามหากญาติของผู้ตายบางรายต้องการให้มัดตราสังอย่างเต็มรูปแบบ สัปเหร่อวัดธาตุทองนี้ก็สามารถจะมัดตราสังได้ตามธรรมเนียมปฏิบัติเดิม

4.2.3.4 บทบาทและหน้าที่ในการเบิกโลง สำหรับพิธีการเบิกโลงนี้ในอดีตถือเป็นพิธีที่สำคัญอีกพิธีหนึ่งซึ่งสัปเหร่อทุกคนจะต้องทำแต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบันพิธีนี้ได้ถูกลดความสำคัญลงจากการศึกษาพบว่า มีเพียงสัปเหร่อวัดธาตุทองเพียงคนเดียวเท่านั้นที่ยังคงทำพิธีเบิกโลงอย่างค่อนข้างสมบูรณ์ อีกทั้งเป็นสัปเหร่อเพียงคนเดียวในเขตพื้นที่ศึกษาที่ยังคงใช้มีดหมอประกอบพิธีอยู่

4.2.3.5 บทบาทและหน้าที่ในการตั้งศพ การตั้งศพถือเป็นหน้าที่ของสัปเหร่อสำหรับวัดธาตุทองนั้นสัปเหร่อยังคงยึดธรรมเนียมปฏิบัติเช่นเดียวกับในอดีต กล่าวคือทุก ๆ ครั้งที่มีการตั้งศพสัปเหร่อจะจัดการให้ศพหันศีรษะไปทางทิศตะวันตกเสมอ

4.2.3.6 บทบาทและหน้าที่ในการนำน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพ สำหรับการนำน้ำ

มะพร้าวมาล้างหน้าศพนั้นก็เป็นอีกหน้าที่หนึ่งของสัปเหร่อที่ต้องปฏิบัติต่อศพ แต่สำหรับสัปเหร่อ วัดธาตุทองนั้นจะทำการล้างหน้าศพเฉพาะศพที่ญาติหรือเจ้าภาพต้องการให้สัปเหร่อล้างให้เท่านั้น และเช่นเดียวกับวัดอื่น ๆ ในเขตพื้นที่ศึกษา หากศพที่ตายด้วยโรคร้ายแรงจะไม่มีเปิดโลงเพื่อทำ พิธีล้างหน้าศพเป็นเด็ดขาด

4.2.3.7 บทบาทและหน้าที่การเผาศพ สำหรับการเผาศพถือเป็นหน้าที่หลักของ สัปเหร่อ ซึ่งในปัจจุบันวัดธาตุทองจะดำเนินการเผาศพให้โดยไม่จำกัดวัน คือ เผาได้ทุกวัน แต่ทั้งนี้ ต้องเป็นไปตามความเหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพเป็นสำคัญ ส่วนขั้นตอนในการเผาศพนั้นสัปเหร่อจะเป็นผู้ควบคุม นับตั้งแต่การเคลื่อนย้ายศพ นำโลงศพขึ้น บนเมรุและตั้งบนเชิงตะกอน รวมไปถึงตอนที่ทำการเผาศพ ทั้งนี้หากญาติผู้ตายต้องการจะดูหน้าศพ อีกครั้งสัปเหร่อก็จะเปิดฝาโลงและตัดตราสังออกเพื่อทำการเผาศพต่อไป แต่หากศพตายด้วยโรค ร้ายแรงมากก็จะไม่มีการเปิดฝาโลงศพอีกเป็นอันขาด

4.2.3.8 บทบาทในการแปรรูป สำหรับพิธีการแปรรูปนั้นเป็นพิธีกรรมหลังจากการ เผาศพ กล่าวคือสัปเหร่อมีหน้าที่นำกระดูกของผู้ตายมาทำเป็นรูปคนโดยหันศีรษะไปทางทิศ ตะวันตก หลังจากนั้นจึงนิมนต์พระมาชักบังสุกุลตาย เสร็จแล้วจึงลบรูปกระดูกเดิมนั้นทำเป็นรูปขึ้น ใหม่ให้เป็นรูปคนและหันด้านศีรษะไปทางตะวันออกซึ่งเป็นคติที่หมายถึงการเกิด ต่อจากนั้นจึง นิมนต์ พระสงฆ์มาชักบังสุกุลเป็นอีกครั้ง

4.2.3.9 บทบาทและหน้าที่ในการเก็บอัฐิ เช่นเดียวกับวัดอื่น ๆ ในเขตพื้นที่ศึกษา สัปเหร่อจะมีหน้าที่ในการเก็บอัฐิของผู้ตายในวันรุ่งขึ้นหลังจากการเผาศพ ทั้งนี้สัปเหร่อจะทำการ แยกกระดูกกับเถ้าออกจากกัน โดยกระดูกจะเก็บใส่โกศไว้ส่วนเถ้ากระดูกจะใช้ผ้าขาวห่อเพื่อให้ ญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพมารับโกศและเถ้ากระดูกไปไว้ที่บ้าน นำไปลอยอังคารหรือตามแต่ความ ต้องการของญาติผู้ตาย

4.2.4 บทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อวัดสร้อยทอง

4.2.4.1 บทบาทและหน้าที่ในการอาบน้ำศพ ส่วนใหญ่ศพที่นำมาวัดสร้อยทองก็จะ เป็นศพที่ได้รับการอาบน้ำมาจากโรงพยาบาลแล้วดังเช่นวัดอื่น ๆ ดังนั้นหน้าที่ของสัปเหร่อในเรื่อง การอาบน้ำศพจึงลดลง แต่หากศพนั้นตายมาจากบ้านละญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพต้องการอาบน้ำ ให้แก่ศพ สัปเหร่อก็จะอาบน้ำและเปลี่ยนเสื้อผ้าให้แก่ศพโดยใช้เพียงน้ำสะอาดธรรมดาอาบให้กับ ศพ ไม่ได้ใช้น้ำต้มใบหนาด ใบส้มป่อย อาบศพเหมือนในอดีต

4.2.4.2 บทบาทและหน้าที่ในการแต่งตัวศพ หน้าที่การแต่งตัวศพของสัปเหร่อ วัดสร้อยทองก็ลดลง ทั้งนี้เพราะศพส่วนใหญ่มาจากโรงพยาบาลซึ่งมีเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลเป็น

ผู้จัดการเรื่องแต่งตัวศพมาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ดังนั้นสัปเหร่อจึงเป็นเพียงผู้ตรวจความเรียบร้อยของศพและจัดการแต่งตัวให้ศพใหม่เฉพาะศพที่เจ้าภาพต้องการเท่านั้น

4.2.4.3 บทบาทและหน้าที่ในการมัดตราสัง ของสัปเหร่อวัดสร้อยทอง เป็นเช่นเดียวกับวัดอื่น ๆ ในเขตพื้นที่ศึกษา ในปัจจุบันนี้ญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพส่วนมากไม่นิยมให้ทำการมัดตราสังอย่างเต็มรูปแบบแล้ว สัปเหร่อวัดสร้อยทองจะทำหน้าที่มัดศพหรือมัดตราสังเฉพาะที่ข้อมือของศพเท่านั้น หรือถ้าไม่มัดก็จะจัดให้ศพนอนหงายปล่อยมือไว้ข้างลำตัวแทน

4.2.4.4 บทบาทและหน้าที่ในการเบิกโลง สำหรับการเบิกโลงนั้นในอดีตถือเป็นหน้าที่สำคัญที่สัปเหร่อจะต้องทำ แต่สำหรับสัปเหร่อวัดสร้อยทองนั้นจะทำการเบิกโลงด้วยการเสกน้ำมนต์ธรรณีสารสาธไปยังโลงศพเท่านั้น ไม่ได้ทำการเบิกโลงอย่างเต็มรูปแบบธรรมเนียมปฏิบัติเหมือนในอดีต

4.2.4.5 บทบาทและหน้าที่การตั้งศพ อาจกล่าวได้ว่าบทบาทและหน้าที่การตั้งศพนี้ถือเป็นบทบาทและหน้าที่สำคัญอีกประการหนึ่งของสัปเหร่อ ซึ่งสัปเหร่อจะต้องควบคุมดูแล มิให้การตั้งศพผิดไปจากธรรมเนียมปฏิบัติ คือ จะต้องหันศีรษะศพไปทางทิศตะวันตกเสมอ

4.2.4.6 บทบาทและหน้าที่การนำน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพ สำหรับการนำน้ำมะพร้าวมาล้างหน้าศพนั้น ถือเป็นหน้าที่ของสัปเหร่อ แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบันสัปเหร่อวัดสร้อยทองจะทำการล้างหน้าศพเฉพาะศพที่ญาติหรือเจ้าภาพต้องการเท่านั้น และในขั้นตอนพิธีกรรมนี้เองก็จะมี การนำเงินใส่ไว้ในพานเพื่อซื้อที่ให้แก่วงศ์วานของผู้ตาย แต่จะไม่มี การนำเงินดังกล่าวเผื่อไป กับศพด้วย ส่วนศพที่ตายด้วยโรคภัยแรงจะไม่มีการเปิดโลงเพื่อทำพิธีล้างหน้าศพโดยเด็ดขาด

4.2.4.7 บทบาทและหน้าที่ในการเผาศพ สำหรับการเผาศพนั้นสัปเหร่อวัดสร้อยทองจะดำเนินการเผาศพให้ทุกวัน แต่ทั้งนี้ต้องเป็นไปตามความเหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพเป็นสำคัญ ส่วนการควบคุมการเผาศพนั้นเป็นหน้าที่ของสัปเหร่อ นับตั้งแต่การเคลื่อนย้ายศพจนถึงการนำศพขึ้นตั้งบนเชิงตะกอน ทั้งนี้หากญาติผู้ตายต้องการจะดูหน้าศพอีกสัปเหร่อก็จะเปิดฝาโลงและตัดตราสังออกเพื่อทำการเผาศพให้ต่อไป

4.2.4.8 บทบาทและหน้าที่การแปรรูป สำหรับการพิธีการแปรรูปนั้นถือเป็นหน้าที่ของสัปเหร่อ ในส่วนของวัดสร้อยทองนั้นสัปเหร่อก็จะดำเนินการเช่นเดียวกับวัดอื่น ๆ ในเขตพื้นที่ศึกษา กล่าวคือนำกระดูกของผู้ตายมาทำเป็นรูปคนโดยหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก หลังจากนั้นจึงนิมนต์พระสงฆ์มาชักบังสุกุลตาย เสร็จแล้วจึงลบรูปกระดูกเดิมนั้นแล้วทำเป็นรูปคนขึ้นมาใหม่โดยหันศีรษะไปทางทิศตะวันออก หลังจากนั้นจึงนิมนต์พระมาชักบังสุกุลเป็นอีกครั้ง

4.2.4.9 บทบาทและหน้าที่ในการเก็บอัฐิ เช่นเดียวกับวัดอื่น ๆ ในเขตพื้นที่ศึกษา สัปเหร่อวัดสร้อยทองจะมีหน้าที่เก็บอัฐิของผู้ตายในวันรุ่งขึ้นหลังจากเผาศพเรียบร้อยแล้ว ทั้งนี้

สัปเหร่อจะทำการแยกกระดูกใส่โกศไว้ ส่วนเก้านั้นจะใช้ผ้าขาวห่อเพื่อให้ญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพมารับโกศและเถ้ากระดูกไปไว้ที่บ้านหรือนำไปลอยอังคารตามแต่ความต้องการของญาติผู้ตาย

4.2.5 บทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร

สัปเหร่อวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหารมีบทบาทและหน้าที่เกี่ยวกับศพสามัญชนเท่านั้น
ดังนี้

4.2.5.1 บทบาทการอาบน้ำศพ ส่วนใหญ่ศพที่นำมาวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร จะเป็นศพที่ได้รับการอาบน้ำมาจากโรงพยาบาลแล้วเป็นส่วนมาก ดังนั้นสัปเหร่อจึงไม่ต้องอาบน้ำให้แก่ศพอีกยกเว้นเสียแต่ศพใดที่ญาติหรือเจ้าภาพต้องการให้อาบน้ำอีกสัปเหร่อจึงจะดำเนินการอาบน้ำให้ ซึ่งในกรณีที่สัปเหร่อจะต้องอาบน้ำให้ศพที่วัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหารนี้มีน้อยมาก

4.2.5.2 บทบาทการแต่งตัวศพ เช่นเดียวกับการอาบน้ำศพสัปเหร่อวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหารไม่ค่อยได้ทำพิธีกรรมการแต่งตัวศพแล้ว ทั้งนี้เพราะศพส่วนใหญ่ที่มาจาก โรงพยาบาลนั้นเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลได้แต่งตัวศพมาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

4.2.5.3 บทบาทและหน้าที่การตั้งศพ เช่นเดียวกับวัดอื่นๆ ในเขตพื้นที่ศึกษา สัปเหร่อจะเป็นผู้ดูแลและควบคุมการตั้งศพ โดยจะหันศีรษะของศพไปทางทิศตะวันตกเสมอ

4.2.5.4 บทบาทและหน้าที่การเผาศพ เช่นเดียวกันกับเขตพื้นที่ศึกษาอื่น ๆ สัปเหร่อวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหารจะดำเนินการเผาศพโดยไม่มีการจำกัดวัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการของญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพ สำหรับในส่วนขั้นตอนการเผาศพนั้น สัปเหร่อก็จะเป็นผู้ควบคุมการเผาศพ เริ่มตั้งแต่การเคลื่อนย้ายศพขึ้นสู่เมรุจนถึงนำศพตั้งบนเชิงตะกอนเพื่อทำการเผา

4.2.5.5 บทบาทและหน้าที่ในการแปรรูป สำหรับพิธีการแปรรูปนั้นสัปเหร่อวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหารก็จะดำเนินการเช่นเดียวกับวัดอื่น ๆ ในเขตพื้นที่ศึกษา กล่าวคือนำกระดูกของผู้ตายมาทำเป็นรูปคนโดยหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก หลังจากนั้นจึงนิมนต์พระมาชักบังสุกุลตาย เสร็จแล้วจึงลบรูปกระดูกเดิมนั้นแล้วทำเป็นรูปคนขึ้นมาใหม่โดยหันศีรษะไปทางทิศตะวันออก หลังจากนั้นจึงนิมนต์พระมาชักบังสุกุลเป็นอีกครั้งก็จะถือเป็นการเสร็จพิธี

4.2.5.6 บทบาทและหน้าที่ในการเก็บอัฐิ สำหรับการเก็บอัฐินั้นถือเป็นหน้าที่ของสัปเหร่อ กล่าวคือสัปเหร่อจะต้องทำการเก็บอัฐิในเช้าวันรุ่งขึ้นหลังจากการเผาศพเรียบร้อยแล้ว ทั้งนี้สัปเหร่อจะทำการแยกธาตุเก็บกระดูกใส่โกศไว้ ส่วนเก้านั้นจะใช้ผ้าขาวห่อเพื่อให้ญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพมารับโกศและเถ้ากระดูกไป

จากที่กล่าวมาเห็นได้ว่า บทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อเป็นไปตามขั้นตอนของพิธีกรรม ซึ่งโดยมากมีบทบาทและหน้าที่เหมือนกัน แต่รายละเอียดแตกต่างกันบ้าง บทบาทและหน้าที่

ที่ปฏิบัติเหมือนกัน คือ มีบทบาทและหน้าที่ในการอาบน้ำศพ การแต่งตัวศพ การตั้งศพ การเผาศพ การแปรรูป และการเก็บอัฐิ ขั้นตอนของพิธีกรรมนอกจากนี้บางขั้นตอน คือ การรดน้ำศพ การสวดอภิธรรมบำเพ็ญกุศล การเซ่นศพ และการบวชหน้าไฟ เป็นบทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์หรือเจ้าของศพ พิธีกรรมบางขั้นตอน คือ การมัดตราสัง การเบิกโลง การทิ้งเบี้ยให้ตากลิยายกลา และการนำน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพ สัปเหร่อบางคนไม่ได้ปฏิบัติ

4.3 ความเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรม ความเชื่อ บทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อ

จากการศึกษาเรื่องพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีศพในอดีต พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีศพในปัจจุบัน รวมถึงบทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อที่ปฏิบัติงานอยู่ตามวัดต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานครดังรายละเอียดที่กล่าวมาแล้วนั้น ผู้ศึกษาพบว่าขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีศพในปัจจุบันแตกต่างจากอดีตเป็นอย่างมาก ซึ่งบทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วย ดังบทวิเคราะห์ต่อไปนี้

4.3.1 การบอกหนทาง

การบอกหนทางให้แก่ผู้ป่วยในปัจจุบันญาติจะเป็นผู้ปฏิบัติ แต่ในอดีตการบอกหนทางจะทำโดยบุคคลที่มีความใกล้ชิดกับผู้ป่วย รวมทั้งสัปเหร่อก็อาจรับหน้าที่นี้ได้ เนื่องจากสังคมในอดีตสัปเหร่อก็คือบุคคลที่อยู่ในสังคมเดียวกันกับผู้ป่วย มีความคุ้นเคยกับครอบครัวของผู้ป่วย และเป็นผู้ที่ญาติของผู้ป่วยเชื่อว่าจะสามารถนำทางให้ดวงวิญญาณของผู้ป่วยไปสู่สุคติได้เมื่อยามผู้ป่วยสิ้นใจ เพราะสัปเหร่อเป็นผู้ที่อยู่ใกล้กับวัดและพระสงฆ์ จึงทำให้ได้รับความเชื่อถืออยู่ในสังคมนั้น ๆ แต่ปัจจุบันการบอกหนทางให้กับผู้ป่วยเป็นขั้นตอนที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับสัปเหร่ออีกแล้ว ส่วนมากจะเป็นขั้นตอนที่ญาติใกล้ชิดของผู้ป่วยจะเป็นผู้กระทำให้กับผู้ป่วย อาจเป็นเพราะว่าสภาพสังคมเมืองที่มีความซับซ้อนมากขึ้น กลายเป็นสังคมวัตถุนิยมที่นับถือกันด้วยฐานะและการศึกษา ถ้าฐานะดี การศึกษาสูงก็จะได้รับการยอมรับจากสังคม แต่สัปเหร่อเป็นอาชีพที่หาเข้ากินคำ ฐานะการเงินไม่ร่ำรวย การศึกษาไม่สูง ความสำคัญของสัปเหร่อลดลงไปกลายเป็นบุคคลที่ไม่ได้รับความเชื่อถือใด ๆ จากสังคม ฉะนั้นจึงอาจเป็นเหตุให้สัปเหร่อไม่ได้รับความเชื่อมั่นให้ประกอบหน้าที่การบอกหนทาง ซึ่งเป็นขั้นตอนก้ำกึ่งระหว่างการมีชีวิตและการตาย อันเสมือนเป็นขั้นตอนการส่งดวงวิญญาณที่มีผลต่อผู้ตายในโลกหน้า

4.3.2 การอาบน้ำศพ

การอาบน้ำศพในปัจจุบันมิได้ปฏิบัติอย่างเช่นในอดีตอีกแล้ว เนื่องจากศพส่วนมากจะตายที่โรงพยาบาล เพราะวิถีปฏิบัติของคนเมืองเมื่อเกิดการเจ็บป่วย จะเจ็บป่วยเล็กน้อยหรือรุนแรง ก็จะเข้า

รับการรักษาจากแพทย์แผนปัจจุบัน หากเจ็บป่วยเล็กน้อยก็อาจจะเข้ารับการรักษาในคลินิกแพทย์ที่มีใบประกอบโรคศิลป์ซึ่งมีอยู่ทั่วไป แต่หากเจ็บป่วยรุนแรงก็มักจะเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาล และหากมีการตายเกิดขึ้น ในกรณีการตายปรกติการทำความสะอาดให้แก่ศพส่วนมากจึงตกเป็นหน้าที่ของพยาบาลหรือเจ้าหน้าที่โรงพยาบาล ไม่ใช่หน้าที่ของญาติหรือสัปเหร่อเช่นในอดีตอีก แต่หากตายที่บ้านหน้าที่การอาบน้ำศพจึงจะปฏิบัติโดยญาติหรือผู้ที่มีความรู้ในการปฏิบัติ อาจจะสัปเหร่อหรืออาจจะเป็นผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น เจ้าหน้าที่ร้านโลงศพ โดยอาจจะอาบน้ำศพที่บ้าน ผู้ตายให้เสร็จเรียบร้อยแล้วจึงยกมาที่วัด หรือจะมาทำที่วัดก็แล้วแต่เจ้าภาพ

4.3.3 การแต่งตัวศพ

จากการศึกษาวัดในพื้นที่ศึกษาที่ยังคงมีให้เห็นอยู่ ก็จะมีขั้นตอนหวีम्म นุ่งผ้า และกรวยดอกไม้ ฐูปเทียน สำหรับขั้นตอนการหวีम्मนั้นจะเป็นการหวีเพื่อให้ทรงผมของศพเข้ารูปทรงดูสวยงามเท่านั้น ไม่ได้หวีตามคติความเชื่อเดิมอีกแล้ว การนุ่งผ้าให้ศพก็เช่นกัน จะใช้เสื้อผ้าปรกติที่เป็นสากลแต่งให้กับศพเพียงแค่ชั้นเดียว ใน 2 ขั้นตอนนี้แม้จะยังคงปฏิบัติอยู่แต่ก็ได้ลดความเชื่อและการปฏิบัติลงไปมาก อาจจะเนื่องมาจากสภาพของสังคมเมืองได้สร้างระยะห่างให้เกิดขึ้นระหว่างคนกับวัด หรือคนกับพิธีกรรม เมื่อเวลาผ่านไปมากเท่าใดความเชื่อเดิมก็เลือนหายไปมากขึ้น เปรียบเสมือนเหลืออยู่แค่เพียงโครงแต่เนื้อในจะค่อย ๆ หายไป คนทั่วไปไม่รู้ถึงรายละเอียดของขนบเดิม ซึ่งเป็นสิ่งปรกติของวัฒนธรรมที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามความเหมาะสมกับสังคม

ในขั้นตอนของกรวยดอกไม้ ฐูปเทียนยังคงไม่เปลี่ยนแปลงจากเดิม คือ ยังคงเอาดอกไม้ ฐูปเทียนใส่ไว้ในมือศพ แต่จะไม่มีกรวยใบตองที่ใช้ห่อ และยังคงความเชื่อแต่เดิมเอาไว้ได้ว่า เพื่อนำไปไหว้พระจุฬามณีบนสวรรค์ เหตุที่ขั้นตอนนี้ยังคงไม่เปลี่ยนแปลงไปอาจเป็นเพราะว่าภาพลักษณ์ของขั้นตอนที่สามารถเห็นได้ชัดเจนในทุกยุคทุกสมัยไม่ว่าศพใดก็ทำอย่างนี้ เป็นที่จดจำได้อย่างขึ้นใจกันทั่วไป ขั้นตอนนี้จึงยังคงอยู่สืบทอดมาไม่มีการเปลี่ยนแปลง

ส่วนขั้นตอนการแต่งตัวศพที่ได้หายไป คือ ขี้ผึ้งปิดหน้า เงินใส่ปาก และหมากใส่ปาก ซึ่งคงเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ กล่าวคือ อาจเนื่องมาจากวิทยาการในการรักษาสุขภาพศพให้คงอยู่ได้โดยการฉีดยากันศพเน่า ซึ่งส่งผลโดยตรงกับขั้นตอนที่หายไปทั้ง 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการเอาขี้ผึ้งปิดหน้าศพ จากการศึกษพบว่าเหตุของการเอาขี้ผึ้งปิดหน้าศพแต่เดิมนั้น ก็เพื่อป้องกันความอูจาดตาจากสภาพศพที่เน่าและ แต่เมื่อศพได้ฉีดยากันเน่าสภาพศพจึงคงสภาพ ไม่เน่าและ การปิดหน้าศพจึงไม่จำเป็นอีก สำหรับขั้นตอนการเอาเงินใส่ปากและเอาหมากใส่ปากที่หายไป ก็เป็นผลที่ตามมาจากการฉีดยากันศพเน่า เนื่องจากการกระทำดังกล่าวจะทำให้ศพแข็ง ไม่สามารถขยับได้ รวมทั้งบริเวณปากของศพด้วย ที่จะไม่สามารถง้างให้กว้างพอที่จะใส่เหรียญลงไปได้ เพราะเหรียญที่

ห่อด้วยผ้าขาวแล้วจะมีขนาดใหญ่ขึ้น จึงเป็นการลำบากที่จะยัดห่อเหรียญเข้าไปในปากของศพ และถึงจะยัดใส่เข้าไปได้ก็ยากต่อการนำออกมาจากปากศพ ส่วนในขั้นตอนการนำหมากใส่ปากศพ ที่หายไปก็อาศัยเหตุเดียวกันกับขั้นตอนเงินใส่ปากศพ อีกทั้งในปัจจุบันผู้คนไม่ได้นิยมในการกินหมากอีกแล้ว จึงไม่เห็นเหตุผลที่จะต้องเอาหมากใส่ปากศพอีกต่อไป

4.3.4 การมัดตราสัง

จากการศึกษาวัดในพื้นที่ศึกษา ผู้ศึกษาพบว่าขั้นตอนการมัดตราสังศพในกรุงเทพมหานครในปัจจุบัน ส่วนมากยังคงปฏิบัติกันอยู่ แต่ลดรายละเอียดลงไปมาก กล่าวคือ แต่เดิมมีการมัดตราสัง 3 บ่วง คือ มัดที่คอ มือ และเท้า แต่ในปัจจุบันส่วนมากจะเป็นการมัดเฉพาะที่มือเท่านั้น และไม่ได้มัดอย่างแน่นหนาเช่นในอดีต อาจจะเป็นเพราะศพส่วนมากในปัจจุบันจะมีการฉีดยากันศพเน่า ทำให้ศพคงสภาพ ไม่อืดขยายเบ่งขึ้น จึงไม่จำเป็นต้องมัดตราสังอย่างเต็มรูปแบบเช่นในอดีต การมัดในปัจจุบันก็เพียงมัดที่มือ โดยให้ศพประนมมือไว้ที่บริเวณอกและมัดพร้อมด้วยดอกไม้ธูปเทียน และจากการศึกษายังพบอีกว่าในปัจจุบันเริ่มมีความนิยมที่จะไม่ต้องมัดตราสังศพอีกด้วย เพียงแต่ต้องการแต่งศพให้สวยงาม และปล่อยศพให้นอนอยู่ในท่าปรกติเท่านั้น สะท้อนให้เห็นว่าปัจจุบันความสำคัญของการมัดตราสังและกรวยดอกไม้ธูปเทียนได้ถูกมองข้ามไปบ้างแล้ว เหตุผลส่วนใหญ่ที่เจ้าภาพหรือเจ้าของศพไม่ให้ทำการมัดตราสังศพ ก็เพราะเกิดความเวทนาสงสารต่อศพ ไม่ต้องการให้ทำรุนแรงกับศพ

4.3.5 การเบิกโลง

จากการศึกษาวัดในพื้นที่ศึกษา ผู้ศึกษาพบว่าขั้นตอนการเบิกโลงในปัจจุบันส่วนมากไม่ได้ปฏิบัติแล้ว วัดที่ยังทำพิธีเบิกโลงอยู่ก็มีน้อยมากที่จะยังคงรายละเอียดอย่างในอดีตเอาไว้ได้ เพราะขั้นตอนของการเบิกโลงนี้ต้องเตรียมสิ่งของหลายอย่างประกอบพิธี มีความยุ่งยาก และสิ่งของที่ต้องเตรียมบางอย่างก็ไม่สามารถหาซื้อได้ทั่วไป เช่น ไม้ปากกา ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องทำขึ้นมาใหม่ จึงไม่สะดวกนักที่จะทำ และไม่สอดคล้องกับเวลาที่เร่งรีบ เพราะพิธีศพในกรุงเทพมหานครจะถูกกำหนดด้วยกำหนดการจากทางวัดอีกทีหนึ่ง ซึ่งวัดต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานครจะมีกำหนดเวลาในการทำพิธีต่าง ๆ ใกล้เคียงกัน ซึ่งเงื่อนไขนี้ก็จะเป็นตัวกำกับพิธีกรรมด้วย หากทำพิธีเบิกโลงก็จะทำให้เสียเวลาเตรียมการและเสียเวลาในการปฏิบัติอย่างมาก ประกอบกับสัปเหร่อก็หาได้ยากที่จะมีความรู้พอจะสามารถปฏิบัติขั้นตอนนี้ได้ครบถ้วน เพราะการเรียนรู้สืบทอดวิชาของสัปเหร่อส่วนมากในปัจจุบันก็จะเป็นการจดจำมาทำเอง รายละเอียดต่าง ๆ จึงตกหล่นหายไป ดังเช่นพิธีกรรมขั้นตอนการเบิกโลงสังเกตได้ว่าวัดธาตุทองยังเป็นวัดเดียวที่มีมิดหมอไว้ประกอบพิธีวัดอื่นจะไม่มีแล้ว วัดสร้อยทองก็ลดทอนลงไปจนเหลือแค่การประพรมน้ำมนต์ใส่ไปที่โลงเท่านั้นเอง และประกอบด้วย

ที่ญาติผู้ตายเองก็ขาดความรู้ในพิธีกรรม สัปเหร่อจะปฏิบัติแค่ไหนอย่างไรตกลงเอาอย่างนั้น

4.3.6 การทำเครื่องประกอบโลง

จากการศึกษาวัดในพื้นที่ศึกษา ผู้ศึกษาพบว่าไม่ปรากฏพิธีกรรมการทำเครื่องประกอบโลงอย่างในอดีตแต่อย่างใด พิจารณาเห็นได้ว่าหน้าที่ของเครื่องประกอบโลงในอดีตนั้น ทำขึ้นเพื่อประโยชน์ในการจัดการกับปัญหาการเน่าของศพที่จะต้องมึ่น้ำเหลืองไหลออกมา และเพื่อประโยชน์ในการเผา ประโยชน์ของการทำปากหรือเผือกนั้นเพื่อเอาไว้รองศพลักษณะคล้ายตะแกรง เหลือบริเวณด้านล่างจะเอาสิ่งที่สามารถซับน้ำเหลืองได้ใส่เอาไว้ และปูใบตองเพื่อป้องกันไม่ให้ น้ำเหลืองจากศพไหลลงมาได้ง่ายนัก และพื้นที่ว่างด้านล่างศพก็จะทำให้การเผาศพรวดเร็วขึ้น แต่เมื่อในปัจจุบันนี้มีการฉีดยากันศพเน่า ทำให้ไม่ต้องป้องกันในเรื่องน้ำเหลืองจากศพอีก จึงอาจเป็นสาเหตุที่ทำให้เครื่องประกอบโลงหมดความสำคัญไปในที่สุด

4.3.7 การตั้งศพ

จากการศึกษาวัดในพื้นที่ศึกษา ผู้ศึกษาพบว่าความเชื่อในการตั้งศพให้หัวศีรษะไปทางทิศตะวันตกนั้นยังคงปฏิบัติกันอยู่ทุกวัด อาจเพราะเป็นเรื่องง่ายต่อการปฏิบัติและความเชื่อเรื่องทิศที่เป็นมงคลและทิศที่ไม่เป็นมงคลเป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไป ไม่เฉพาะการหันศีรษะศพเท่านั้น การสร้างบ้านพักที่อยู่อาศัยก็ไม่นิยมหันหน้าบ้านไปทางทิศตะวันตกเช่นกัน แม้กระทั่งการนอนปรกติในชีวิตประจำวัน ผู้คนทั่วไปก็จะไม่นอนหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก อาจเพราะความเชื่อเรื่องทิศที่ไม่เป็นมงคลนี้ถูกปลูกฝังได้ง่าย เป็นความเชื่อที่แพร่กระจาย และอยู่อย่างมั่นคงในสามัญสำนึก ฉะนั้น การตั้งศพให้หันศีรษะไปทางทิศตะวันตกหรือทิศใต้จึงยังคงสืบทอดต่อมา ไม่ได้เลือนหายไปเช่นพิธีกรรมขั้นตอนอื่น ๆ

4.3.8 การตามไฟหน้าศพ

จากการศึกษาวัดในพื้นที่ศึกษา ผู้ศึกษาพบว่าขั้นตอนการตามไฟหน้าศพไม่ได้ปฏิบัติกันแล้วในอดีตนั้นยังไม่มีไฟฟ้าใช้เช่นปัจจุบัน ประโยชน์ของการตามไฟหน้าศพก็เพื่อให้มีแสงสว่าง เป็นการสะดวกต่อคนเฝ้าศพ เนื่องจากสมัยก่อนศพจะตั้งไว้ที่บ้านและจะต้องมีคนคอยเฝ้าศพด้วย รวมทั้งเพื่อความสะดวกในการดูแลความเรียบร้อยต่าง ๆ จึงได้จุดไฟเอาไว้ให้เป็นเพื่อน คลายความหวาดกลัว แต่ในปัจจุบันนี้ศพจะตั้งอยู่ที่ศาลาของวัดโดยมีเจ้าหน้าที่ของวัดเป็นผู้ดูแล ญาติไม่มีหน้าที่มาคอยเฝ้าศพอีกอย่างในอดีต ประกอบกับปัจจุบันมีไฟฟ้าใช้สามารถเปิดไฟฟ้าให้มีแสงสว่างได้ตลอดเวลาตามความต้องการ ทำให้ขั้นตอนการตามไฟหน้าศพนั้นลดความสำคัญลงและเลือนหายไป และถึงแม้

การตามไฟหน้าศพจะมีความเชื่ออื่น ๆ อันเป็นเหตุให้ปฏิบัติอยู่ด้วยนอกเหนือจากประโยชน์ใช้สอยดังกล่าวแล้ว คือ เชื่อว่าจุดไว้เพื่อทดแทนไฟธาตุของศพ แต่ความเชื่อที่มีนั้นก็ไมอาจทำให้การตามไฟหน้าศพคงอยู่สืบทอดต่อมาได้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นแนวคิดความเป็นอยู่ของสังคมเมืองว่า ให้ความสำคัญกับเหตุผลและประโยชน์ใช้สอยมากกว่าในเรื่องของความเชื่อ

4.3.9 การสวดอภิธรรม

จากการศึกษาวัดในพื้นที่ศึกษา ผู้ศึกษาพบว่าขั้นตอนการสวดอภิธรรมยังคงปฏิบัติอยู่ในทุกวัด เพราะขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนหลักที่มีความสำคัญ เนื่องจากมีพระสงฆ์ซึ่งถือได้ว่าเป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่เดิมนั้นนิยมมีมนต์พระสงฆ์ 4 รูปมาสวดอภิธรรม ในปัจจุบันก็ยังคงสืบทอดขั้นตอนการปฏิบัติเช่นนี้โดยไม่เปลี่ยนแปลง สะท้อนให้เห็นว่าศาสนากับพิธีกรรมการตายยังคงประสานกันอยู่อย่างเหนียวแน่น สังคมยังศรัทธา ให้ความเคารพ และยังต้องการสถาบันศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจอยู่ ในวัดที่ทำการศึกษาค้นตอนนี้ส่วนมากจะไม่ได้เกี่ยวข้องกับสัปเหร่อ ผู้ที่คอยดำเนินการต่าง ๆ ในขั้นตอนนี้จะเป็นเจ้าหน้าที่ศาลาหรือเจ้าหน้าที่ของวัด

4.3.10 การเซ่นศพ

จากการศึกษาวัดในพื้นที่ศึกษา ผู้ศึกษาพบว่าขั้นตอนการเซ่นศพยังปฏิบัติกันอยู่ทุกวัด การที่ขั้นตอนในการเซ่นศพยังคงปฏิบัติกันอยู่ ไม่ได้เลือนหายไป ก็อาจเพราะเป็นขั้นตอนที่ไม่ยุ่งยาก ไม่ขัดกับสภาพสังคมและความเป็นอยู่ในเมือง จึงยังคงสืบทอดปฏิบัติต่อเนื่องมา แต่ก็มีรายละเอียดที่แตกต่างกันบ้าง คือ ในอดีตนั้นจะเซ่นทั้งเวลาเช้าและเวลาเย็น แต่ปัจจุบันนิยมเซ่นในเวลาเย็นเท่านั้น และจะเซ่นไปตลอดทุกวันจนกว่าจะทำการเผาศพ เหตุที่ในอดีตการเซ่นจะทำทั้งเวลาเช้าและเย็นก็เพราะสามารถทำได้สะดวก เนื่องมาจากการตั้งศพไว้ที่บ้าน การทำอาหารเพื่อเซ่นศพจึงดูไม่น่าจะเป็นเรื่องที่ยุ่งยากแต่อย่างใด สามารถทำได้ทุกเวลา แต่การเซ่นศพในปัจจุบันลดเหลือเพียงแค่เวลาเดียวคือเวลาเย็น อาจเป็นเพราะยึดถือเอาตามความสะดวก เนื่องจากปัจจุบันศพในกรุงเทพมหานครส่วนใหญ่จะตั้งบำเพ็ญกุศลที่วัด ซึ่งบ้านและวัดก็อาจจะไม่ได้มีบริเวณใกล้กัน ต้องอาศัยเวลาในการเดินทาง การที่ญาติจะไปเซ่นศพในเวลาเช้าจึงอาจจะไม่สะดวกนัก การเซ่นศพในเวลาเย็นจึงน่าจะสะดวกมากกว่า ขั้นตอนการเซ่นศพในปัจจุบันจึงเหลือการเซ่นศพเพียงเวลาเย็นเท่านั้น

4.3.11 การนำศพออกจากบ้าน

จากการศึกษาวัดในพื้นที่ศึกษา ผู้ศึกษาพบว่าขั้นตอนการนำศพออกจากบ้านส่วนมากในกรุงเทพมหานครไม่ได้ปฏิบัติกันอีกแล้ว เพราะส่วนใหญ่ศพที่นำมาที่วัดจะเป็นศพที่มาจาก

โรงพยาบาล และถึงแม้จะเป็นศพที่ตายที่บ้านเมื่อนำศพมาที่วัดส่วนมากญาติหรือเจ้าของศพจะติดต่อให้ผู้ที่มีความชำนาญ เช่น ร้านหีบศพ มาเป็นผู้นำศพไป ซึ่งก็ไม่ได้ปฏิบัติตามขั้นตอนของการนำศพออกจากบ้านแต่อย่างใด เนื่องจากสภาพของที่พักอาศัยในปัจจุบันนี้ไม่ได้สอดคล้องกับขั้นตอนที่มีอยู่เดิม เช่น การห้ามไม่ให้หามศพลอดช่อ ในอดีตถ้าผู้พลัดใจตายในห้องใด ก็จะต้องตั้งศพในห้องนั้น ไม่ย้ายศพไปที่อื่นอย่างที่ทำกันในปัจจุบัน เหตุที่ไม่หามศพลอดช่อก็อาจเป็นเพราะไม่สะดวก ต้องหามกันหลายคน อาจจะพลัดศีรษะช่อได้รับบาดเจ็บได้ หากจะนำศพออกจากบ้านก็ต้องทำการเปิดฝาด้านบนเพื่อนำศพออก แต่ในปัจจุบันนี้บ้านเรือนปลูกสร้างอย่างถาวรด้วยวัสดุที่มีความแข็งแรงมาก ไม่สามารถจะพังฝาด้านบนเพื่อจะนำศพออกไปโดยไม่ลอดช่อหรือเช่นขั้นตอนการใช้ไม้ขีดนำทาง ก็ไม่สามารถปฏิบัติได้ เพราะระยะทางระหว่างบ้านกับวัดในกรุงเทพมหานครไม่ได้อยู่ใกล้ ๆ กันดังเช่นบ้านกับวัดในอดีต ที่มีความใกล้ชิดกันและสามารถเดินเข้าถึงกันได้ การใช้ไม้ขีดนำทางจึงเป็นขั้นตอนที่ไม่สามารถปฏิบัติได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ในด้านของความเชื่อที่แฝงอยู่ในขั้นตอนต่าง ๆ ก็ต้องเลือนหายไปด้วยโดยปริยาย กล่าวโดยสรุปแล้วขั้นตอนการนำศพออกจากบ้านนั้นไม่สามารถนำมาปฏิบัติในกรุงเทพมหานครได้ เพราะกรุงเทพมหานครมีลักษณะของสังคมเป็นสังคมเมืองที่มีความซับซ้อน ไม่สอดคล้องกับการปฏิบัติขั้นตอนพิธีกรรมนี้

4.3.12 การโปรยข้าวตอก

จากการศึกษาวัดในพื้นที่ศึกษา ผู้ศึกษาพบว่าขั้นตอนการโปรยข้าวตอกในปัจจุบันไม่ได้มีการปฏิบัติอีกแล้ว อาจเนื่องมาจากความไม่สอดคล้องกันระหว่างวิธีการปฏิบัติกับสภาพสังคมเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป ในกรุงเทพมหานครศพส่วนมากตายที่โรงพยาบาล การนำศพไปวัดจะต้องผ่านถนนหนทางที่เป็นทางสาธารณะ ไม่อาจโปรยข้าวตอกได้ เพราะจะทำให้เกิดความสกปรก และอาจถือเป็นความผิด อีกทั้งระยะทางในการเคลื่อนย้ายศพอาจจะมีระยะทางยาวไกล ด้วยเหตุทั้งปวงขั้นตอนการโปรยข้าวตอกจึงไม่ได้รับการปฏิบัติและเลือนหายไปที่สุดในที่สุด

4.3.13 การเผาศพ

จากการศึกษาวัดในพื้นที่ศึกษา ผู้ศึกษาพบว่าขั้นตอนการเผาศพในปัจจุบันยังคงปฏิบัติอยู่ทุกวัด แต่จะมีความแตกต่างจากในอดีตในเรื่องของการห้ามเผาศพอันเนื่องมาจากลักษณะของการตาย เช่น ตายโหงหรือตายผิดปกติ ตายด้วยอุบัติเหตุ การตายลักษณะนี้ในอดีตจะไม่เผา แต่จะฝัง ทว่าในปัจจุบันไม่ว่าศพจะตายมาด้วยสาเหตุใดก็ตามจะทำการเผาทั้งนั้น อาจเป็นเพราะว่าไม่มีทางเลือกอื่นในการจัดการศพ เพราะการปลงศพด้วยการฝังก็ไม่นิยมอีกแล้ว ด้วยในปัจจุบันที่ดินเป็นสิ่งที่มีความสูงมากเกินกว่าจะปล่อยให้นำมาใช้ทำเป็นที่ ฝังศพอย่างเช่นในอดีต

4.3.14 การทิ้งเบี้ยให้ตากลิยายกลา

จากการศึกษาวัดในพื้นที่ศึกษา ผู้ศึกษาพบว่าขั้นตอนการทิ้งเบี้ยให้ตากลิยายกลานั้น วัดส่วนมากไม่ได้ปฏิบัติอีกแล้ว ส่วนที่ยังปฏิบัติอยู่ก็มีความคลาดเคลื่อนไปไม่เหมือนคติในอดีต เช่น วัดพระศรีมหาธาตุที่มีขั้นตอนปฏิบัติที่ใกล้เคียงคติเดิม แต่สัปเหร่อเรียกขั้นตอนนี้ว่า การให้เงินค่า กำนัลแก้ศพ จำนวน 32 บาท ซึ่งเงินจำนวนนี้จะเอาใส่พานเพื่อเป็นการขอขมาศพ ไม่ได้ให้แก่ตากลิยายกลาเพื่อซื้อที่ทางเช่นคติเดิม ในอดีตสัปเหร่อทุกคนจะได้รับการสั่งสอนมาจากครูของตนว่า จะต้องให้ความเคารพนับถือแก่ตากลิยายกลา ไม่เช่นนั้นวิชาต่าง ๆ ที่เรียนมาเพื่อใช้ในการจัดการศพจะไม่เป็นผล จะต้องมีการโยนเบี้ย 33 เบี้ยในป่าช้าด้วย เชื่อว่าเป็นการซื้อที่ทางไว้ให้วิญญาณของศพที่จะทำการปลง การที่ขั้นตอนนี้เลือนความสำคัญไปอาจจะเนื่องมาจากการปลงศพที่เปลี่ยนแปลงไปในเรื่องวิธีการและสถานที่ คือแต่เดิมนั้นศพไม่ว่าจะปลงด้วยการฝังหรือการเผา จะไปทำกันในบริเวณป่าช้าโดยมีสัปเหร่อเป็นผู้จัดการ จึงต้องมีการโยนเบี้ยเพื่อซื้อที่ทางตามความเชื่อเดิม แต่ในปัจจุบันการปลงศพส่วนมากจะปลงด้วยการเผา และเปลี่ยนจากป่าช้ามาเป็นการเผาบนเมรุ ตลอดจนกระบวนการเข้าสู่อาชีพสัปเหร่อในปัจจุบันที่ไม่ได้มีการเรียนรู้อย่างจริงจังเช่นในอดีต แต่เป็นการหัดและจดจำวิธีปฏิบัติเอาเอง คติความเชื่อเดิมจึงอาจถูกละเลยไม่ได้ให้ความสำคัญ ซึ่งอาจเป็นเหตุให้ขั้นตอนนี้เลือนหายไป

4.3.15 การนำน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพ

จากการศึกษาวัดในพื้นที่ศึกษา ผู้ศึกษาพบว่าขั้นตอนการนำน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพนั้น วัดส่วนมากยังคงปฏิบัติอยู่ตามคติความเชื่อเดิม คือถือว่าน้ำมะพร้าวเป็นน้ำที่บริสุทธิ์ เมื่อนำมาล้างหน้าให้กับศพจะสามารถช่วยชำระล้างดวงวิญญาณของศพให้สะอาดบริสุทธิ์ไปด้วย วัดส่วนมากที่ยังคงปฏิบัติขั้นตอนนี้กันอยู่ก็เป็นผลมาจากญาติหรือเจ้าภาพนั้นร้องขอปฏิบัติให้แก่ศพ สะท้อนให้เห็นได้ว่าผู้คนในกรุงเทพมหานครยังคงเชื่อในเรื่องความสะอาดบริสุทธิ์ของดวงวิญญาณ ว่าหากทำให้ดวงวิญญาณบริสุทธิ์แล้วจะทำให้ดวงวิญญาณได้ไปสู่สุคติหรือภพใหม่ที่ดี

4.3.16 การโยนผ้าข้ามศพ

จากการศึกษาวัดในพื้นที่ศึกษา ผู้ศึกษาพบว่าขั้นตอนการโยนผ้าข้ามศพไม่ได้ปฏิบัติอีกแล้ว อันเนื่องมาจากวิธีการเผาศพนั้นเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีต ซึ่งในอดีตนั้นการเผาศพจะเผากลางแจ้งบนกองฟอนหรือเชิงตะกอน ขั้นตอนการโยนผ้าข้ามศพนั้นจึงสามารถปฏิบัติให้สอดคล้องกับความเชื่อที่มีอยู่ได้ แต่เมื่อในปัจจุบันที่เผาศพได้พัฒนามาเป็นเมรุ ซึ่งมีลักษณะเป็นเตาเผาปิดอย่างมิดชิด

ไม่สามารถปฏิบัติตามขั้นตอนนี้ได้ ทำให้ขั้นตอนนี้ต้องหายไปโดยปริยาย

4.3.17 การชักฟืนสามดุ้น

จากการศึกษาวัดในพื้นที่ศึกษา ผู้ศึกษาพบว่าขั้นตอนการชักฟืนสามดุ้นไม่ได้ปฏิบัติอีกแล้ว ซึ่งอาจจะเนื่องมาจากเหตุผลเดียวกันกับการโยนผ้าข้ามศพ คือ ที่เผาศพได้พัฒนามาเป็นเมรุอย่างในปัจจุบันซึ่งมีลักษณะเป็นเตาเผาปิดอย่างมิดชิด ไม่ใช่เชิงตะกอนหรือกองฟอนเช่นในอดีต ขั้นตอนการชักฟืนสามดุ้นจึงมีวิธีการปฏิบัติไม่สอดคล้องกับลักษณะของการเผาศพในปัจจุบัน ทำให้ขั้นตอนทั้งสองนี้ต้องหายไปโดยปริยาย

4.3.18 การบวชน้ำไฟ

จากการศึกษาวัดในพื้นที่ศึกษา ผู้ศึกษาพบว่าขั้นตอนการบวชน้ำไฟนั้นวัดส่วนมากยังคงมีการปฏิบัติกันอยู่ ในขั้นตอนนี้นั้นจะปฏิบัติหรือไม่ก็ได้ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับวัด แต่ขึ้นอยู่กับเจ้าภาพว่าประสงค์จะปฏิบัติหรือไม่ แต่จากการเก็บข้อมูลจากวัดที่ศึกษาพบว่า วัดส่วนมากยังมีปฏิบัติให้เห็นอยู่ แต่ไม่มากนัก นาน ๆ จะมีเจ้าภาพให้ลูกหลานปฏิบัติสักครั้งหนึ่ง อาจเป็นเพราะว่าการบวชน้ำไฟต้องโกนศีรษะเหมือนกับการบวชจริง ญาติหรือลูกหลานที่ไม่เต็มใจหรือไม่ตั้งใจจริง ๆ ก็จะละเลยให้ขั้นตอนนี้ผ่านไป ซึ่งการไม่ปฏิบัติขั้นตอนการบวชน้ำไฟก็ไม่ได้ทำให้พิธีกรรมโดยรวมเกิดการเสียหายแต่อย่างใด ขั้นตอนนี้จึงเป็นขั้นตอนที่จะทำได้ไม่ทำก็ได้

4.3.19 การสวดหน้าไฟ

จากการศึกษาวัดในพื้นที่ศึกษา ผู้ศึกษาพบว่าขั้นตอนการสวดหน้าไฟไม่ได้ปฏิบัติอีกแล้ว การสวดหน้าไฟจะสวดกันในขณะทำการเผาศพ ในปัจจุบันนี้ขั้นตอนการบวชน้ำไฟนี้จะถูกข้ามไป อาจเนื่องมาจากเมื่อเริ่มทำการเผาศพแล้วแขกผู้มาร่วมงานส่วนมากก็จะทยอยกลับ เพื่อไปประกอบกิจกรรมของตนต่อไป ไม่มีใครสนใจที่จะฟังการสวด ด้วยเหตุนี้อาจเป็นเหตุให้ขั้นตอนการสวดหน้าไฟไม่ได้รับความนิยมที่จะทำ และได้ถูกลดความสำคัญลงไป จนท้ายสุดก็ได้เลิกปฏิบัติไป

4.3.20 วันเผาศพ

จากการศึกษาวัดในพื้นที่ศึกษา ผู้ศึกษาพบว่าวันที่จะทำการเผาศพนั้นไม่ได้ยึดถือตามคติความเชื่อเดิมอีกแล้ว กล่าวคือ คติความเชื่อเดิมนั้นจะมีการห้ามเผาศพในบางวัน เช่น วันพระ ด้วยเชื่อว่าเป็นการเบียดเบียนสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ หรือห้ามเผาวันพฤหัสบดี เพราะเป็นวันครู เป็นต้น แต่ในปัจจุบันนี้หากญาติหรือเจ้าภาพสะดวกวันไหนก็จะเผาในวันนั้น เอาความสะดวกของเจ้าภาพเป็นสำคัญ ไม่ได้ยึดถือคติเดิมอีกแล้ว การไม่ได้ยึดถือคติเดิมนั้นอาจเนื่องมาจากแต่ละวัดในกรุงเทพมหานครมีงานศพจำนวนมาก หากต้องมาคอยวันเผาตามคติความเชื่อเดิมก็อาจจะส่งผล

กระทบกับการดำเนินชีวิตในส่วนอื่น ๆ และเป็นการเสียเวลาไปโดยเปล่าประโยชน์ และด้วยวิถีชีวิตของสังคมเมืองที่เวลาเป็นสิ่งที่ทำให้เสียเปล่าไปไม่ได้ จึงเน้นเอาความสะดวกไว้ก่อน สะดวกวันไหนก็เผื่อวันนั้น ด้วยเหตุนี้คติความเชื่อเดิมในขั้นตอนวันเผาศพจึงได้เลือนหายไปที่สุดในที่สุด

4.3.21 การเดินสามหาบ

จากการศึกษาวัดในพื้นที่ศึกษา ผู้ศึกษาพบว่าขั้นตอนการเดินสามหาบในงานศพทั่วไปไม่ได้ปฏิบัติแล้ว เพราะขั้นตอนนี้จะต้องเตรียมอุปกรณ์หลายอย่างมาก จะต้องตะโกนร้องไปพร้อมกับเดินเวียนรอบที่เผาศพ 3 รอบ ประโยชน์ตามความเชื่อก็เพื่อเรียกให้ดวงวิญญาณของผู้ตายได้ติดตามมาในทางอันเป็นกุศล การเดินสามหาบส่วนมากจะพบในพิธีศพของเจ้านายหรือข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งจำเป็นจะต้องจัดให้สมบูรณ์มากที่สุด อาจเพื่อให้เหมาะสมกับฐานะและเพื่อให้เกิดความสุขสมบูรณ์ทางจิตใจต่อผู้เกี่ยวข้องทั้งหลายที่มีชีวิตอยู่ แต่ในงานศพของคนทั่วไปส่วนมากจะไม่พบขั้นตอนนี้ อาจเป็นเพราะว่าเป็นขั้นตอนที่ต้องเสียเวลาเตรียมสิ่งของหลายอย่าง สิ้นเปลืองเวลา สิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย มีความยุ่งยาก ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในปัจจุบัน และด้วยคนทั่วไปไม่ทราบถึงคติความเชื่อเดิมว่าทำไปเพื่ออะไร ขั้นตอนการเดินสามหาบจึงไม่ได้รับความนิยมที่จะทำและเป็นพิธีกรรมอีกขั้นที่กำลังจะเลือนหายไป

4.3.22 การแปรรูป

จากการศึกษาวัดในพื้นที่ศึกษา ผู้ศึกษาพบว่าขั้นตอนการแปรรูปยังคงปฏิบัติอยู่ทุกวัด และแต่ละวัดจะมีขั้นตอนการปฏิบัติที่คล้ายคลึงกัน การแปรรูปมีความหมายคือการให้ผู้ตายได้ไปเกิดใหม่ เป็นขั้นตอนที่ยังคงปฏิบัติสืบต่อมา ญาติผู้ตายยังคงต้องการให้ดวงวิญญาณของผู้ตายได้ไปเกิดใหม่ สะท้อนให้เห็นว่าสังคมไทยยังคงให้ความสำคัญกับความเชื่อเรื่องชาตินี้ชาติหน้า ซึ่งเป็นความเชื่อที่แนบแน่นอยู่กับคนไทยและศาสนาพุทธมาช้านาน จึงทำให้ขั้นตอนนี้ยังคงมีความสำคัญอยู่เสมอ

4.3.23 การเก็บอัฐิ

จากการศึกษาวัดในพื้นที่ศึกษา ผู้ศึกษาพบว่าขั้นตอนการเก็บอัฐิเป็นขั้นตอนสุดท้ายที่มีความสำคัญและยังคงปฏิบัติกันอยู่ทุกวัด สัปเหร่อจะทำการแยกกระดูกที่เป็นชิ้นกับผงเถ้าออกจากกัน เพื่อมอบให้กับญาติเอากลับไปบูชาหรือเอาผงเถ้าห่อผ้าขาวไปลอยอังคาร การที่ขั้นตอนการเก็บอัฐินี้ยังคงได้รับการสืบทอดปฏิบัติอยู่นั้น สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะสังคมไทยที่มีสถาบันครอบครัวเป็นพื้นฐานสำคัญ สะท้อนถึงความผูกพันระหว่างผู้ตายกับผู้ที่ยังอยู่ว่า แม้ได้ตายไปแล้วแต่ก็ยังคงได้รับความเคารพรักและระลึกถึงจากผู้ที่ยังอยู่เสมอไป

จะเห็นได้ว่าขั้นตอนพิธีกรรมเกี่ยวกับศพในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตเป็นอันมาก และเกือบทุกขั้นตอนของพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญในเชิงสัญลักษณ์ ซึ่งมีความเชื่อเข้ามาเกี่ยวข้อง และส่งผลต่อความรู้สึกของผู้ที่ยังอยู่ให้มีความสุขสบายใจมากกว่าที่จะเป็นประโยชน์ต่อผู้ตาย

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิถีชีวิตสัปเหร่อในกรุงเทพมหานครครั้งนี้ มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิถีชีวิต ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม และบทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อในกรุงเทพมหานคร โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ และเสนอผลการศึกษาด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาเป็นข้อมูลสนามที่ผู้ศึกษารวบรวมด้วยตนเองระหว่างปี พ.ศ.2549 – 2550 โดยรวบรวมจากสัปเหร่อจำนวน 8 คนที่ทำงานเป็นสัปเหร่อตามวัดที่กระจายอยู่ในกรุงเทพมหานครจำนวน 5 วัด ดังสามารถสรุปผลการศึกษาค้นคว้าอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ได้ดังต่อไปนี้

5.1 สรุปผลการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาด้านวิถีชีวิตของสัปเหร่อในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่าสัปเหร่อทั้ง 8 คนมีวิถีชีวิตในด้านต่าง ๆ สรุปได้ดังนี้ 1) ภูมิลำเนา สัปเหร่อที่เข้ามาประกอบอาชีพในวัดที่ศึกษาเป็นชาวกรุงเทพ -มหานครและชาวต่างจังหวัดในอัตราส่วนเท่ากัน คือ จำนวน 4 คนเป็นชาวกรุงเทพมหานคร ซึ่งทุกคนมีภูมิลำเนาเดิมอยู่ใกล้วัดที่ตนประกอบอาชีพเป็นสัปเหร่อ จำนวน 4 คนเป็นชาวต่างจังหวัด ในจำนวนนี้มี 3 เป็นชาวภาคกลาง คือ เป็นชาวจังหวัดพระนครศรีอยุธยา 2 คน และจังหวัดนนทบุรี 1 คน และอีก 1 คนเป็นชาวจังหวัดน่าน 2) การศึกษา สัปเหร่อที่เข้ามาประกอบอาชีพในวัดที่ศึกษาส่วนมากมีการศึกษาในระดับประถมศึกษา คือ จำนวน 6 คนจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จำนวน 1 คนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 และมีเพียงคนเดียวที่จบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 3) การเข้าสู่อาชีพสัปเหร่อ สัปเหร่อที่ศึกษาทุกคนมีลักษณะของการเข้ามาสู่อาชีพคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ไม่ได้สนใจหรือตั้งใจที่จะเข้ามาประกอบอาชีพนี้ แต่จากการที่มีภูมิลำเนาอยู่ใกล้วัด ค่อนข้างกับวัด มีโอกาสได้ใกล้ชิดกับพิธีกรรมการจัดการศพ หรือมีบุคคลใกล้ชิดเป็นสัปเหร่อ ได้พบเห็นจนจำได้และสามารถปฏิบัติงานตามบทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อได้ จึงถูกชักชวนและได้ตัดสินใจทำงานเป็นสัปเหร่อ ภายหลังก็ยึดเป็นอาชีพหลักเพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัวจนมาถึงปัจจุบัน 4) สภาพครอบครัว สัปเหร่อในวัดที่ศึกษาจำนวน 8 คนพบว่าส่วนใหญ่มีครอบครัว คือจำนวน 6 คนมีครอบครัว ส่วนอีก 2 คนยังเป็นโสด 5) ที่อยู่อาศัย สัปเหร่อทุกคนในวัดที่ศึกษาอาศัยอยู่ในวัดที่ประกอบอาชีพ ทุกวัดได้จัดที่อยู่อาศัยให้โดยไม่เก็บค่าเช่า แต่สัปเหร่อทุกคนต้องเสียค่าน้ำประปาและค่าไฟฟ้าเอง 6) รายได้ สัปเหร่อในวัดที่ศึกษามีรายได้ต่อวันประมาณ

150 – 300 บาท ซึ่งเป็นรายได้ที่มาจากค่าจ้างประจำวันเฉพาะวันที่ปฏิบัติงานเท่านั้น หากพิจารณาเป็นรายเดือน สัปเหร่อแต่ละคนก็จะมีรายได้ประมาณ 4,000 – 6,000 บาท 7) อาชีพเสริม จากการศึกษพบว่า สัปเหร่อในวัดที่ศึกษาทั้งหมด 8 คน มีอาชีพเสริมกับไม่มีอาชีพเสริมในสัดส่วนเท่ากัน คือ มีอาชีพเสริมจำนวน 4 คน อาชีพเสริมที่ทำกันโดยมากก็เป็นการรับจัดเลี้ยงเมื่อมีงานศพ ทุกคนที่ทำอาชีพเสริมนี้ ภรรยาเป็นผู้รับงาน ส่วนตัวเองเป็นผู้ช่วย อาชีพเสริมอื่นมีบ้าง เช่น การรับจ้างตกแต่งสถานที่ในบริเวณงานศพ การเป็นนายหน้าขายโลงศพ และการรับจ้างทำงานทั่วไป ส่วนสัปเหร่ออีก 4 คนไม่มีอาชีพเสริมแต่อย่างใด ในจำนวนนี้เป็นสัปเหร่อที่เป็นโสด 2 คน และมีครอบครัวแล้ว 2 คน ทั้งสัปเหร่อที่มีอาชีพเสริมและไม่มีอาชีพเสริมดังกล่าวนี้ ต่างก็มีสภาพความเป็นอยู่ในภาพรวมโดยทั่วไปไม่แตกต่างกันมากนัก

สำหรับขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมของสัปเหร่อในกรุงเทพมหานคร จากผลการศึกษาพบว่า มี 14 ขั้นตอน ดังนี้ 1) การอาบน้ำศพ ปัจจุบันศพส่วนใหญ่ได้รับการอาบน้ำจากโรงพยาบาลมาแล้ว สัปเหร่อส่วนใหญ่จึงไม่ได้เป็นผู้ปฏิบัติในขั้นตอนนี้ แต่หากศพที่มาจากบ้านยังไม่ได้อาบน้ำศพมาก่อน สัปเหร่อจึงจะอาบน้ำให้กับศพ 2) การแต่งตัวศพ ปัจจุบันศพส่วนใหญ่ได้รับการแต่งตัวจากโรงพยาบาลมาแล้ว สัปเหร่อจึงมีหน้าที่เพียงแค่ตรวจดูความเรียบร้อยของเครื่องแต่งตัวศพเท่านั้น เว้นเสียแต่ญาติผู้ตายร้องขอให้มีการแต่งตัวศพอีกครั้งหนึ่ง สัปเหร่อจึงจะแต่งตัวให้ศพด้วยเครื่องแต่งตัวที่ญาติผู้ตายนำมาให้ 3) การรดน้ำศพ ในพิธีรดน้ำศพสัปเหร่อมีหน้าที่เตรียมพื้นที่และอุปกรณ์สำหรับรดน้ำศพเท่านั้น เช่น เตรียมขันรดน้ำ เตรียมอ่างสำหรับรับน้ำ และเตียงตั้งศพ เป็นต้น หน้าที่ในการรดน้ำศพเป็นของญาติและแขกที่มาร่วมงาน สำหรับเวลาของพิธีรดน้ำศพส่วนใหญ่จะเริ่มเวลาประมาณ 16.00 น. และ 17.00 น. ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับระเบียบการของแต่ละวัดและความสะดวกของเจ้าภาพ 4) การมัดตราสัง ปัจจุบันสัปเหร่อบางคน เช่น สัปเหร่อที่วัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร ไม่ได้มัดตราสัง เพียงแต่จัดทำให้ศพนอนหงายปล่อยมือไว้ข้างลำตัวเท่านั้น ส่วนสัปเหร่อที่วัดอื่น ๆ ที่ศึกษาจะใช้ด้ายดิบสีขาวมัดตราสังด้วย แต่ก็ไม่ได้มัดเหมือนแต่ก่อนจะมัดเฉพาะที่ข้อมือของศพเท่านั้น 5) การเบิกโลง ปัจจุบันไม่นิยมทำพิธีเบิกโลง จากวัดที่ศึกษาจำนวน 5 วัดมีเพียง 2 วัดเท่านั้นที่ยังคงทำพิธีกรรมเบิกโลงอยู่ คือ วัดสร้อยทองกับวัดธาตุทอง วัดอื่น ๆ นอกจากนี้อิทธิกรรมเบิกโลงได้เปลี่ยนแปลงไปจากทำเนียมเดิม อาทิ วัดสร้อยทอง สัปเหร่อเพียงแต่เสกน้ำมนต์ธรณีสารเพื่อพรมไปยังโลงศพเท่านั้น ก็ถือว่าเป็นการเบิกโลงแล้ว 6) การตั้งศพ สัปเหร่อทุกวัดจะจัดให้ศพหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก 7) การสวดอภิธรรมบำเพ็ญกุศล เจ้าภาพจะนิมนต์พระสงฆ์จำนวน 4 รูปมาสวดอภิธรรมเวลาประมาณ 19.00 น. ทุกวันก่อนถึงวันเผาศพ มีการสวดอภิธรรม 7 วันบ้าง 3 วันบ้าง ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับความประสงค์ของญาติผู้ตาย การสวดอภิธรรมเริ่มจากการจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย จุดธูปบูชาหน้าศพ อาราธนาศีล และรับศีล ต่อจากนั้นพระสงฆ์จึงเริ่มสวด

อภิรกรรม ซึ่งเจ้าภาพจะต้องถวายไทยธรรม ทอดผ้าบังสุกุล และเมื่อพระสงฆ์อนุโมทนาเจ้าภาพก็กรวดน้ำ อุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย จึงถือว่าเสร็จพิธีสวดอภิรกรรมบำเพ็ญกุศลในแต่ละวัน 8) การเซ่นศพ ญาติผู้ตายจะต้องนำสำหรับอาหารคาวหวานใส่ถ้วยและน้ำ 1 แก้วมาเซ่นดวงวิญญาณของผู้ตายวันละ 1 เวลา คือเวลาเย็นของทุกวันก่อนถึงวันเผาศพ โดยนำสำหรับอาหารคาวหวานดังกล่าวมาตั้งไว้ข้างโลง ด้านปลายเท้าของศพ และญาติจะต้องเคาะโลง 3 ครั้งเพื่อบอกกล่าวให้ผู้ตายมารับอาหารที่นำมาเซ่น 9) การทักเบ๊ยให้ตากเลียยากลา พิธีกรรมนี้เป็นคติความเชื่อเกี่ยวกับการซื้อที่ให้แก่ดวงวิญญาณของผู้ตาย ในอดีตนั้นจะทำการทักเบ๊ยเป็นจำนวน 33 เบ๊ย แต่ในปัจจุบันเปลี่ยนมาเป็นการทักเงินเหรียญบาท จำนวน 33 เหรียญแทนการทักเบ๊ย นอกจากนี้ในบางวัดสัปเหร่อได้เรียกพิธีกรรมทำนองเดียวกันนี้ผิดแปลก ออกไป เช่น สัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุเรียกพิธีกรรมนี้ว่าการเสียค่ากำนัลศพ โดยมีนัยเพื่อขอขมาศพ ด้วย 10) การนำน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพ สำหรับพิธีกรรมนี้สัปเหร่อส่วนมากยังคงปฏิบัติสืบทอดกันมา เช่นเดียวกับในอดีต ยกเว้นแต่วัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหารที่ไม่มีพิธีกรรมนี้แล้ว 11) การบวชน้ำไฟ เป็นประเพณีที่ญาติหรือลูกหลานเพศชายของผู้ตายปฏิบัติให้แก่ผู้ตาย เพื่อเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ ดวงวิญญาณของผู้ตาย โดยเชื่อว่าสามารถดูดดวงวิญญาณของผู้ตายให้หลุดพ้นจากบ่วงกรรมนำทาง ไปสู่สุคติได้ ส่วนใหญ่จะนิยมบวชก่อนวันเผา 1 วัน หรือ 3 วัน และเมื่อทำพิธีเผาเสร็จสิ้นก็ลาสิก 12) การเผาศพ ปัจจุบันวัดต่าง ๆ มีการเผาศพทุกวันในเวลาประมาณ 17.00 น. ก่อนเผาจะนำศพออกจากศาลาที่ตั้งศพเพื่อนำศพขึ้นสู่เมรุ ซึ่งจะมีการจัดขบวนโดยให้พระสงฆ์เดินนำหน้าศพและให้ญาติผู้ตาย เดินตามหลังศพ ขบวนจะเดินเวียนซ้ายไปขวารอบเมรุ 3 รอบก่อนนำโลงศพขึ้นสู่เมรุเพื่อเผาศพต่อไป 13) การแปรรูป พิธีกรรมนี้ทำกันในตอนเช้าเวลาประมาณ 6.00 น. ของวันถัดจากวันเผาศพ โดยสัปเหร่อ นำกระดูกของผู้ตายใส่ถาดและจัดให้เป็นรูปคน หันศีรษะไปทางทิศตะวันตก หลังจากนั้นจึงนิมนต์ พระสงฆ์มาชักบังสุกุลตาย เสร็จแล้วสัปเหร่อก็ลบรูปกระดูกเดิมนั้นแล้วทำเป็นรูปคนขึ้นมาใหม่ให้หัน ศีรษะไปทางทิศตะวันออก แล้วญาติผู้ตายหรือเจ้าภาพจะนำสิ่งของมีค่า เช่น แก้ว แหวน เงิน ทอง มาโปรยลงบนกระดูก พร้อมทั้งประพรมด้วยของหอม หลังจากนั้นจึงนิมนต์พระสงฆ์มาชักบังสุกุลเป็น อีกครั้งหนึ่ง เป็นอันเสร็จพิธีการแปรรูป 14) การเก็บอัฐิ เป็นขั้นตอนพิธีกรรมหลังจากการแปรรูป โดยสัปเหร่อจะแยกกระดูกส่วนที่เป็นชิ้นและเป็นผงเถ้าออกจากกัน แล้วเก็บกระดูกส่วนที่เป็นชิ้นใส่โกศ ให้ญาติผู้ตายนำกลับไป ส่วนผงเถ้าจะใช้ผ้าขาวห่อให้ญาติผู้ตายไปเก็บไว้ที่วัดหรือลอยอังคาร

ส่วนด้านบทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อในกรุงเทพมหานคร โดยมากมีบทบาทและหน้าที่ปฏิบัติ เหมือนกันตามขั้นตอนของพิธีกรรม คือ มีบทบาทและหน้าที่ในการอาบน้ำศพ การแต่งตัวศพ การตั้งศพ การเผาศพ การแปรรูป และการเก็บอัฐิ ขั้นตอนของพิธีกรรมนอกจากนี้บางขั้นตอน คือ การรดน้ำศพ การ

สวดอธิษฐานบำเพ็ญกุศล การเซ่นศพ และการบวชหน้าไฟ เป็นบทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์หรือเจ้าของศพ บางขั้นตอน คือ การมัดตราสัง การเบิกโลง การทิ้งเบี้ยให้ตากลียายกลา และการนำน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพ สัปเหร่อบางคนไม่ปฏิบัติ

กรณีวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหารซึ่งเป็นที่ตั้งของสุสานหลวง ในกรณีปลงพระศพเชื้อพระวงศ์ระดับหม่อมเจ้าขึ้นไปและผู้มีบรรดาศักดิ์ พิธีการต่าง ๆ จะดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่จากสำนักพระราชวังที่มีบทบาทและหน้าที่เกี่ยวกับพิธีศพที่เรียกว่า “เจ้าพนักงานสนมพลเรือน” สัปเหร่อของวัดมิได้มีบทบาทและหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรมแต่อย่างใด สัปเหร่อของวัดจะมีบทบาทและหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับศพเฉพาะศพของบุคคลธรรมดาเท่านั้น

5.2 อภิปรายผล

จากการศึกษาเรื่องวิถีชีวิตสัปเหร่อในกรุงเทพมหานครครั้งนี้ นอกจากจะได้องค์ความรู้ในเชิงคติชนวิทยาเกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ตามสภาพที่เป็นจริงของสัปเหร่อ ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม บทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อในกรุงเทพมหานครแล้ว ผู้ศึกษายังพบว่า มีข้อสังเกตบางประเด็นที่ควรนำมาอภิปรายเพิ่มเติมเพื่อวิเคราะห์ให้เห็นถึงบทบาทและหน้าที่ของสัปเหร่อในปัจจุบัน รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างสัปเหร่อกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย ดังต่อไปนี้

คติความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับการจัดการศพในสังคมไทยนั้นเกิดจากความเชื่อสำคัญของคนในสังคม 3 ประการ ได้แก่ 1) ความเชื่อที่ว่าคนตายมีลักษณะความเป็นอยู่และความต้องการคล้ายกับคนเป็นเพียงแต่อยู่กันคนละโลก จึงต้องทำพิธีเซ่นไหว้อุทิศอาหารสิ่งของเครื่องใช้ให้แก่คนตายเพื่อนำไปใช้ในโลกของคนตาย 2) ความกลัวที่เกิดจากความเชื่อว่า ผู้ที่ตายไปแล้วได้เปลี่ยนสภาพไปเป็นวิญญาณหรือผี ที่อาจกลับมาบงกชเพราะความเป็นห่วงคนเป็นหรือยังตัดไม่ขาดจากโลก ความเป็นห่วงคนเป็นหรือยังตัดไม่ขาดจากโลกนี้ จึงอาจกลับมาก่อให้เกิดความเจ็บป่วย เดือดร้อน สร้างความหวาดกลัวให้กับคนที่อยู่ข้างหลังได้ จึงจำเป็นต้องมีพิธีป้องกัน หรือพิธีปัดรังควานเป่าเสียดัจจุไรที่อาจเกิดจากคนตายเพื่อป้องกันผีร้ายมารบกวน ดังจะเห็นจากพิธีต่าง ๆ ที่ทำหลอกผี หรือให้แน่ใจว่าคนตายจะไม่กลับมาที่บ้านอีก 3) ความเชื่อที่ต้องการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้คนตายได้รับผลประโยชน์ในโลกหน้ามากที่สุดซึ่งเป็นผลมาจากความเคารพรักอาลัย และความระลึกถึงด้วยความกตัญญูตเวที (ปราณี วงศ์เทศ. 2539 : 174 - 179) และจากความเชื่อดังกล่าวได้ก่อให้เกิดกระบวนการ และพิธีกรรมต่างๆ เกี่ยวกับคนตายมากมาย ซึ่งพิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ส่วนหนึ่งในอดีตเป็นหน้าที่อันสำคัญของ “สัปเหร่อ” จึงอาจกล่าวได้ว่า อาชีพ “สัปเหร่อ” มีความสำคัญและมีความสัมพันธ์กับชุมชนและสังคมอย่างมีอาจแยกจากกันได้

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า การเป็นสัปเหร่อในอดีตใช้ว่า “ใครก็สามารถเป็นได้” เพราะจำเป็นต้องมีลักษณะพิเศษที่ต้องมีการเรียนรู้สืบทอดต่อ ๆ กัน แบบที่เรียกว่า “มีครู” และมีรายละเอียดของพิธีกรรมมากมายที่ต้องเรียนรู้ จดจำ และจะต้องทำให้ถูกต้อง เพื่อผลต่อ “คนตาย” ในโลกหน้า และผลทางจิตวิทยาต่อญาติคนตายในโลกปัจจุบัน ทว่า การเป็นสัปเหร่อในสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะในสังคมเมือง การเป็นสัปเหร่อกลายเป็นอาชีพที่ทำเพราะไม่มีทางเลือกอื่น สังเกตได้จากกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาล้วนยืนยันตรงกันว่าไม่เคยมีความคิดอยากประกอบอาชีพนี้มาก่อน นอกจากนี้สัปเหร่อที่ศึกษาส่วนใหญ่จบการศึกษาเพียงแค่ระดับประถมศึกษา ซึ่งไม่มีทางเลือกในการประกอบอาชีพมากนัก มีรายได้ไม่สูง เพราะครึ่งหนึ่งของกลุ่มตัวอย่างได้ระบุว่ามีความจำเป็นต้องประกอบอาชีพเสริมด้วย เมื่อมองไปยังสถานภาพทางสังคมของสัปเหร่อก็พบว่า สังคมไม่ได้ให้ความสำคัญมากนัก เนื่องจากทางวัดซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับสัปเหร่อโดยตรงไม่ได้ให้การสนับสนุนสิ่งหนึ่งสิ่งใดเป็นพิเศษ เพียงแต่ให้ที่พักอาศัยโดยไม่ต้องจ่ายค่าเช่า ส่วนรายจ่ายอื่นๆ สัปเหร่อต้องรับผิดชอบเอง แต่เหตุที่ทางวัดยังให้การสนับสนุนด้านที่พักอาศัย เนื่องจากวัดไม่มีทางเลือกอื่น จึงยังจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยสัปเหร่อในกิจที่ผู้อื่นไม่อยากทำ หรือทำไม่ได้

จากข้อสังเกตข้างต้นดังกล่าว ผู้ศึกษาพบว่าสังคมไทยไม่ได้ให้ความสำคัญกับอาชีพสัปเหร่อมากนัก หนังสือจำนวนมากที่ผู้ศึกษาทำการค้นคว้าและได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมการตาย พบว่าแทบไม่ปรากฏข้อมูลที่กล่าวถึงคำว่า “สัปเหร่อ” ในฐานะของอาชีพ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสังคมไทยไม่ได้ให้ความสำคัญต่ออาชีพสัปเหร่อ เช่น ในหนังสือคู่มือศาสนพิธีสำหรับพุทธศาสนิกชน (2510 : 25) กล่าวถึงสัปเหร่อเพียงแค่ว่าในขั้นตอนการอาบน้ำศพว่า “...เมื่อสัปเหร่อมาก็เพียงแค่แต่งตัวเพื่อไม่ให้เป็นที่บาดสีแก่ศพ...” หรือหนังสือประเพณีการจัดงานศพแนวประหยัด ซึ่งจัดพิมพ์โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้หลีกเลี่ยงการใช้คำเรียก “สัปเหร่อ” โดยใช้คำว่า “เจ้าหน้าที่จัดการศพ” แสดงให้เห็นว่าในปัจจุบัน คำว่า “สัปเหร่อ” อาจไม่ใช่คำสุภาพ จึงต้องหลีกเลี่ยงไปใช้คำอื่นแทน (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. 2540 : 6) และยังพบอีกว่าหนังสือที่กล่าวถึง “สัปเหร่อ” โดยตรงนั้นปรากฏเพียงเล่มเดียว ซึ่งอยู่ในประเภทหนังสือนิยาย แสดงให้เห็นว่าการศึกษาในเชิงวิชาการเกี่ยวกับอาชีพสัปเหร่อยังมีน้อยมาก จากข้อสังเกตข้างต้นสามารถกล่าวได้ว่าอาชีพสัปเหร่อในสังคมไทยเป็นอาชีพที่ถูกมองข้าม ไม่ได้รับความสำคัญและถูกลดค่าไปเปรียบกับสิ่งของ เช่นที่พบในหนังสือเรื่องการตายและพิธีการทำบุญศพ ได้กล่าวถึงสัปเหร่อรวมเข้าเป็นเพียงสิ่งของอย่างหนึ่งที่จำเป็นต้องเตรียมให้พร้อมเบื้องต้นในการจัดพิธีศพ (ธีรนนท์. 2541 : 5)

นอกจากนี้ ในรายงานการวิจัยของ ทวีศักดิ์ วรฤทธิ์เรืองอุไร (2548 : 38) ที่ได้ศึกษา เรื่อง “สัปเหร่อกับการจัดการศพชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนมอญริมแม่น้ำแม่กลอง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี” ได้กล่าวถึงสัปเหร่อในฐานะของหน้าที่ที่ใครในสังคมก็สามารถทำได้ สัปเหร่อเปลี่ยนกันได้ ซึ่งแตกต่างกับสังคมในกรุงเทพมหานคร ที่สัปเหร่อกลายเป็นอาชีพที่มีความชัดเจน ทวีศักดิ์ได้กล่าวว่า “สัปเหร่อ” ในชุมชนมอญจะหมายถึงคนที่ทำหน้าที่เผาศพเท่านั้น โดยหน้าที่อื่น ๆ เช่น การอาบน้ำศพ มัดศพ บรรจุโลง และหน้าที่ด้านอื่น ๆ ได้มีการถ่ายทอดวิธีการปฏิบัติให้แก่กันภายในชุมชน ซึ่งชุมชนเห็นว่าเป็นสิ่งที่สมควรทำ ในสังคมมอญนั้นมีความคิดว่าการกล่าวถึง “สัปเหร่อ” ในฐานะเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านแขนงหนึ่ง ซึ่งต้องทำงานเพื่อแลกเปลี่ยนค่าจ้างเป็นสิ่งที่ไม่ควรเกิดในชุมชน หากสังคมใดมีสัปเหร่อเกิดขึ้นในฐานะที่เป็นอาชีพชัดเจน จะเป็นเครื่องชี้วัดให้เห็นว่าชุมชนแห่งนั้นมีอาการ “เจ็บป่วยอยู่” ซึ่งจุดนี้แตกต่างจากระบบการจัดพิธีศพในกรุงเทพมหานครอย่างสิ้นเชิง เนื่องจากในกรุงเทพมหานครนั้นปรากฏให้เห็นว่า มีผู้ที่ประกอบอาชีพสัปเหร่อในฐานะเป็นอาชีพอย่างชัดเจน หากยึดแนวความคิดอย่างสังคมมอญตามที่ทวีศักดิ์ได้ศึกษามา สังคมในกรุงเทพมหานครก็ถือได้ว่า มีความเจ็บป่วยอย่างมากทีเดียว

นอกเหนือจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนไปแล้ว ผู้ศึกษาพบว่า เทคโนโลยีก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้ขั้นตอนและพิธีกรรมเกี่ยวกับศพผิดเพี้ยนไปจากความเชื่อดั้งเดิม ดังเช่นกรณีของฟอร์มาลินที่ทำให้ขั้นตอนการเอาขี้ผึ้งปิดหน้าศพหายไป หรือความชำนาญเฉพาะทาง เช่น การเสาะแสวงหาวัตถุดิบการจัดเตรียมขี้ผึ้ง ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะตัวของสัปเหร่อก็หายไปด้วย หรืออย่างกรณีของการมัดตราสังซึ่งเคยเป็นขั้นตอนที่มีความจำเป็นและต้องมีทักษะฝีมือที่ประณีต กระทำอย่างเนิ่นนาน เพื่อไม่ให้ศพปริแตก ปัจจุบันเมื่อมีการใช้ฟอร์มาลินฉีดศพทำให้การมัดตราสังกลายเป็นเพียงเรื่องของรูปแบบพิธีที่ยังคงอยู่เท่านั้น หากได้มีผลทางการปฏิบัติจริง มีหน้าซ้ำหากใช้รูปแบบจากอดีตกลับกลายเป็นว่าเป็นการทรมานศพอีกต่างหาก

โลกสมัยใหม่ก็เป็นสาเหตุให้มีการลดทอนพิธีกรรมลงไป เช่น กรณีของโรคระบาดร้ายแรง เพราะหากศพนั้นตายด้วยโรคระบาดร้ายแรง สัปเหร่อจะไม่เปิดโลงศพโดยเด็ดขาด ขั้นตอนที่ต้องอาศัยการเปิดโลงก่อนแล้วจึงจะสามารถปฏิบัติได้ เช่น การนำน้ำมะพร้าวล้างหน้าหรือการมัดตราสัง จึงไม่สามารถปฏิบัติได้อีก

จากการศึกษายังพบจุดร่วมกันของทุกวัดว่า ขั้นตอนพิธีกรรมมีน้อยลงมากจากอดีต บทบาทสถานภาพของสัปเหร่อด้อยลง พิธีกรรมต่าง ๆ ไร้ความหมายต่อผู้มาร่วมงาน คนไม่รู้จักต่าง ๆ ที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมเหล่านั้น ตลอดจนขั้นตอนที่วัดต่าง ๆ ดำเนินการในปัจจุบัน จัดทำในลักษณะสำเร็จรูปมากขึ้น

โดยเน้นที่ความสะดวกของญาติ ซึ่งมีเพียงเงินก็สามารถ “ซื้อ” พิธีกรรมเหล่านี้ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ เดิมที่ญาติเข้าไปมีส่วนร่วมกับการพิธีกรรมและสัปเหร่อด้วยความผูกพันกับพิธีกรรมต่าง ๆ ความสำคัญของพิธีกรรมและสัปเหร่อก็ลดลงด้วย ปัจจุบันจึงทำให้ 1) ญาติไม่รู้ว่าจะทำพิธีกรรมเหล่านี้ไปทำไม รู้เพียงแต่ว่าต้องทำ และพิธีกรรมเหล่านี้ก็เป็นหน้าที่ของวัดที่จะต้องดำเนินการ 2) สัปเหร่อขาดการกำกับควบคุมดูแล จึงทำหน้าที่แต่เพียงให้เสร็จไป ไม่มีหน่วยงานใดมากำกับดูแลคุณภาพ 3) สถานภาพความสำคัญของสัปเหร่อลดลง เป็นเพียงผู้ที่ “ต้องทำงานกับศพ” ทำให้มิติของความน่าเกรงขาม น่าเคารพ ต่อคุณลักษณะพิเศษของสัปเหร่อนั้นหายไปด้วย

5.3 ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิถีชีวิตสัปเหร่อในกรุงเทพมหานครครั้งนี้ ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ควรศึกษาวิถีชีวิตของสัปเหร่อในกรุงเทพมหานคร เปรียบเทียบกับวิถีชีวิตของสัปเหร่อในต่างจังหวัด เพื่อเปรียบเทียบความหลากหลายของวิถีชีวิต ความหลากหลายของพิธีกรรม และความหลากหลายในบทบาทหน้าที่ของสัปเหร่อ อันจะนำไปสู่ความเข้าใจชีวิต สังคม ปัจจัยในการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมได้มากและชัดเจนยิ่งขึ้น

2. ควรมีการศึกษาเรื่องวิถีชีวิตสัปเหร่อ ขั้นตอนของพิธีกรรม และบทบาทหน้าที่ของสัปเหร่อ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเดียวกันนี้ต่อไป อาจจะศึกษาซ้ำในอีก 5 ปีข้างหน้าก็ได้ เพราะสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา รวมทั้งเทคโนโลยีต่าง ๆ นับวันแต่จะเปลี่ยนแปลงรวดเร็วขึ้น ซึ่งวัฒนธรรมเกี่ยวกับพิธีศพก็ย่อมเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ผลของการศึกษาดังกล่าวก็จะเป็นประวัติศาสตร์ในการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในแต่ละช่วง อันจะมีคุณค่าต่อการศึกษาคติชนวิทยาต่อไป

3. ควรนำผลของการศึกษาวิถีชีวิตสัปเหร่อในกรุงเทพมหานครที่ค้นพบนี้ไปใช้ประโยชน์ โดยเผยแพร่ให้ผู้สนใจและบุคคลทั่วไปได้รับรู้ถึงพิธีกรรมการจัดการศพ อันเป็นพิธีกรรมสำคัญของชีวิตพิธีกรรมหนึ่งที่ไม่ค่อยจะสนใจรับรู้กัน เนื่องจากปล่อยให้มันเป็นหน้าที่ของสัปเหร่อแต่เพียงฝ่ายเดียว นอกจากนี้การเผยแพร่ผลของการศึกษานี้ยังมีประโยชน์ต่อผู้ที่มีชีวิตอยู่ว่า เมื่อญาติเสียชีวิตลงควรจัดการพิธีศพอย่างไรให้เหมาะสมกับสภาพสังคมในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

บรรณานุกรมเอกสาร

- คู่มือศาสนพิธีสำหรับพุทธศาสนิกชน. (2510). กรุงเทพฯ : เกษมสุวรรณ.
- งามพิศ สัตย์สงวน. (2547). การวิจัยเชิงคุณภาพทางมนุษยวิทยา. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จันทร์รัตน์ ปรวาลปัทม์. (2521). การศึกษาเปรียบเทียบราชสำนักในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6. วิทยานิพนธ์. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- เฉลิมมลายี ราชภัณฑารักษ์. (2541). มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพฯ : โครงการบูรณาการหมวดศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ทวีศักดิ์ วรฤทธิ์เรืองอุไร. (2548). สัมพันธ์กับการจัดการศพของชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนมอญริมแม่น้ำแม่กลอง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี. วิทยานิพนธ์. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- ธีรานันท์. (2541). การตายและพิธีการทำบุญศพ. กรุงเทพฯ : ดวงแก้ว.
- บุญยงค์ เกตุเทศ. (2536). วัฒนธรรมเผ่าพันธุ์มนุษย์. อุบลราชธานี : ยงสวัสดิ์การพิมพ์.
- บุญเลิศ สดสุขชาติ. (2521). โครงการส่งเสริมหนังสือตามแนวพระราชดำริ. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- ประยูร จรเจริญ. (2546). รวมเรื่องพุทธศาสนพิธีสำหรับนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นตรี-โท. กรุงเทพฯ : การศาสนา.
- ประวัติวัดเทพศิรินทราวาส. (2542). กรุงเทพฯ : เรือนมิตร.
- ปราณี วงษ์เทศ. (2539, มีนาคม). พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายในประเทศไทย. ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ 17 ฉบับที่ 5 หน้า 174 – 179.
- ปีย์ มาลากุล. (2514). ระเบียบการและระเบียบการใช้ถ้อยคำ. กรุงเทพฯ : พระจันทร์.
- แปลก สนธิรักษ์. (2531). พิธีกรรมและประเพณี. กรุงเทพฯ : เจริญจิต.
- _____. (2542). พิธีกรรมและประเพณี. กรุงเทพฯ : การศาสนา.
- พระครูสมุทรประสงค์ ฐิตปุณฺโญ. (2541). สังเกต ราชวัติ ดอกไม้บูชาเทียน และประเพณีทำศพ. กรุงเทพฯ : วิริยะพัฒนา
- พระเทพวิสุทธิเมธี. (2536). มรณานุสติ. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.
- พระธรรมปิฎก. (2546). ไตรลักษณ์. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.
- พูนพิศมัย ดิศกุล, หม่อมเจ้าหญิง. (2519). พิธีของทุกคน. กรุงเทพฯ : เขษมบรรณกิจ.

ราชบัณฑิตยสถาน.(2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊ค.
 งาม ลิขิต. (2546). *สัปเหร่อ*. กรุงเทพฯ : อนิส อดิกันต์.
 ศูนย์วิจัยกสิกรไทย. (2540, 30 มิถุนายน). *ธุรกิจงานศพ : คนตายสงบ เจ้าภาพสะท้อน. กระแส
 วรรณกรรมรายเดือน*.
 สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2528). *พิธีจัดงานศพแนวประหยัด*. กรุงเทพฯ :
 การศาสนา.
 สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2540). *ประเพณีการจัดงานศพแนวประหยัด*.
 กรุงเทพฯ : ครูสภา.
 เสฐียรโกเศศ. (2531). *การตาย*. กรุงเทพฯ : แม่คำผาง.
 _____. (2512). *ประเพณีเนื่องในการเกิดและประเพณีเนื่องในการตาย*. พระนคร :
 ไทยวัฒนาพานิช.
 _____. (2528). *พื้นความหลัง*. พระนคร : เทียนวรรณ.
 เสาวลักษณ์ อนันตศานต์. (2543). *ทฤษฎีคติชนวิทยาและวิธีการศึกษา*. กรุงเทพฯ :
 คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
 อภิธาน สมใจ (2541). *งานศพล้านนาปราสาทนักษัตรลึงค์คู่ไม้ศพ*. กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยเรื่อง
 วิถีชีวิตและวัฒนธรรมกลุ่มชนเผ่าในชนบทภาคเหนือ สถาบันวิจัยทางสังคม
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
 อรสม สุทธิสาคร. (2546). *คนค้นชีวิต*. กรุงเทพฯ : สารคดี.
 อรุณันท์ วิริยะบุญณะ. (2526). *ประเพณีไทยฉบับพระมหาราชครูฯ*. พระนคร : ประจักษ์.

บรรณานุกรมอิเล็กทรอนิกส์

กระทรวงวัฒนธรรม. (2550). *การอาบน้ำศพ*. สืบค้นเมื่อ 17 พฤษภาคม 2550, จาก
http://intranet.m-culture.go.th/roiet/no2_8.htm
 กรุงเทพมหานคร. (2547). *การศึกษาของกรุงเทพมหานคร*. สืบค้นเมื่อ 17 พฤษภาคม 2550, จาก
http://www.bmaeducation.in.th/content_view.aspx?con=464
 กรุงเทพมหานคร. (2549). *ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับกรุงเทพมหานคร*. สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2550,
 จาก <http://203.155.220.230/nowbma/frame.asp>
 กรุงเทพมหานคร. (2549). *จำนวนประชากรในกรุงเทพมหานคร*. สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2550,
 จาก http://www.dopa.go.th/xstat/p4710_01.html

กรุงเทพมหานคร. (2549). *ศาสนา*. สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2550, จาก

<http://203.155.220.230/nowbma/frame.asp>

กรุงเทพมหานคร. (2549). *เศรษฐกิจและสังคม*. สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2550, จาก

<http://203.155.220.230/nowbma/frame.asp>

วัดเทพศิรินทราวาส. (2549). *ข้อมูลทั่วไป*. สืบค้นเมื่อ 19 ธันวาคม 2549, จาก

<http://www.dhammathai.org/watthai/bangkok/wattheapsirin.php>

วัดธาตุทอง. (2549). *ข้อมูลทั่วไป*. สืบค้นเมื่อ 17 ธันวาคม 2549, จาก

<http://www.webwat.net/index.php>

วัดพระศรีมหาธาตุ. (2549). *ข้อมูลทั่วไป*. สืบค้นเมื่อ 17 ธันวาคม 2549, จาก

<http://www.watphrasri.org/page/history.htm>

วัดสร้อยทอง. (2549). *ข้อมูลทั่วไป*. สืบค้นเมื่อ 20 ธันวาคม 2549, จาก

<http://www.watsoithong.com/history.php>

วัดอัปสรสวรรค์. (2549). *ข้อมูลทั่วไป*. สืบค้นเมื่อ 17 ธันวาคม 2549, จาก

<http://www.webwat.net/index.php>

ศูนย์ข้อมูลกรุงเทพมหานคร. (2550). *ข้อมูลทั่วไป*. สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2550, จาก

<http://203.155.220.230/NowBMA/frame.asp>

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2542). *การอาบน้ำศพ*. สืบค้นเมื่อ 19 เมษายน

2550, จาก http://www.culture.go.th/knowledge/pculture/pathumthani/2_16.html

บรรณานุกรมบุคคล

จารึก ศิริโพธิ์. (2549, 8 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ชาตชาย มานิตยกุล ที่วัดอัปสรสวรรค์.

ทัศนัย ศรีประเสริฐ. (2549, 28 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ชาตชาย มานิตยกุล ที่วัดสร้อยทอง.

ประภาส ศิลปอุดม. (2550, 8 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย ชาตชาย มานิตยกุล

ที่วัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร.

พนม ขวัญใจ. (2550, 17 มกราคม). สัมภาษณ์โดย ชาตชาย มานิตยกุล ที่วัดพระศรีมหาธาตุ.

เล็ก สุขดี. (2550, 8 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย ชาตชาย มานิตยกุล

ที่วัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร.

ศราวุฒิ เม่นหุ่ม. (2550, 17 มกราคม). สัมภาษณ์โดย ชาตชาย มานิตยกุล ที่วัดพระศรีมหาธาตุ.

สุรัตน์ สายทองแท้. (2549, 28 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ชาตชาย มานิตยกุล ที่วัดสร้อยทอง.

เสวก กิจนิเทศ. (2549, 14 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ชาตชาย มานิตยกุล ที่วัดธาตุทอง.

อธิธานศัพท์

อภิธานศัพท์

กรวดน้ำ

กรวดน้ำ คือ การแผ่ส่วนบุญด้วยวิธีหลั่งน้ำ (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 18)

กำยานร้อยแปด

กำยานร้อยแปด คือ น้ำมัน น้ำมะพร้าว และน้ำหอม นำน้ำทั้งหมดนี้ผสมกันใช้ประพรมกระดูก (อรสม สุทธิสาคร. 2546 : 63)

กุศลกรรม

กุศลกรรม คือ การปฏิบัติในสิ่งที่ดี ที่ถูกต้อง (เสฐียรโกเศศ. 2531 : 148)

เก็บอัฐิ

เก็บอัฐิ คือ การเก็บชิ้นกระดูกและเถ้ากระดูกหลังจากการเผาศพ ซึ่งจะเก็บในเวลาเช้าของวันถัดจากวันที่เผาศพ ผู้ที่มีหน้าที่ในการเก็บอัฐิคือสัปเหร่อ ซึ่งจะเก็บแยกกระดูกที่เป็นชิ้นเอาใส่ไว้ในโกศ ส่วนเถ้ากระดูกจะใช้ผ้าขาวห่อไว้เพื่อให้ญาติคนตายมารับไป ส่วนมากญาติคนตายจะนำโกศกลับบ้านเพื่อเก็บไว้บูชา ส่วนเถ้ากระดูกจะนำไปลอยในแม่น้ำ ปากน้ำ หรือทะเล เรียกว่าการลอยอังคาร (แปลก สนธิรักษ์. 2542 : 163)

โกศ

โกศ คือ ที่ใส่ศพหนึ่ง เป็นรูปกลมทรงแบบอก ฝาครอบมียอด, ที่ใส่กระดูกผี มีขนาดต่าง ๆ ฝาครอบมียอด (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 156)

ขีตทางนำหน้า

ขีตทางนำหน้า คือ การใช้ไม้ขีดให้เกิดรอยลงบนทางระหว่างที่เคลื่อนศพจากบ้านไปวัด ผู้ขีดคือญาติของคนตายที่ร่วมอยู่ในขบวนเคลื่อนศพนั้น เชื่อว่าเพื่อให้วิญญาณตามมาถูกทาง (แปลก สนธิรักษ์. 2542 : 159)

ซี่ผึ้งปิดหน้า

ซี่ผึ้งปิดหน้า คือ แผ่นซี่ผึ้งบาง ๆ ขนาดเท่ากับใบหน้าที่สัปเหร่อใช้ปิดหน้าศพป้องกันความไม่น่าดูของศพ หรืออาจจะเป็นแผ่นซี่ผึ้งที่มีขนาดเล็กกว่านั้นให้พอปิดที่ตาและปิดที่ปากของศพได้ (เสฐียรโกเศศ. 2531 : 66)

ค่ากำนัลศพ

ค่ากำนัลศพ คือ เงินค่าขอขมาต่อศพ เป็นเงินค่าขอขมาต่อการที่สัปเหร่อจะต้องล่วงเกินต่อศพ โดยสัปเหร่อจะต้องนำเงินจำนวน 32 บาท ใส่พานวางไว้ข้างศพก่อนการเผาศพ และเมื่อเผาศพเสร็จแล้วจะต้องนำเงินจำนวนนี้ไปถวายพระสงฆ์หรือนำไปทำบุญต่อไป (พนม ขวัญใจ. สัมภาษณ์ : 2550)

ค่าขอขมาศพ

ค่าขอขมาศพ คือ เงินจำนวน 32 บาทที่สัปเหร่อจะขอจากญาติคนตายนำใส่พานไว้ เป็นเงินขอขมาต่อการที่สัปเหร่อจะต้องล่วงเกินต่อศพในการปฏิบัติพิธีกรรมขั้นตอนการมัตตราสังศพ ซึ่งเมื่อเสร็จพิธีสัปเหร่อก็จะต้องนำเงินจำนวนนี้ไปทำบุญ (พนม ขวัญใจ. สัมภาษณ์ : 2550)

เครื่องประกอบเกียรติยศ

เครื่องประกอบเกียรติยศ คือ เครื่องประกอบพิธีในงานพระราชทานเพลิงพระศพ ได้แก่ หีบ โกศ ฉัตร และเครื่องประโคม (ปิยะ มาลากุล. 2514 : 1-48)

เครื่องประกอบโลง

เครื่องประกอบโลง คือ ส่วนประกอบที่สัปเหร่อจะต้องนำมาใส่ในโลงศพและประกอบด้านนอกโลง สิ่งที่ต้องใส่ในโลงได้แก่ ฟากไม้ไผ่ ใบตองตานี 3 ยอดใช้ปูบนฟาก และบันไดไม้ซึ่งทำจากไม้ไผ่ยาวเท่ากับปากโลง บางแห่งทำ 3 ชั้น บางแห่งทำ 4 ชั้น โดยจะวางบันไดไม้ไว้ที่หลังโลงศพ (พระครูสมุห์ประสงค์ จิตปัญญ. 2541 : 51-53)

เงินใส่ปากศพ

เงินใส่ปากศพ คือเงินเหรียญจำนวน 1 บาทที่สัปเหร่อใช้ผ้าขาวห่อผูกเชือกแล้วหย่อนลงไปในปากศพหลังจากอาบน้ำศพและแต่งตัวศพแล้ว โดยให้ปลายเชือกอีกด้านหนึ่งห้อยออกมานอกปากศพ และจะต้องดึงห้อยเงินนี้ออกจากปากศพก่อนเผาศพ (เสฐียรโกเศศ. 2531 : 60)

เจ้าหน้าที่สนมพลเรือน

เจ้าหน้าที่สนมพลเรือน คือ เจ้าหน้าที่ในพระราชสำนัก ทำหน้าที่เกี่ยวกับพิธีศพ ทำสุโกศพหีบ จัดดอกไม้ ดูแลรักษาเครื่องนมัสการ โกศ หีบ เป็นต้น (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 1119)

ชักฟากสามซี้ตีหม้อสามใบ

ชักฟากสามซี้ตีหม้อสามใบ คือ ขั้นตอนหนึ่งในการนำศพออกจากบ้าน โดยเมื่อนำศพออกจากบ้านแล้วญาติคนตายจะต้องชักฟากที่เป็นพื้นเรือนหรือฝาเรือนออก 3 ซี้ และเมื่อได้เคลื่อนศพคล้อยจากชายคาเรือนออกมาก็ให้ตีหม้อดินที่บรรจุน้ำเตรียมไว้แล้ว 3 ใบให้แตก แล้วทิ้งหม้อที่แตกนั้นไปพร้อมกับหักไม้ที่ใช้ตีหม้อนั้นทิ้งเสียด้วย (เสฐียรโกเศศ.2531 : 127)

ชักพินสามดุ้น

ชักพินสามดุ้น คือ การดึงพินออกจากเชิงตะกอนที่กำลังเผาศพ โดยจะดึงพินออกเป็นจำนวน 3 ดุ้น ผู้ที่มีหน้าที่ในการดึงพินออกคือสัปเหร่อที่ทำการเผาศพ ซึ่งผู้ที่มีาร่วมพิธีต้องรอให้สัปเหร่อชักพินออกมา 3 ดุ้นก่อนจึงจะกลับบ้านได้ (เสฐียรโกเศศ.2531 : 161)

เชิงกราน

เชิงกราน คือ เตาไฟปั้นด้วยดินยกตั้งได้ มีฐานสำหรับให้วางพิน (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 371)

เชิงตะกอน

เชิงตะกอน คือ ฐานที่สร้างขึ้นสำหรับเผาศพ (ราชบัณฑิตยสถาน.2546 : 371)

เชิงตะกอน

ขัดข้าวสาร

ขัดข้าวสาร คือ ขั้นตอนหนึ่งของการนำศพออกจากบ้าน โดยญาติคนตายจะต้องขัดข้าวสารไปตามทางระหว่างที่เคลื่อนศพจากบ้านไปวัด (แปลก สนธิรักษ์. 2531 : 173)

เซ่นศพ

เซ่นศพ คือ การนำมารับอาหารคาวหวานใส่ในกระทงหรือถ้วยใบเล็ก ๆ พร้อมน้ำสะอาด ใส่แก้วมาตั้งไว้ที่ข้างโลง เป็นหน้าที่ของญาติของคนตายจะต้องทำในเวลาเย็นทุกวัน วันละ 1 ครั้ง ตั้งแต่วันแรกที่มีการตั้งสวดอภิธรรมไปจนถึงวันเผาศพ โดยญาติของคนตายจะต้องเคาะโลงบอกกล่าวให้คนตายมากินอาหารที่นำมาเซ่นด้วย (พระครูสมุห์ประสงค์ จูติบุญญ. 2541 : 56)

ฉาปนกิจ

ฉาปนกิจ คือ การเผาศพ (ราชบัณฑิตยสถาน.2546 : 389)

คอยนอก

คอยนอก คือ ขั้นตอนการห่อศพด้วยผ้าขาวหลังจากการมัดตราสัง โดยผ้าที่ใช้จะต้องมีความยาวเป็น 2 เท่าของความสูงศพ การห่อจะต้องห่อให้มีมัดตัวโดยให้ชายผ้าทั้ง 2 ข้างอยู่ทางศีรษะของศพ ขมวดชายผ้าเป็นก้นหอยแล้วใช้ด้ายดิบอย่างเดียวกับที่ใช้มัดตราสังมัดศพเป็นเปลาะ 5 เปลาะจากปลายเท้าขึ้นมาทั้งตัวให้แน่นหนา เพื่อป้องกันเวลาศพเบ่งขยายตัว (เสฐียรโกเศศ.2531 : 67)

คอยใน

คอยใน คือคำเรียกอีกคำหนึ่งของการมัดตราสัง (เสฐียรโกเศศ.2531 : 67)

เดินสามหาบ

เดินสามหาบ คือ การจัดเครื่องหาบ 3 หาบ แบ่งเป็นเครื่องนุ่งห่ม 1 หาบ เครื่องกิน 1 หาบ และเครื่องใช้ 1 หาบ แล้วให้ญาติของคนตายหรือลูกหลานของคนตาย 3 คน หาบเวียนรอบที่เผาศพ 3 รอบ ในระหว่างที่หาบจะต้องตะโกนร้องว่า ฐึ่ ๆ ๆ ไปด้วย เมื่อหาบเวียนครบ 3 รอบแล้วจึงนำหาบทั้งหมดไปถวายพระ (พระครูสมุห์ประสงค์ จูติบุญญ. 2541 : 62)

ตั้งศพ

ตั้งศพ คือ การตั้งศพให้ถูกทิศทางตามความเชื่อ ซึ่งสัปเหร่อเป็นผู้จัดการตั้งศพให้หันศีรษะไปทางทิศตะวันตกเสมอ หรือถ้าไม่ได้สามารถหันศีรษะศพไปทางทิศตะวันตกได้ก็ให้หันไปทางทิศใต้แทน เพราะถือว่าเป็นทิศอัปมงคลเช่นเดียวกัน (พระครูสมุห์ประสงค์ จูฑบุญญ. 2541 : 54)

ตากเลียายกลา

ตากเลียายกลา คือนายป่าช้า ถือกันว่าเป็นสัปเหร่อคนแรกซึ่งสัปเหร่อทุกคนจะต้องให้ความเคารพ ไม่เช่นนั้นวิชาคาถาต่าง ๆ ของสัปเหร่อที่ได้เรียนมาจะใช้ไม่ได้ผล (ราม ลิขิต. 2546 : 40)

ตามไฟหน้าศพ

ตามไฟหน้าศพ คือ การจุดไฟวางไว้ที่ปลายเท้าของศพ โดยใช้กะลามะพร้าวพร้อมเนื้อชีกหนึ่งใส่น้ำมันมะพร้าวและใช้ด้ายดิบเป็นไส้ จุดแล้ววางไว้ทางปลายเท้าของศพ โดยญาติของคนตายจะเป็นคนจุด ต้องจุดทั้งไว้ทั้งคืนจนรุ่งเช้า และต้องคอยระวังไม่ให้ไฟดับ (แปลก สนธิรักษ์. 2531 : 171)

ตายดี

ตายดี คือ การตายตามปกติธรรมดาตามอายุขัย เช่น ตายด้วยโรคชราหรือการตายด้วยเจ็บไข้ได้ป่วย (ปรีชา พิณทอง. 2495 : 53)

ตายร้าย

ตายร้าย คือ การตายที่ผิดปกติจากการตายธรรมดา เช่น ตายด้วยอุบัติเหตุ ตายด้วยภัยธรรมชาติ ตายด้วยถูกทำร้าย ตายด้วยภัยจากสัตว์ รวมการฆ่าตัวตายด้วย (ปรีชา พิณทอง. 2495 : 53)

ตายโหง

ตายโหง หมายถึง ตายผิดปกติโดยอาการร้าย เช่น ถูกฆ่าตาย ตกน้ำตาย (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 460)

แต่งให้กับผี

แต่งให้กับผี หมายถึง การแต่ตัวให้ศพโดยนุ่ง 2 ชั้น ชั้นแรกนุ่งผ้าสีขาวกลับตะเข็บออกข้างนอก เอาด้านที่มีกระดุมไว้ข้างหลัง แล้วเย็บเนาตะเข็บตั้งแต่แขนมาหาเอวทั้ง 2 ข้าง จากนั้นนุ่งธรรมดาอีกชั้นหนึ่ง โดยไม่ต้องนุ่งเป็นสีขาว (พระครูสมุห์ประสงค์ จิตปัญโญ. 2541 : 46)

ไตรลักษณ์

ไตรลักษณ์ คือ หลักธรรมอย่างหนึ่งในพุทธศาสนา ประกอบด้วย อนิจจตา คือ ความไม่เที่ยง ทุกขตา คือ ความเป็นทุกข์ และอนัตตา คือ ความไม่มีตัวตน (พระธรรมปิฎก.2543 : 4)

ทักษิณานุประทาน

ทักษิณานุประทาน คือ การทำบุญหน้าศพในขณะที่ศพยังไม่ได้เผา โดยจะทำบุญทุก ๆ 7 วัน ไปจนกว่าครบกำหนด 50 วัน หรือ 100 วัน (ประยูร จรรย์เจริญ.2546 : 53)

ทำบุญฉลองธาตุ

ทำบุญฉลองธาตุ คือ การทำบุญอุทิศเมื่อนำอัฐิมาเก็บไว้ที่บ้าน โดยจะทำในวันถัดจากวันที่เผา หรืออาจจะทำในสถานที่ที่ได้จัดเตรียมไว้เพื่อการเก็บอัฐินั้น (ประยูร จรรย์เจริญ.2546 : 54)

ทำบุญเปิดศพก่อนปลง

ทำบุญเปิดศพก่อนปลง คือ การทำบุญก่อนเผาศพ ทำที่บ้านหรือที่วัดก็ได้ ถ้าตั้งศพไว้ที่บ้านก่อนเผาศพก็จัดให้มีงานทำบุญเปิดศพขึ้นที่บ้านก่อน แล้วจึงชักศพไปวัดในวันเผา เมื่อชักศพไปถึงวัดแล้วก็เผาเลย ไม่ต้องตั้งศพที่วัดอีก หรือถ้าตั้งศพหรือเก็บศพไว้ที่วัด พอถึงกำหนดการเผาก็จัดงานทำบุญเปิดศพขึ้นที่วัดนั้นแล้วจึงเผา (ประยูร จรรย์เจริญ.2546 : 53)

ทำบุญหน้าศพ

ทำบุญหน้าศพ คือ การทำบุญเกี่ยวกับการตาย ทำในขณะที่ศพยังไม่ได้เผา (ประยูร จรรย์เจริญ. 2546 : 53)

ทำบุญอุทิศ

ทำบุญอุทิศ หมายความว่า ทำบุญหลังจากการปลงศพแล้ว มีนิยามทำกันอยู่ 3 ลักษณะ คือ

1. ทำบุญฉลองธาตุต่อจากวันเผา
2. ทำบุญ 7 วัน หลังจากเผาศพแล้ว
3. ทำบุญอุทิศให้ผู้ตายในรอบปี (ประยูร จรรย์เจริญ.2546 : 54)

ทิ้งเบี้ย

ทิ้งเบี้ย คือ การโยนทิ้งเบี้ยหรือเหรียญจำนวน 33 เหรียญให้แก่ตากลียายกลาบริเวณป่าช้าหรือที่ทำการปลงศพ โดยสัปเหร่อจะเป็นผู้ทิ้งเบี้ย เชื่อว่าเป็นการซื้อที่ให้กับดวงวิญญาณของศพ (เสฐียรโกเศศ.2531 : 41)

ทุดติ

ทุดติ หมายถึง ภูมิที่ถือว่าไปเกิดแล้วมีความทุกข์ความลำบาก, นรก (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 534)

น้ำมนต์ธรณีสาร

น้ำมนต์ธรณีสาร คือน้ำมนต์ที่สัปเหร่อทำขึ้นเพื่อใช้ประพรมที่โลงศพเพื่อเป็นการแก้เสนียดจัญไร (เสฐียรโกเศศ. 2 5 3 1 : 7 4)

น้ำมะพร้าวล้างหน้าศพ

น้ำมะพร้าวล้างหน้าศพ คือการที่สัปเหร่อนำเอาน้ำมะพร้าวมาล้างหน้าศพในตอนเปิดโลงศพ เพื่อให้ลูกหลานได้ดูหน้าคนตายเป็นครั้งสุดท้ายก่อนจะทำการเผา (เสฐียรโกเศศ. 2531 : 148)

บวชน้ำไฟ

การบวชน้ำไฟ คือ ประเพณีที่ลูกหลานของคนตายจะบวชเณรหรือบวชพระอุทิศให้คนตาย นิยมบวชก่อนวันเผา 1 วัน หรือ 3 วัน หรืออาจจะบวชในวันเผาก็ได้ และเมื่อทำพิธีเผาศพเสร็จแล้วจึงจะลาสิกขา (แปลก สนธิรักษ์.2 5 4 2 : 1 6 1)

บอกหนทาง

บอกหนทาง เป็นขั้นตอนก่อนที่ผู้ป่วยจะสิ้นใจ โดยญาติทำกรวยใบตองใส่ดอกไม้ธูปเทียนแล้วนำมาใส่มือผู้ป่วย ให้ผู้ป่วยพนมมือ แล้วญาติกระซิบที่ข้างหูของผู้ป่วยด้วยคำว่า อรหันต์ เพื่อเตือนให้ผู้ป่วยทำจิตใจให้สงบ ระลึกถึงพระพุทธศาสนาเป็นครั้งสุดท้าย (พระครูสมุห์ประสงค์ ฐิตปุญญ. 2541 : 44)

บันไดผี

บันไดผี คือ ส่วนหนึ่งของเครื่องประกอบโลง ทำด้วยไม้ไผ่ความยาวเท่ากับความยาวปากโลง บางแห่งทำ 3 ขั้น บางแห่งทำ 4 ขั้น โดยวางบันไดผีนี้ไว้ที่หลังโลงศพ (อรสม สุทธิสาคร. 2546 : 53)

บุพโพ

บุพโพ หมายถึง น้ำหนอง น้ำเหลือง (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 632)

เบิกโง

เบิกโง คือ ขั้นตอนพิธีกรรมก่อนการนำศพบรรจุลงในโลง ทำโดยสัปเหร่อเพื่อแสดงให้เห็นว่าโลงที่ทำการเบิกนี้มีเจ้าของแล้ว (เสฐียรโกเศศ. 2531 : 74)

ใบตองตานี

ใบตองตานี คือ เครื่องประกอบโลงอย่างหนึ่ง สัปเหร่อจะใช้ใบตองตานีจำนวน 3 ยอดมาปูบนปากที่ใส่โลงไว้ก่อนแล้ว (อรสม สุทธิสาคร. 2546 : 53)

ใบส้มป่อย

ใบส้มป่อย คือ ใบของต้นส้มป่อย เป็นไม้เถาขึ้นต้นมีลักษณะใบเล็กเป็นฝอยคล้ายใบชะอม รสเปรี้ยว กิ่งก้านเป็นหนาม ดอกและฝักคล้ายกระถิน ในอดีตใบส้มป่อยใช้ใส่ลงในหม้อต้มน้ำสำหรับอาบน้ำศพ (เสฐียรโกเศศ. 2531 : 54)

ใบหนาด

ใบหนาด คือ ใบของต้นหนาด เป็นพืชยืนต้นชนิดหนึ่ง ใบมีกลิ่นฉุน มีดอกสีเหลือง ในอดีตใบหนาดจะใช้ใส่ลงในหม้อต้มน้ำสำหรับอาบน้ำศพ (เสฐียรโกเศศ. 2531 : 54)

ประตูป่า

ประตูป่า คือ การนำกิ่งไม้มาปักไว้ตรงประตูหรือทางที่จะนำศพออกจากบ้าน โดยรวบกิ่งไม้มัดเป็นช่อ เมื่อนำศพออกไปพ้นประตูแล้วก็ให้รื้อนำไปทิ้ง (เสฐียรโกเศศ. 2531 : 127)

ปลงศพ

การปลงศพ หมายถึง เผาผี, จัดการเผาหรือฝังศพให้เสร็จสิ้นไป (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 674)

ปัญญาสมวาร

ปัญญาสมวาร คือ การทำบุญหน้าศพในขณะที่ศพยังไม่ได้ทำการเผา โดยจะทำบุญเมื่อครบกำหนด 50 วัน (ประยูร จรรย์เจริญ.2546 : 53)

ปัดรังควาน

ปัดรังควาน หมายถึง ทำพิธีขับไล่ผี, โดยปริยายหมายถึงขับไล่อัปปริยัจญ์ไรให้พ้นไป (ราชบัณฑิตยสถาน.2546 : 688)

ปากกาไม้

ปากกาไม้ คืออุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีกรรมการเบิกโลง ทำจากไม้ไผ่มีขนาดประมาณนิ้วก้อย ปลายด้านหนึ่งจะผ่าแล้วเอาคาบไว้กับปากโลง ปลายอีกด้านหนึ่งผ่าไว้คาบสายสิญจน์ (พระครูสมุห์ประสงค์ สฐิตบุญโญ. 2541 : 53)

ปาช้า

ปาช้า คือ ปาหรือที่ซึ่งจัดไว้เป็นที่ฝังหรือเผาศพ (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 690)

แปรรูป

การแปรรูป คือ การนำกระดูกทั้งหมดจากการเผามารวมใส่ถาดไว้แล้วทำกองกระดูกให้เป็นรูปคนนอนหงาย หันศีรษะไปทางทิศตะวันตก แล้วนิมนต์พระสงฆ์มาบังสุกุลตาย จะมีการทอดผ้าหรือไม้ก็ได้ เมื่อพระสงฆ์บังสุกุลตายเสร็จแล้วก็ลบอัฐินั้นแล้วทำใหม่ให้เป็นรูปคนหันศีรษะไปทางทิศตะวันออก สมมติว่าเป็นการเกิด แล้วญาติจะใช้น้ำหอมประพรมโปรยด้วยดอกไม้และเงินทอง นิมนต์พระสงฆ์บังสุกุลเป็น (อรสม สุทธิสาคร.2546 : 63)

โปรยข้าวตอก

โปรยข้าวตอก คือ การที่ญาติของคนตายโปรยข้าวตอกให้กระจายทั่วไปทางเดินในขณะที่เคลื่อนขบวนศพจากบ้านไปวัด (แปลก สนธิรักษ์.2542 : 159)

ผ้าบังสุกุล

ผ้าบังสุกุล คือ ผ้าที่พระภิกษุชักจากศพ หรือที่ทอดไว้หน้าศพ หรือที่ทอดบนด้ายสายสิญจน์ (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 614)

เผาจริง

เผาจริง คือ ขั้นตอนการจุดไฟเผาศพจริง ทำหลังจากการเผาหลอก (พนม ขวัญใจ. สัมภาษณ์ : 2550)

เผาหลอก

เผาหลอก คือ ขั้นตอนที่สมมติว่าเป็นการเผาศพ จะทำก่อนการเผาจริงเล็กน้อย โดยให้แขกที่มาร่วมงานได้วางดอกไม้จันทน์ที่โลงศพที่ตั้งอยู่บนเมรุก่อน โดยเสมือนว่าได้ทำการร่วมประชุมเพลิงแล้ว และแขกที่ทำเผาหลอกแล้วสามารถกลับได้ ไม่ต้องรอขั้นตอนการเผาจริง (พนม ขวัญใจ. สัมภาษณ์ : 2550)

พระขิเนต

พระขิเนต คือ พระพิฆเนศ (พระครูสมุห์ประสงค์ สิริตปุณฺโญ. 2541 : 54)

พระจุฬามณี

พระจุฬามณี คือ เจดีย์ที่อยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เชื่อกันว่าถ้าเอากวดยดอกไม้ธูปเทียนใส่ในมือของคนตายให้ประนมเอาไว้ คนตายจะได้นำไปไหว้บูชาพระจุฬามณีบนสวรรค์ (แปลก สนธิรักษ์. 2545 : 151)

พระเพชฌุกรรรม

พระเพชฌุกรรรม คือ พระวิศวกรรรม (พระครูสมุห์ประสงค์ สิริตปุณฺโญ. 2541 : 54)

ฟาก

ฟาก คือ ลำไม้ไผ่เป็นต้นที่ผ่าแล้วสับให้แตกออกเป็นอันเล็ก ๆ แต่ไม่ขาดจากกัน แล้วแบคว่าออกเป็นแผ่น โดยมากใช้ปูเป็นพื้นเรือน, ส่วนที่ทำเป็นซี่แล้วใช้หวายหรือเถาวัลย์ถักให้ติดกันเป็นผืน (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 812)

ไฟธาตุ

ไฟธาตุ หมายถึงไฟที่โบราณถือว่ามีในร่างกายมนุษย์และสัตว์ สำหรับให้ความอบอุ่นแก่ร่างกายและย่อยอาหาร (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 816)

มตกภัต

มตกภัต คือ ของแห้ง เช่น ข้าวสาร หอม กระเทียม กะปิ น้ำปลา ผลไม้ เสือ ร่ม ฯลฯ ที่ถวายแก่สงฆ์เพื่ออุทิศกุศลแก่คนตาย (ประยูร จรรย์.2546 : 53)

มัตตราสัง

มัตตราสัง คือ การมัดศพด้วยด้ายดิบสีขาวขนาดเท่านิ้วก้อย ซึ่งจะมัด 3 บ่วง บ่วงแรก มัดที่คอ บ่วงที่สอง จะรัดรอบหัวแม่เท้าและข้อเท้าทั้งสองข้างให้ติดกัน บ่วงที่สาม จะรัดรอบหัวแม่มือและข้อมือทั้งสองข้างให้ติดกันประนมไว้ที่บริเวณอก (เสฐียรโกเศศ.2531 : 67)

มิดหมอ

มิดหมอ คือ มิดขนาดกลาง ใบมีรูปร่างคล้ายมิดเหน็บแต่โคนมิดมีชายแหลมโค้งออกจากคมเล็กน้อย ใช้สำหรับประกอบในพิธีทางไสยศาสตร์ (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 864)

เมรุ

เมรุ คือ ที่เผาศพ (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 873)

แม่ซื้อ

แม่ซื้อ คือ เทวดาหรือผีที่เชื่อกันว่าเป็นผู้ดูแลรักษาทารก (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 876)

โยนผ้าข้ามศพ

การโยนผ้าข้ามศพ คือ การนำผ้าขาวหรือเสื้อผ้าของคนตาย 1 ชิ้นโยนไปโยนมาข้ามกองไฟที่กำลังลุกไหม้ 3 ครั้ง ผ่านนั้นเมื่อโยนเสร็จแล้วก็จะนำไปถวายพระหรือบริจาคให้ทานไป (แปลก สนธิรักษ์.2542 : 161)

ลู่

ลู่ คือ ภาชนะดินปั้นใช้ใส่ธูปเพื่อนำไปลอยน้ำ (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 1019)

รดน้ำศพ

รดน้ำศพ หมายถึง เป็นพิธีที่ญาติจัดให้กับศพ โดยจัดให้ศพนอนบนเตียง ทอดมือขาให้ฝ่ามือหงายขึ้นให้ญาติมิตรของคนตายมารดน้ำ เพื่อเป็นการขอขมาต่อศพ อีกทั้งเป็นปริศนาธรรมว่า คนตายแล้วถึงใครจะเอาน้ำอบน้ำหอมมาชุบก็ไม่สามารถฟื้นกลับคืนมาได้อีก (พระครูสมุห์ประสงค์ จีปุญโญ. 2541 : 46)

วิญญูสงสาร

วิญญูสงสาร คือ การเวียนว้ายตายเกิด (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 1058)

วิบากกรรม

วิบากกรรม หมายถึง ผลแห่งการกระทำกรรมดีกรรมชั่วอันทำไว้แต่อดีต (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 1077)

สวดพระอภิธรรม

สวดพระอภิธรรม คือ การบำเพ็ญกุศลในงานศพเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย โดยการนิมนต์พระสงฆ์ 4 รูปมาสวด ซึ่งนิยมสวดพระอภิธรรมปฏิภาณอันถือว่าเป็นธรรมะชั้นสูง เป็นการสวดให้กับคนที่ยังอยู่ได้ฟัง (เสฐียรโกเศศ.2531 : 89)

สวดหน้าไฟ

การสวดหน้าไฟ คือ การนิมนต์พระสงฆ์จำนวน 4 รูปมาสวดพระอภิธรรมในขณะที่เผาศพ (เสฐียรโกเศศ.2531 : 161)

สังฆทาน

สังฆทาน คือ ทานที่ทายกถวายแก่สงฆ์หรือภิกษุโดยไม่เจาะจงรูปใดรูปหนึ่ง (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 1159)

สัตตมวาร

สัตตมวาร คือ งานทำบุญหน้าศพในขณะที่ยังไม่ได้ทำการเผาศพ โดยจะทำบุญในวันที่ 7 นับจากวันที่ตาย เรียกโดยทั่วไปว่า “งานทำบุญสัตตมวาร” (ประยูร จรรย์เจริญ.2546 : 53)

สัมปรายภพ

สัมปรายภพ หมายถึง ภพหน้า (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 1169)

สายสัญญาณ

สายสัญญาณ คือ ด้ายดิบสีขาวที่นำมาจับทอเป็น 3 เส้นหรือ 9 เส้นใช้ในพิธีทางศาสนา เช่น สำหรับพระเถื่อในเวลาสวดมนต์ พราหมณ์ใช้ในพระราชพิธีบางอย่าง (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 1180)

สุกำศพ

สุกำศพ คือ อากาที่เจ้าพนักงานสนมพลเรือนเอาผ้าขาวห่อศพและใช้ด้ายดิบมัดตราสัง แล้วบรรจุศพลงโกศหรือหีบศพซึ่งมีกระดาดพางปูรองรับ (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 1201)

สุคติ

สุคติ หมายถึง ภูมิที่ถือว่าไปเกิดแล้วมีความสุขความสบาย, สวรรค์ (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 1202)

เสนียด

เสนียด หมายถึง จัญไร, อัปมงคล เช่น ทำตัวเป็นเสนียดแผ่นดิน (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 1215)

เสนียดจัญไร

เสนียดจัญไร คือ ความเป็นอัปมงคล ความไม่ดี ความชั่วร้าย (เสฐียรโกเศศ. 2531 : 74)

อกุศล

อกุศล หมายถึง ชั่ว, ไม่ดี, ไม่เป็นมงคล, สิ่งที่ไม่ดี, บาป (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 1320)

อนุโมทนา

อนุโมทนา คือ ยินดีตาม, ยินดีด้วย, พลอยยินดี; เรียกคำให้ศีลให้พรของพระว่า คำอนุโมทนา (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 1328)

อาบน้ำศพ

อาบน้ำศพ คือ การอาบน้ำให้ศพก่อนนำศพใส่โลง เพื่อชำระร่างกายศพให้สะอาดบริสุทธิ์ โดยตม่น้ำในหม้อดิน อาจใส่ใบหนาด ใบส้มป่อย และใบมะขาม ลงไปด้วย เมื่ออาบน้ำอุ่นแล้วจะ

อาบน้ำเย็นอีกครั้งหนึ่ง แล้วพอกด้วยส้มมะกรูด ล้างให้สะอาด พอกซ้ำอีกครั้งด้วยขมิ้นชันสดและ
ผิวมะกรูดตำละเอียด จากนั้นค่อยแต่งตัวให้ศพ (เสฐียรโกเศศ.2531 : 54)

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	นายชาติชาย มานิตยกุล
วันเดือนปีเกิด	18 กันยายน 2520
สถานที่เกิด	อำเภอพญาไท กรุงเทพมหานคร
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	เจ้าของกิจการส่วนตัว, นักร้อง
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	บริษัท มิวสิคบัค จำกัด
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2536	มัธยมศึกษาตอนปลาย การศึกษานอกโรงเรียนกรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2541	กศ.บ. (ศิลปศึกษา) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
พ.ศ. 2550	ศศ.ม. (ภาษาไทย) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ